

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK VE DÜNYA ÜNİLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER • DÖNEMLER • AKIMLAR • YAPITLAR

ABELL, Kjeld
ABELSON, Philip
ABENDROTH, Wolfgang
ABERCROMBIE, John
ABICHT, Johannes
ABİD b. ABRAŞ
ABRAHAM, Karl
ACAR, Kuzgun
ACAR, Sırrı
ACEM İSA
ACET, Erdal
ACHARD, Marcel
ACHEBE, Chinua
ACHESON, Dean
ACHESON, Edward
ACONTIUS, Jacobus
ACOSTA, Gabriel
ACTON, John Emerich
ACUDOĞU, Ratip Aşır
ADALI HALİL
ADAM, Henri-Georges
ADAMOV, Arthur
ADAMS, Ansel
ADAMS, Heny Brooks
ADAMS, Herbert Baxter
ADAMS, John
ADAMS, John Couch
ADAMS, John Quincy
ADAMS, Samuel
ADAMS, Walter Sydney
ADASAL, Rasim
ADDAMS, Chas

ADDISON, Joseph
ADDISON, Thomas
ADELHARD /Bath'lı
ADEM
ADENAUER, Konrad
ADER, Clement
ADIVAR, Abdülhak Adnan
ADIVAR, Halide Edip

ADİL, Fikret
ÂDİL ŞAH
ADLER, Alfred
ADLER, Max
ADLER, Victor
ADORNO, Theodor
ADRIAN, Edgar Douglas
ADUDU'D-DEVLE

ÆGIDIUS
AENEAS /Gaza'lı/
AENESİDEMOS
AFRO
AFTALION, Albert
AGÂH EFENDİ
AGASSIZ, Alexander
AGASSIZ, Louis
ÂGEHİ MANSUR ÇELEBİ
AGNELLI, Giovanni
AGNON, Shmuel Yosef
AGNESI, Maria Caetana
AGOSTINO DI DUCCIO
AGRICOLA, Georgius
AGRICOLA, Rudolf
AGRİPPA, Cornelius
AGRİPPA
AGUINALDO, Emilio
AĞA HAN III
AĞA HÜSEYİN PAŞA
AĞAKAY, Mehmet Ali
AĞA MUHAMMED HAN
AĞAOĞLU, Adalet
AĞAOĞLU, Ahmed
AĞAOĞLU, Samet
AĞRALI, Ali Fuad
AHDİ /Bağdadlı/
AHICO, Ahmadu
AHİ AHMED ÇELEBİ
AHİ /Benli Hasan/
AHMATOVA, Anna
AHMED I
AHMED II

Özel koşullarla abone olmak isteyen okurlarımıza:

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi her hafta pazartesi günleri yayımlanacak ve 100 haftada tamamlanacaktır. Ansiklopediniz 10 cilt ve 6400 sayfa olacaktır.

Anadolu Yayıncılık, 31 Aralık 1983 tarihine kadar abone olacak okurlara, aşağıdaki iki seçenekli, özel indirimli abone koşullarını sunmaktadır:

1. Seçenek

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'ne tek taksitle abone olmak isteyenler,

36.500 TL.	yerine
12.500 TL.	indirimle
24.000 TL.	ödeyeceklerdir.

31 Aralık 1983 tarihine kadar aşağıdaki posta çeki ve banka hesaplarından birine 24.000 TL. yatırımlara her cilt, tamamlandıkça, taahhütlü posta ile gönderilecektir. Abone ücretine tüm masraflar dahildir.

2. Seçenek

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'ne iki taksitle abone olmak isteyenler,

36.500 TL.	yerine
8.500 TL.	indirimle
28.000 TL.	ödeyeceklerdir.

Aşağıdaki posta çeki ve banka hesaplarından birine ilk taksit olan 14.000 TL.'ni 31 Aralık 1983 tarihine kadar, ikinci taksit olan 14.000 TL.'ni ise 30 Haziran 1984 tarihine kadar ödeyeceklerdir. Bu abonelerimize de her cilt, tamamlandıkça, taahhütlü posta ile gönderilecektir. Abone ücretine tüm masraflar dahildir.

31 Aralık 1983 tarihinden sonra abone kabul edilmeyecektir.

Tam ve açık adresinizi yazmayı unutmayın.

Okurlarımıza saygıyla duyurulur.

YADA A.Ş. Posta Çeki No: 13455

YADA A.Ş. Yapı Kredi Bankası Çemberlitaş Şb. Hesap No: 2335-9

YADA A.Ş. Doktor Şevki Bey Sok. No: 6 Divanyolu-İstanbul Tel: 520 74 72

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Taha PARLA

Yazı İşleri Müdürü : Meltem SOMAY

Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN

Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi Üretisiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.

Abone ve Her Türü İstek Adresi :

YADA, Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

ANADOLU YAYINCILIK

Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul

Cilt 1, Fasikül 2

28 Kasım 1983

300 TL.

ABELL, Kjeld (1901-1961)

**Danimarkalı oyun yazarı. Dönemi-
nin siyasi ve ahlaki başkaldırılarını
konu alan oyunlar yazmıştır.**

25 Ağustos 1901'de, Ribe'de doğdu. Kopenhag Üniversitesi'nde ekonomi okudu. Ailesindeki burjuva değerlere duyduğu tepkiyle Paris'e gidip ressamlığa başladı. Londra ve Kopenhag'da sahne dekorcusu olarak çalıştı. 1935'te sahnelenen ilk oyunu büyük ilgi toplayınca yazarlıkta karar kıldı. Alman işgali sırasında Naziler'e karşı oyunları yüzünden birkaç ay toplama kampında kaldı. Ünlü Danimarkalı yazar Kaj Munk'un Almanlar tarafından öldürülmesini protesto ettikten sonra Direniş Örgütü'ne katıldı. 1952'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni ziyaret etti. 5 Mart 1961'de, Kopenhag'da öldü.

Kjeld Abell'in büyük bir başarı kazanan ilk oyunu *Melodien der blev voek*, ("Yitik Ezgi") yaşamının "ezgi"sini yitirmiş bir bürokratin otoriteyle ve düzenin kurallarıyla boğuşmasını yansıtıyordu. İkinci oyunu *Eva aftjener sin barnepligt* ise Hristiyan öğretisindeki Havva'nın çağdaş Danimarka'da burjuva değerlerine sıkı sıkı sarılan bir ailede yeniden dünyaya gelişini ve yaşadığı şoku aktarmaktaydı. Alman işgali altında yazdığı oyunların en önemlisi, insanoğluna kötülük yapma durumunda olan bir insanın yaşam hakkının elinden alınıp alınamayacağına ilişkin bir tartışmayı içeren *Anna Sophie Hedvig*'dir. Yazar, kadın kahramanının bu yönde gerçekleştirdiği eylemin felsefi olarak doğruluğunu savunur. Oyun bu özelliğiyle direniş hareketini derinden etkilemiştir.

Tüm yazarlık yaşamı boyunca güçlü bir karşı çıkışı simgelemiş olan Abell, karmaşık insani sorunları renkli ve canlı bir çerçevede vererek geniş seyirci kitlelerini etkileyebilmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Melodien der blev voek*, ("Yitik Ezgi"); 1935; *Eva aftjener sin barnepligt*, 1936; *Anna Sophie Hedvig*, 1939; *Judith*, 1940; *Dronnig gaar igen*, 1943; *Dage paaen sky*, 1947; *Den bla pekingeser*, 1954.

ABELSON, Philip Hauge (1913)

Amerikalı fiziksel kimyacı. Uranyumun izotoplarını ayırma yöntemini geliştirdi ve McMillan ile birlikte, uranyumötesi elementlerin ilki olan neptünyumu buldu.

27 Nisan'da Tacoma'da (Washington) doğdu. Berkeley'deki California Üniversitesi'nde öğrenimini ve doktoraasını tamamladıktan (1939) sonra, aynı yıl Washington'daki Carnegie Institution'ın Yeryüzü Manyetikliği bölümünde araştırma asistanlığına getirildi. 1941-1946 yıllarında Philadelphia'daki Eski PDF Kitap Arşivi - <https://irantey.org>

Kuvvetleri Araştırma Laboratuvarı'nda çalıştı. Ardından öğretim üyesi olarak Carnegie Institution'a döndü. 1953-1971 arası aynı kuruluşun jeofizik laboratuvarı yöneticiliğini, 1971-1978 arasında da kurumun başkanlığını yaptı. American Association for the Advance of Science tarafından yayımlanan ve dünyanın önemli bilim dergileri arasında yer alan *Science*'in yönetimini üstlendi (1962).

Atomların temel yapısı ancak 1930'larda anlaşılabilmiş, uranyumötesi elementleri elde edebilmek için ilk girişim ise 1934'te İtalya'da, Fermi ve Segré tarafından başlatılmıştı. Uranyum çekirdeğinin serbest nötronlarla bombardıman edildiği bu deneyler sırasında uranyumötesi elementler oluştuysa da, deney sonuçları yalnızca fisyon olayı açısından incelenmişti. Abelson, Carnegie Institution'da araştırma asistanı olarak çalıştığı yıllarda, uranyum çekirdeğinin parçalanmasıyla açığa çıkan radyoaktif element gruplarını incelemeye başladı. 1939 sonlarında uranyumun fisyon ürünlerini tanımladıktan sonra çalışmalarını Edwin McMillan ile birlikte sürdürdü. İki fizikçi, Berkeley'deki siklotronunda uranyum oksidi nötronlarla bombardıman ederek bir fisyon olayı yarattılar. Tepkime sonunda ortaya, kendiliğinden beta tanecikleri salan, atom ağırlığı 239, atom numarası 93 olan yeni bir radyoaktif element çıkmıştı. Abelson ve McMillan 239 atom ağırlıklı ve 92 atom numaralı uranyumun fisyon sonucunda, ağırlığı önemsenmeyecek kadar küçük olan eksi yüklü bir beta taneciği kaybedince, atom ağırlığını değiştirmeksizin bir pozitif değer kazanarak bu elemente dönüştüğünü açıkladılar. 1940'ta neptünyum adı verilen uranyum-93, laboratuvarında elde edilen ve tanımlanan ilk uranyumötesi elementtir. Abelson ve McMillan, bu yeni

Atom Denizaltısı "Nautilus"

1800'de ABD'li mühendis Fulton'ın yaptığı ilk denizaltılardan "Nautilus"u, 1886'da İngilizler'in elektrik motorlu denizaltısı "Nautilus" izlemişti. 21 Ocak 1954'te denize indirilen ilk atom denizaltısı da bu tarihi denizaltılarla aynı adı taşıyordu.

Nautilus'la başlayan nükleer denizaltılar dönemiyle, denizaltıların yakıt yenilemek için sık sık su yüzeyine çıkması ve aşırı yakıt tüketimi sorununa çözüm bulundu. 98 metre boyundaki 3.530 tonluk *Nautilus*, bu özelliklerini kullanarak, 1-5 Ağustos 1958'de Alaska'dan Grönland Denizi'ne Kuzey Kutup Noktası'nın altından ilk kez geçti. Basınçlı su ilkesiyle işleyen bir ısı reaktörü kullanan *Nautilus*'ta nükleer yakıt olarak uranyum 235 tüketilmekteydi. Reaktörde olası bir aksaklığa karşı yedek enerji kaynakları da düşünülmüştü. Radyasyon sızıntısına karşı çeşitli önlemlerle donatılan denizaltı, kendinden sonra gelen tüm nükleer denizaltılar için model oldu. Aynı zamanda gerek bilimsel araştırmalarda gerek savaş sanayinde yeni bir dönem başlamış oluyordu.

elementin, atom numarası 94 olan bir başka radyoaktif elemente dönüşebileceğini de vurguladılar. Gerçekten de, bir yıl kadar sonra plütonyum olarak bilinen uranyum-94 keşfedildi. Bugün sayıları 10'u aşan uranyumötesi elementler laboratuvarlarda elde edilmekte ve atom pillerinde kullanılmaktadır.

II. Dünya Savaşı yıllarında, Deniz Kuvvetleri Araştırma Laboratuvarı'nda da aynı konu üzerinde çalışmalarını sürdüren Abelson, 1943'te uranyum izotoplarını ayırmak için bir yöntem geliştirdi. "Gaz yayını" adıyla bilinen bu yöntem, bugün de en çok uygulanan izotop ayırma yöntemlerinden biridir. Gazların gözenekli çeperler arasından yayınma hızlarının farklı olması ilkesinden yola çıkan Abelson, gaz halindeki uranyum heksaflüorürü gözenekli bir çeperden geçirerek, doğal uranyumun bileşimindeki başlıca iki izotopu, U-235 ve U-238'i birbirinden ayırmayı başardı. Bu yöntem, ABD'de atom bombası yapımına da temel oldu.

İlk nükleer denizaltı

Abelson, ilk nükleer denizaltının yapımında da öncü olmuştur. Nükleer güçle çalışan bir denizaltı yapma düşüncesi ABD'de ilk kez 1939'da gündeme gelmiş, ancak savaş yıllarında atom bombası projesine ağırlık verilmesi nedeniyle bir süre ertelenmişti. Savaş sonrası, ABD Deniz Kuvvetleri Araştırma Laboratuvarı yöneticisi Ross Gunn ve Abelson, nükleer enerji santralleriyle ilgili bir rapor hazırlayarak, nükleer güçle çalışan ve nükleer başlıklı füzeler taşıyabilen bir denizaltının yapılabileceğini belirttiler. 1946'da Gunn ve Abelson'ın yönetiminde başlatılan çalışmalar sonucunda gerçekleştirilen ilk nükleer denizaltı, "Nautilus", 21 Ocak 1954'te denize indirildi.

1946'dan sonra çalışmalarını büyük ölçüde biyofizik alanına kaydıran Abelson, tıpta radyoaktif izotopların kullanımına öncülük etti. Bu yöntemle, bugün birçok hastalığın tanısı ve tedavisi yapılabilmektedir. Carnegie Institution'un Jeofizik Laboratuvarı'nda görevliken, mikroorganizmaların, özellikle aminoasitlerin biyosenteziyle ilgilenen Abelson, 1955'te, fosillerde proteinin yapıtaşları olan aminoasitlere rastladı. Bir yıl sonra da yaklaşık bir milyar yaşındaki kayalarda yağ asitlerinin varlığını saptadı. Canlıları oluşturan bu temel maddelerin varlığının bu denli eskilere dayandığının anlaşılması, evrimin kimyasal özelliklerine ışık tutması açısından önemlidir.

- **YAPITLAR:** *Biosynthesis in Micro-organisms*, 1953, ("Mikroorganizmaların Biyosentezi"); *Studies in Biochemistry in Escherichia Coli* (ortak çalışma), 1955 ("Escherichia Coli Üzerinde Biyokimya Çalışmaları"); *Energy for Tomorrow*, 1975, ("Yarın İçin Enerji").
- **BAKINIZ:** FERMI, E. McMILLAN, SEABORG, SEGRÉ.

ABENDROTH, Wolfgang

(1906)

Alman hukukçu ve sosyal siyaset tarihçisi. Avrupa işçi sınıfı tarihi ile ilgili önemli çalışmalar yapmıştır.

2 Mayıs 1906'da Almanya'da Elberfeld'de doğdu. Frankfurt'ta lise öğrenimi gördüğü yıllarda Komünist Gençlik adlı örgütte çalıştı. 1924'te Frankfurt Hukuk Fakültesi'ne girdi. 1930'da öğrenimini bitirecek Hechingen Sulh Mahkemesi'ne atandı. 1932'de Frankfurt'ta Yüksek Eyalet Mahkemesi'nde çalışmaya başladı. 1933'te Nazi Hükümeti'nin devlet memurluğuyla ilgili olarak çıkarttığı yeni yasalara dayanarak görevden alındı ve avukatlık yapması yasaklandı.

1934'te İsviçre'ye giderek Bern'de doktora yaptı. 1935'te Almanya'ya döndü. 1937'de tutuklandı ve 1941'e değin Luckau Cezaevi'nde kaldı. 1943'te eski hükümlülerden oluşturulan birliklerle Yunanistan'a çalışmaya yollandı. Limni adasında kaldığı süre içinde Yunan direniş hareketiyle ilişki kurdu. 1944'te Almanya Yunanistan'daki birliklerini geri çekmeye başladığı sırada Limni'de kalarak Milli Halk Kurtuluş Ordusu (ELAS) adlı Yunan direniş örgütüne katıldı. Aynı yıl birçok ELAS üyesiyle birlikte İngilizler'ce tutuklanarak Mısır'a gönderildi. 1946'da serbest bıraktıldı ve ülkesine döndü.

1947'de Adalet Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. Sovyet işgal bölgesinde Yüksek Adalet Divanı üyeliğinde bulundu. Aynı yıl Halle Üniversitesi'ne öğretim üyesi oldu. 1948'de Leipzig Üniversitesi ile Jena Üniversitesi'nde profesör olarak görev aldı. Aynı yıl İş, Siyaset ve İktisat Yüksek Okulu'nun kurulmasına katkıda bulundu. Okul, sendikalarca önerilecek işçileri ve savaş nedeniyle öğrenimini tamamlayamamış olanları eğitmeyi amaçlıyordu. Çeşitli engeller yüzünden bu amaçlara ulaşılamaması nedeniyle, 1950'de Marburg Üniversitesi'ne geçti. Marburg Üniversitesi Siyasal Bilimler kürsüsündeki çalışmalarını sürdürmektedir.

Abendroth, yaşamı boyunca işçi sınıfının durumuyla ilgilenmiş, sendikalar ve işçi sınıfı tarihi konusunda incelemeler yapmıştır. 1954'te yayımlanan *Die deutschen Gewerkschaften* adlı kitabında Alman sendikalarını, 1965'de yayımlanan *Sozialgeschichte der europäischen Arbeiterbewegung* adlı kitabında ise Avrupa işçi sınıfı tarihini incelemiştir. Bunun yanı sıra devletler özel hukuku, Almanya'nın devlet yapısı, Alman anayasası ve Almanya'da sosyal demokrasinin durumu konusunda da kitaplar yazmıştır.

- **YAPITLAR:** *Die Völkerrechtliche Stellung der B- und C-Mandate*, 1936; *Die Haftung der Reichs, Preussens und der Gebietskörperschaften des öffentlichen Rechts für vor der Kapitulation entstandene Verbindlichkeiten*, 1947, ("III. Reich'in Yıkılışından Önceki Taahhütler Açısından İmparatorluğun, Prusya'nın ve Bölgesel Kamu Kurumlarının Sorumluluğu"); *Die deutschen Gewerkschaften*, 1954, ("Alman Sendikaları"); *Bürokratischer Verwaltungsstaat und soziale Demokratie*, 1955, ("Bürokratik Devlet Yönetimi ve Sosyal Demokrasi"); *Aufstieg und Krise der Deutschen Sozialdemokratie*, 1964, ("Alman

Sosyal Demokrasinin Yükselişi ve Bunalımı"); *Sozialgeschichte der europaischer Arbeiterbewegung*, 1965, (Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi, 1974); *Das Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland*, 1966, ("Federal Alman Cumhuriyeti Anayasası"); *Antagonistische Gesellschaft und politische Demokratie*, 1967, ("Antagonist Toplum ve Siyasal Demokrasi"); *Einführung in die politische Wissenschaft*, 1968, ("Siyasal Bilimlere Giriş"); *Arbeiterklasse, Verfassung und Staat*, 1975, ("İşçi Sınıfı, Anayasa ve Devlet).

ABERCROMBIE, John (1780-1844)

İskoç düşünür ve fizyoloji bilgini. İskoçya Okulu'nun ruh konusundaki kuramının fizyolojiye uygunluğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Aberdeen'de doğdu, Edinburgh'da öldü. Babasının Anglikan papazı olması nedeniyle, bütün yaşamını etkileyen, sıkı bir din eğitimi gördü. 1803'te doktor oldu. Fizyoloji alanında yaptığı geniş kapsamlı çalışmalar ve incelemelerle büyük bir üne kavuştu.

Abercrombie fizyoloji ve ruhbilimden kaynaklanan felsefe sorunlarına büyük bir ilgi duydu. Felsefe sorunlarıyla fizyoloji konuları arasında, insan varlığına ilişkin önemli bağlantılar bulunduğunu ileri sürdü. Kuramsal bilgilerin yaşama uygulanmasını sağlamak amacıyla açtığı poliklinikte öğrencilerinin felsefe sorunlarına fizyoloji olgularıyla yaklaşımlarını önerdi. Sinir odakları ve sindirim yolları patolojisi konusundaki yazılarında ruhbilim sorunlarının çözümü için fizyoloji yöntemlerinin uygulanması gerektiğini savundu. Reid ve Dugald Stewart'ın savundukları felsefenin temel konusu olan ruhun incelenmesi sorununa ancak fizyolojiyle bağlantı kurularak çözüm aranabileceği görüşünü ortaya attı. Bu amaçla fizyoloji ve zihin yetileri üzerinde uzun süren çalışmaları koyuldu. *Inquiries Concerning the Intellectual Power and the Investigations of the Truth* adlı yapıtında psikoloji sorunlarını yalın bir dille ve özlü bir biçimde anlattı.

Ona göre felsefeyle ilgili görüşlerin kaynağı, din ve ahlak sorunlarının bilimsel ilkelere dayanarak çözümlenmesinde aranmalıdır. Felsefenin görevi din-den kaynaklanan inançlarla ahlak kurallarının uzlaştırılmasıdır. Ruhla madde arasındaki bağlantının araştırılmasında dinin öngördüğü inanç verilerinden yararlanma gereği vardır. Bu nedenle, inançların ışığı altında uygulama alanına konacak bir ahlak yöntemi daha yararlı olur. Ruhbilimle fizyoloji özdeş yöntemle çalışarak sorunlara çözüm bulabilir.

- **YAPITLAR:** *Inquiries Concerning the Intellectual Power and the Investigations of the Truth*, 1830, ("Gerçek ve Zihin Yetileri Üzerine İncelemeler"); *The Philosophy of the Moral Feeling*, 1833, ("Ahlak Duygusunun Felsefesi"); *Pathological and Pratical Research on Diseases of the Brain*, 1826, ("Beyin Hastalıkları Konusunda Patolojik ve Uygulamalı Araştırmalar").

ABICHT, Johannes Heinrich (1712-1804)

Alman düşünür. Felsefe sorunlarına eleştirci bir tutumla çözüm bulmaya, ahlak ile doğal hukuku bağdaştırmaya çalıştı.

Volkstadt'ta doğdu. Wilna'da öldü. İlk ve orta öğrenimini doğduğu yerde, yükseköğrenimini Erlangen Üniversitesi'nde bitirdi. Önce İlk Çağ felsefesiyle ilgilendi sonra Kant ve Reinhold'un görüşlerini benimsedi. Daha sonra onlardan ayrı bir yol tuttu. Berlin Bilimler Akademisi'nin açtığı bir yarışmaya, Leibniz-Wolff dönemi metafizik sorunlarıyla ilgili bir çalışma ile katıldı, ödül kazandı (1796). Erlangen Üniversitesi'nde felsefe okuttu. Arkadaşı Born ile Kant'ın felsefesini yayma amacını güden *Neues Philosophisches Magazin zur Erläuterung des Kantischen Systems* adlı bir dergi çıkardı (1789-1791).

Abicht, felsefeye Kant'ın geliştirdiği sorunlar üzerinde çalışmakla, onlara yeni yorumlar aramakla girdi, sonra bu yorumcu tutumu bırakarak ahlak ve doğal tüze sorunlarını incelemeye koyuldu. Ona göre doğal hukuk ile ahlak ilkeleri arasında, köken bakımından, bağlantı vardır. Ahlakın değişmeyen, genel geçerlik taşıyan ilkeleri yalnız duyu verilerinden kaynaklanan bir bilginin ürünü değildir. Birtakım deney öncesi düzenleyici ilkeler de vardır.

Bir bilgi varlığı olan insan, doğal olarak, özgürdür. Onun uyması gereken kurallar dışı dayalı düşünce ilkeleridir.

Bilginin iki kaynağı vardır: Biri duyularla sağlanan ilk verilerdir. Bu veriler anlayış gücünde işlenir, yeni biçimler kazanarak bilgiye dönüşür. Öteki kaynak ise düşünme yeteneğidir. Bu yetenekte, deney öncesi, birtakım ilkeler vardır. Deney bilgisi, duyu verilerinin bu ilkelere göre düzenlenip biçimlenmesiyle geçerlik kazanır.

Us, tek yol gösterici, denetleyici, düzenleyici yetenektir, yargı gücünün kaynağıdır. Bu nedenle bütün davranışların us ilkelere uyması gerekir.

Ahlaklı olmak us ilkelere göre davranmaktır. Abicht istenç, doğal hukuk, mantık, ahlak, bilgi, metafizik konularında çalışmıştır. Bütün bu yapıtlarında, eleştirci bir yöntemin uygulandığı görülür. Onun felsefe alanında başlıca özelliği de sorunların çözümünde eleştiriye ağırlık vermesidir.

ABİD b. ABRAŞ (6. yy)

Arap şair. İslam öncesi Arap edebiyatı şairlerindendir.

Esed b. Huzeyme kabilesindendir. Hire Sarayı'nda uzun süre yaşadı. Çağdaşı şair Nabigatü'z-Zübeynî ile burada arkadaşlık etti. Kral Münzir'in ölümüne tanrıya yemin etti. Münzir'in öldürdüğü iki arkadaşının

mezarı üzerinde öldürüldü.

Kitabü'l-Ağani'de yaşamı üzerine birçok menkıbe vardır. Elde bulunan şiirleri, dilinin kıvraklığını ve tasvirlerinin canlılığını gösterir. Yedi ünlü İslam öncesi şairinin şiirlerinin toplandığı *Mu'allakût-ı Seb'a* ("Yedi Askı") adlı mecmuaya Abid'den de şiirler alınmıştır.

Abid'in şiirlerine kaynaklarda az rastlanmasının nedeni eski Arap şiirinin günümüze gelişinin belleğe dayanan sözlü rivayet şeklinde olmasıdır. Bu tür edebi ürünlerin yazıya aktarılması sırasında önemli bir bölümü unutulmuştur. Öte yandan dilden dile aktarımı sırasında değişikliklere de uğramıştır. Bugün eski Arap şiirinden, bu arada Abid b. Abraş'dan da bize pek az örnek kalması doğaldır.

- KAYNAKLAR: N. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 1973; C. Huart, *Arap ve İslam Edebiyatı*, 1971.

ABRAHAM, Karl (1877-1925)

Alman psikanalist. Kişilik gelişimi ve ruh hastalıklarında çocuk cinselliğinin rolü üzerindeki çalışmalarıyla tanınmıştır.

3 Mayıs 1877'de Bremen'de doğdu. 1901'de ruh hekimi oldu. 1904-1907 yılları arasında Zürih'deki Burghölzi Akıl Hastahanesi'nde Eugen Bleuler'in asistanlığını yaptı. Bu dönemde Carl Jung'la karşılaşması, Sigmund Freud'un düşünceleriyle yakından ilgilenmesine yol açtı. 1907'de Freud'la tanıştı. 1910'da Alman Psikanaliz Derneği'ni kurdu. 25 Aralık 1925'te Berlin'de öldü.

Abraham, ilk psikanalitik çalışmasında, çocukluktaki cinsel travmaların şizofreni belirtileriyle ilişkisini ortaya koydu. Alman Psikanaliz Derneği'ni kurduktan sonra, semboller ve mitler kuramını zenginleştirmek için incelemelerde bulunan Abraham'ın sembolere ilişkin yorumları ve bu arada mitlerle rüyalar arasında kurduğu bağlantı, psikanalistler arasında yaygın kabul gördü.

Karl Abraham, psikanaliz akımının Viyana dışında yayılmasına ve kabul edilmesine en çok katkıda bulunanlardandır. Kuramını klinik verilerden hareketle biçimlendirmiştir. Psikozlar üzerindeki klinik çalışmalarıyla ve libidonun cinsiyet öncesi evredeki önemine ilişkin incelemeleriyle psikanalizi geliştirmiştir. Psikozların psikanaliz ile tedavisi konusundaki en önemli çalışması, libidoya ilişkin saplantılar sonucu ortaya çıkan manik-depresif psikozlar üzerinedir.

Abraham libido gelişimi, karakter oluşumu, şizofreni, manik-depresif psikoz gibi konularda psikanalitik terapinin öncülerindendir. Aynı zamanda çocuk gelişiminin oral, anal ve fallik evrelerden oluştuğunu öne süren ve bu evrelerin herhangi birindeki saplantıların belirli ruhsal bozukluklara yol açabileceği görüşünü ortaya atan ilk psikanalisttir.

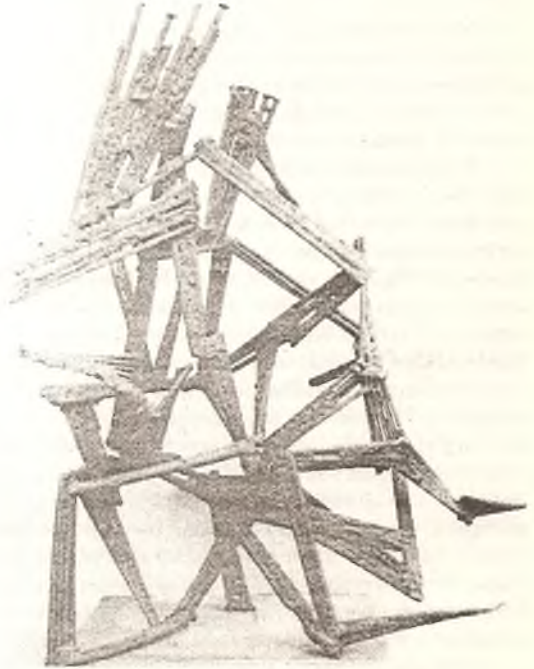
- YAPITLAR: *Selected Papers*, 1927, ("Seçme Yazılar").
• BAKINIZ: BLEULER, FREUD, JUNG.

ACAR, Kuzgun (1928-1975)

Türk heykeltıraş. Türkiye'de soyut heykelticilik anlayışının uygulayıcılarından.

İstanbul'da doğdu. 1948'de Sultanahmet Ticaret Lisesi'ni bitirerek İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi heykel bölümüne girdi. Prof. Rudolf Belling ve Zühtü Müridoğlu'nun öğrencisi oldu. Öğrenimini daha sonra Ali Hadi Bara'nın atölyesinde sürdürdü. 1953'te okulu bitirdi ve serbest çalışmaya başladı.

Başta parasızlık olmak üzere, çeşitli sorunlar, sanatçıyı hemen her zaman zor koşullar altında çalışmak ve yaşamak durumunda bıraktı. 1961'de katıldığı "Paris 2. Genç Sanatçılar Biennali"nde birincilik ödülü aldı ve bir süre Fransa'da çalışmasını

Kompozisyon

sağlayan bir burs kazandı. Göndermiş olduğu eser, Paris Modern Sanatlar Müzesi'nde yer aldı. Sanatçının Fransa'daki çalışmaları bir yıl sonra aynı müzede, 1966'da da Rodin Müzesi'nde sergilendi. Eserlerinin ilgi görmesine karşın, Fransa'da kalması giderek güçleşti. Türkiye'ye dönerek kendi atölyesinde çalışmalarını sürdürdü. Kişisel ve toplu sergilerde eserlerini tanıttı. Türkiye'de de bazı ödüller kazandı. İki eseri, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde yer aldı. Bununla birlikte geçim sıkıntısı ve kendi dar imkânlarıyla çalışma zorunluluğu devam etti. 1975 yılında İstanbul'da Ortaköy'deki atölyesinde geçirdiği bir kaza sonucu öldü.

Kuzgun Acar eserlerini ağır ve özenli bir çalışmayla oluştururdu. Daha öğrencilik yıllarında, gördüğü eğitimin de etkisiyle, soyut çalışmalara yönelmişti. Bunlarda, duyarlık ve yaratıcılık öne çıkardı. Heykelde her çeşit malzemenin değerlendirilebilece-

ğini düşünen Acar, önceleri tahta, ardından da kemik üzerinde çalıştı. Daha sonra ise, tel kafesler, maden parçaları ve kaynaklanmış çivilerle değişik soyut düzenlemeler oluşturdu. Farklı malzemeler kullanmaya yönelerek, yaratıcı arayışını sürdürdü. Metal heykellerinde, güçlü bir ritim duygusu ve ışık oyunları ile özgün dinamik biçimler yarattı.

Acar'ın, heykelticilik çalışmalarını başka alanlarla kaynaştırma girişimleri de oldu. Ankara-Kızılay'daki Emekli Sandığı Gökdeleni ve İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın cephelerine heykel dekorasyonlar uyguladı. Tiyatro sanatçılarıyla işbirliği yaparak sahnede kullanılmak üzere maden maskeler hazırladı. 1975'te Paris'te Mehmet Ulusoy'un sahneye koyduğu *Kafkas Tebeşir Dairesi* için yaptığı masklar, bu türdeki ürünlerinin son örnekleridir. Acar, ayrıca bazı anıt projelerinde de çalıştı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kompozisyon*, demir çivilerden (İstanbul Resim ve Heykel Müzesi); *Bronz Rölyef* (Ankara Emekli Sandığı, gökdelen cephesi); *Demir Rölyef-"Kuşlar"* (İstanbul Manifaturacılar Çarşısı).

- **BAKINIZ:** A.H. BARA, BELLING, MÜRİTOĞLU.

ACAR, Sırrı

(1943)

Türk güreşçi. 1967 ve 1968'de Avrupa şampiyonu olmuştur.

Yalova'da doğdu. Güreşe 1962 yılında İstanbul Güreş Kulübü'nde başladı. Eski güreşçilerden Mustafa Çakmak'ın öğrencisidir. 1964 yılında ilk kez milli mayoyu giydi ve o yıl Balkan Şampiyonası'nda üçüncü oldu. 1965'te Dünya üçüncüsü ve Balkan ikincisi, 1967'de Avrupa şampiyonu ve Akdeniz üçüncüsü, 1968'de Avrupa şampiyonu oldu. Acar greko-romen stilinde en başarılı güreşçilerimizdendir.

ACEM İSA

(? -1539)

Osmanlı mimar. Sinan'dan önce başmimarlık yapmıştır.

Tebriz doğumlu olan Acem İsa'nın yaşamı ve yapıtları üzerine bilgiler kesin değildir. Bazı kaynaklarda adı Acem Ali ya da Acem Alisi olarak geçmektedir. Türk asıllı olduğu ileri sürülmekteyse de, İranlı olduğu ve I. Selim'in onu İran seferi dönüşünde yanında getirdiği sanılmaktadır. Ölüm yeri bilinmemektedir. Ölüm tarihi ise 1537 ile 1540 arasındadır. Sinan'ın başmimarlığa getirildiği tahmin edilen 1539'da, ya da bundan biraz önce ölmüş olduğu sanılıyor.

Acem İsa'dan sonra başmimar olan Mimar Sinan, onun yapıtlarından birçoğunu onardı. Bu yüzden, Acem İsa'nın yapıtları genellikle Sinan'a yansıtılır.

bu konuda bir belirsizlik doğmuştur. Gebze'deki *Çoban Mustafa Paşa Külliyesi* ile Atmeydanı'ndaki *İbrahim Paşa Sarayı*, Acem İsa'nın sonradan Sinan tarafından onarılmış bulunan yapıtlarının bilinen örneklerindendir. Bir başka yapıtı da Eskişehir'deki *Çoban Mustafa Paşa Camii* ve *Türbesi*'dir.

İstanbul'daki *Sultan Selim Camii*'nin de Acem İsa'ya ait olduğu sanılmaktadır. Bu kanıtlanmış bir bilgi değildir, ama caminin yapım tarihi ve üslubu nedeniyle, güçlü ve akla yakın bir olasılık olarak belirmektedir.

I. Selim döneminin yapıtlarında görülen ince işçilikte, Sultan'ın İran ve Mısır'dan getirdiği mimarların etkisi olmuştur. Acem İsa'nın yapıtları da, böyle ince, sağlam ve teknik düzeyi yüksek yapılardır.

- **YAPITLAR:** *Çoban Mustafa Paşa Külliyesi* (Gebze); *İbrahim Paşa Sarayı* (Atmeydanı); *Çoban Mustafa Paşa Camii* ve *Türbesi* (Eskişehir); *Sultan Selim Camii* (İstanbul).

ACET, Erdal

(1941)

Türk yüzücü. Manş Denizi'ni iki kez geçmiştir.

Yüzmeye doğum yeri olan Adana'da başladı. Milli ve şampiyon yüzücü Mustafa Acet'in kardeşidir. Adana Demirspor Kulübü'nde yetişti. Kelebek stilinde kendini gösterdi. 1962-1972 yılları arasında hem yüzme, hem sutopu dallarında milli takıma seçildi. 100 metre kelebekte Türkiye rekorları kırdı. Daha sonra mukavemet yüzmeye başladı. 1976 ve 1977'de Manş Denizi'ni sırasıyla 9 saat 12 dakikada ve 9 saat 04 dakikada yüzerek geçti. 1976'da Napoli-Capri yüzme maratonuna katılıp üçüncü oldu.

ACHARD, Marcel

(1899-1974)

Fransız oyun yazarı. Duygusal konuları ele alan hareketli oyunlar yazmıştır.

Lyon'da doğdu. Çok genç yaşta suflörlükle tiyatro ortamına girdi. Bir ara gazetecilik etti. 1918 yılında Paris'e gelerek dönemin önemli tiyatrolarından Vieux-Colombier'de oyunculuğa başladı. 1923 yılında yazdığı *Voulez-vous jouer avec moi?* adlı güldürüsü kısa bir sürede ünlenmesine yol açtı. Ardı ardına çok sayıda oyun ve senaryo yazdı. 1959'da Fransız Akademisi'ne üye seçildi. Paris'te öldü.

Achard ilk oyunlarından başlayarak, neşeyle hüznü, komik ve trajik öğeleri uyumlu bir biçimde kaynaştıran duygusal, ironik, fantastik oyunlar yazdı. Yaratığı, "Charlemagne" adlı sevimli serseri birçok oyunun başyapıtı. Özgü ilişkisinin çeşitli boyutlarıyla

la irdelendiği oyunlarında kişilerini hoşgörülü ve sevecen bir tavırla eleştirdi. Paris ve Broadway sahnelerinin aranan bir yazarı olan Achard'ın birçok oyunu sinemaya da uygulandı.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Voulez-vous jouer avec moi?*, 1923; *La Vie est belle*, 1928 ("Yaşam Güzeldir"); *Jean de la lune*, 1929 ("Mecnun Jean"); *Domino*, 1931; *Auprès de ma blonde*, 1946 ("Sarışınımla"); *Eva ou l'amour est un casse-gueule*, 1970.

ACHEBE, Chinua (1930)

Nijeryalı yazar. Ülkesinde çağdaş roman anlayışının öncüsü olmuştur.

Doğu Nijerya'da, Ogidi'de doğdu. Ülkesindeki iki yüzü aşkın etnik grubun en büyüklerinden olan İbo boyundandır. 1954'te İngilizce eğitim yapan Ibadan Üniversitesi'ni bitirdi. Nijerya Radyo Yayın Kurumu'nda çalıştı. 1967'de daha sonra içsavaşta ölen Christopher Okigbo ile bir yayinevi kurdu. 1969'da iki yazar arkadaşı ile birlikte uzun bir Amerika gezisi yaptı, üniversitelerde konferanslar verdi. Halen Nijerya Üniversitesi'nde araştırmacı olarak görevlidir.

1959'da ilk romanı *Things Fall Apart*'ı yayımladığında, Nijerya roman ve öykü edebiyatı, fantastik halk masallarından ve kent yaşamını konu alan hafif öykülerden ileri geçmiyordu. Bu romanı beyazların gelişle kabile yaşamında ortaya çıkan değişiklik ve çatışmaları konu alıyordu. İkinci Romanı *No Longer at Ease*'de (1960) yabancılar tarafından eğitilmiş bir idealistin sömürge yönetiminin son günlerinde, çevresiyle çatışması işlenmişti. *Arrow of God* (1964) ("Tanrının Oku") geleneksel yapıların yetersizliğini sezen ve değişime yönelen bir köy büyücüsünün çaresizliğini anlatır. İlk romanlarının tümünde kültürler arası çatışmaları ele alan Achebe, 1966'da yayımladığı *A Man of the People* ("Halk Adamı") adlı romanında bağımsızlık sonrasında görülen politik yolsuzlukları eleştirdi.

Ülkesi edebiyatına derinlikli toplumsal ve psikolojik çözümlemeler getiren romanlarla katkıda bulunmuştur. Günümüz Afrika'sının önde gelen yazarlarından sayılmaktadır.

- **YAPITLAR**: Roman: *Things Fall Apart*, 1959, *No Longer at Ease*, 1960, *Arrow of God*, 1964 ("Tanrının Oku"), *A Man of the People*, 1966 ("Halk Adamı"); Şiir: *Beware Soul Brother*, 1971.

ACHESON, Dean (1893-1971)

ABD'li devlet adamı. Soğuk Savaş politikalarının önde gelen uygulayıcılarındandır.

11 Nisan'da Connecticut'ta doğdu, 12 Ekim'de Maryland'de öldü. Babası Connecticut piskoposuydu. Yale ve Harvard üniversitelerinde hukuk eğitimi gördü. 1917'de evlendi, üç çocuğu oldu. I. Dünya Savaşı sırasında ABD donanmasında görev aldı. 1921'de Washington'da bir hukuk bürosunda çalışmaya başladı. 1933'te maliye bakan yardımcısı oldu. Sadece beş ay süren bu görevinden sonra 1941'de Dışişleri Bakanlığı İktisadi İşler Dairesi başkanlığına getirildi. 1945'te ABD dışişleri bakan yardımcısı oldu.

II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde ABD dış politikasını yönlendiren kişilerden biri olmuştur. ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak için hazırlanan Truman Doktrini'nin ve Marshall Planı'nın uygulayıcılarındandır. Truman Doktrini çerçevesi içinde Türkiye ve Yunanistan'a acil askeri ve ekonomik yardım yapılması öngörülmüyordu.

1949'da Truman'ın başkanlığı sırasında dışişleri bakanı oldu. Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkelere karşı Batı ittifakının oluşturulmasını savundu, bu amaçla NATO'nun kurulmasına öncülük etti.

Senatör McCarthy'nin başkanlığını yaptığı "Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesi"nin, birlikte çalıştığı insanlarla ilgili soruşturma yapmasına karşı çıkınca McCarthy'ci kesimlerin tepkisini çekti. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kore Savaşı'na katılmasından sorumlu tutuldu ve istifasını isteyen bir kamuoyu oluşturuldu. Ama Başkan Truman, Acheson'u destekleyerek görevde kalmasında ısrar etti.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD tarafından tanınmaması, Çan Kay-Şek yönetimine ve Çin Hindindeki Fransız sömürge yönetimine yardım edilmesi gibi kararların alınmasında etkili oldu. 1954'te dışişleri bakanlığından ayrıldıktan sonra özel işlerinin yanı sıra devlet başkanlarına danışmanlık yaptı. 1964'te Kıbrıs sorununun çıkmaza girmesi üzerine ABD devlet başkanının temsilcisi olarak Cenevre'de yapılan görüşmelere katıldı. "Acheson Planı" adıyla anılan önerilerinin arasında Kıbrıs'ta Türkiye'ye üs verilmesi de vardı.

Dışişleri bakanlığı yaptığı yılları değerlendiren *Present at the Creation: My Years in the State Department* adlı kitabı 1970 yılında tarih dalında Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

- **YAPITLAR**: *A Democrat Looks at His Party*, 1955, "Bir Demokrat Partisini Değerlendiriyor"; *A Citizen Looks at Congress*, 1957, "Bir Vatandaş Kongreyi Değerlendiriyor"; *Power and Diplomacy*, 1958 ("Güç ve Diplomasi"); *Morning and Noon*, 1958, ("Sabah ve Öğle"); *Present at the Creation: My Years in the State Department*, 1969, ("Başlangıç: Dışişleri Bakanlığında Yıllarım").

- **KAYNAKLAR**: B. McGeorge (der), *The Pattern of Responsibility*, 1952; W. Reitzel ve diğerleri, *United States Foreign Policy 1945-1955*, 1956.

● **BAKINIZ**: TRUMAN.

ACHESON, Edward Goodrich (1856-1931)

ABD'li mucit ve sanayi kimyacı. İlk sentetik aşındırıcıyı elde etmiş ve yapay grafit üretmek için bir yöntem geliştirmiştir.

9 Mart'ta, Pennsylvania Eyaleti'nin Washington kentinde doğdu. Pek az öğrenim gördü ve Edison'un laboratuvarında çalışmaya başladığı 1880'e değin sıradan işlerle yaşamını kazandı. O yıllarda Edison'un laboratuvarında yaklaşık 50 kişilik bir ekip, akkor filamanlı lambayı geliştirmeye çalışıyordu. 1881'de istenilen sonuç alınmış ve ilk elektrik santrali New York'ta üretime geçmişti. Aynı yıl Acheson, Edison Şirketi adına Avrupa'da ilk elektrik santrallerini kurmak üzere İtalya, Fransa ve Belçika'ya gönderildi. 1884'te görevini tamamlayarak ABD'ye dönünce bağımsız çalışmaya karar verdi ve elektrik fırınında yapay aşındırıcı üretmek için deneylere girişti. 1891'de, çok sert bir aşındırıcı olan silisyum karbürü elde etti. Aynı madde üzerinde deneylerini sürdürerek yapay grafit ve çeşitli yağlayıcılarla birlikte toplam 69 buluşunun patentini alan Acheson, yaşamının geri kalan bölümünde, kurduğu fabrikalarda bu maddelerin üretimini sürdürdü. 6 Temmuz'da New York'ta öldü.

19. yy'ın sonlarına doğru, elmas, zımpara taşı, grenada gibi doğal aşındırıcılar sanayinin gereksinimini karşılayamaz duruma gelmişti. Aynı dönemde elektrik fırınının da yaygın olarak kullanılmaya başlaması üzerine girişimciler, yapay aşındırıcıların en sert olan silisyum karbür ve alüminyum oksiti elektrik fırınında üretmenin yollarını aramaya başladılar. Aynı amaçla deneylere girişen Acheson da, üretim için bol ve ucuz elektrik enerjisini Monongahela ırmağından sağlayabileceğini düşünerek, tesisini Monongahela City'de (Pennsylvania) kurdu. 1891'de saf silisyumlu kum ile ince öğütülmüş kok kömürü karışımını, içi tuğla döşeli küçük bir elektrik fırınında yaklaşık 2000°C ile 2500°C arasında ısıttı. Fırının içindeki karbon elektrottan geçerken ısı üreten elektrik akımı kokun bileşimindeki karbon ile kumun yapısındaki silisyumun, SiC (silisyum karbür) halinde birleşmesiyle sonuçlanan bir tepkime başlatıyordu. Acheson, karbon elektrotlar üzerinde biriken ve camı çizebilecek kadar sert olan bu parlak, altın yapıdaki SiC billurlarına önce *carborundum*, sonra da *corundum* adını verdi. 1893'te patentini aldığı bu aşındırıcıyı daha geliştirmek için karışıma biraz testere talaşı ekledi. Bu talaşların fırında yanmasıyla oluşan gözenekler, karışımındaki parlayıcı gazlardan çoğunun uçup gitmesini sağlıyordu. Başlangıçta maliyet fiyatı çok yüksek olduğu için yalnızca değerli taşların perdahlanmasında kullanılan *carborundum*, elmas ve bor karbürden sonra, bilinen aşındırıcıların en sertidir. Bugün de, temel olarak Acheson'un yöntemine benzer bir yöntemle ve değişik ticari adlarla üretilen silisyum karbür en sert madenlerin işlenmesinde kullanılır.

Daha sonra, yüksek sıcaklığın *carborundum* PDF Kitap Arşivi, <http://www.kitap-arşivi.org>

üzerindeki etkilerini incelemek üzere fırının ısısını artıran Acheson, 4150°C'a doğru bileşimdeki silisyumun buharlaştığını ve geride kalan karbonun, saf grafit halinde billurlaştığını gördü. 1896'da bu yapay grafit üretme yönteminin patentini aldı. Yağlı, yumuşak ve iletken bir madde olan grafit; kurşun kalem yapımından elektrik sanayiine, yağlayıcı madde yapımından nükleer reaktörlerdeki tepkime yavaşlatıcı çubuklara dek pek çok alanda kullanılır. Doğada yalnızca belirli bölgelerde bulunduğundan yapay grafit üretimi önemli bir aşama olmuştur.

● BAKINIZ: EDISON.

ACONTIUS, Jacobus (? -1565)

İtalyan düşünür. Aristoteles mantığını yeni bir yorumla tanrıbilime uygulamıştır.

16. yy başlarında Taranto'da doğdu. Yaşamı, ilk gençlik dönemi, ailesi ve öğrenimi konusunda kesin bilgi yoktur. Kimi kaynakların bildirdiğine göre, çağdaşı bilgiler gibi Acontius da serüvenlerle dolu gezilere çıkmış, reform olaylarından etkilenerek İtalya'dan göç etmiştir. Önce Bâle'a sonra da yapıtlarının çoğunu yayımladığı Strasbourg'a yerleşti. Ardından İngiltere'ye gitti. Orada kendisine savaş tekniği konusunda yazdığı kitaptan ötürü kraliçe buyruğuyla mühendislik aylığı bağlandı.

Reformcu bir Protestan olan Acontius'a göre mantık, gerçeği bulma ve başkalarına bildirme öğretisidir. Bu öğretinin başlıca dayanağı da yöntemdir. Yöntem, "gerçeği arama, bilgiyi sağlayan verilerin edinilmesini izleme, kazanılan bilgiyi başkalarına aktarma yoludur."

Bilgiyi sağlayan, onu biçimlendiren ve ona bütünlük, geçerlik kazandıran yöntemdir. Bilgi edinmenin iki yolu vardır: Biri ilk gereç niteliğinde olan olayların algılanması, öteki de olaylar arasındaki neden sonuç bağlantısının bilinmesi. Bu işlemleri denetleyen yöntem iki bölümlüdür. Birincide derin araştırma, olayların kaynağına, kurucu öğelerine varma, ikincide ise "gösterme", ortaya koyuş açıklama sözkonusudur.

Derin araştırma, nedenlerle sonuçları kavramaya ve aralarındaki bağlantıyı bulmaya yarayan matematiğe özgü bir çözümlemedir. Bu işlem doğuştan bilgiler için de geçerlidir.

Acontius her alanda kullanılabilecek olan çözümleme yöntemini tanrıbilim konularını içeren *Stratagematum Satanae Libre Octo* ("Sekiz Kitapta Şeytanın Oyunları") adlı kitabında uyguladı. İleri sürdüğü düşünceleri kanıtlamada, önce amacını açıklar, sonra genel ilkelerle bu amaç-düşünce arasındaki bağlantıyı kurar. Böylece, neden-sonuç ilişkisini bulur.

Acontius'un, kendinden sonra gelenler üzerinde etkisi uzun sürdü. Onun düşüncelerini benimseyenler bir bilge olduğunu, tanrıbili-

mi ve mantık alanında yenilikler getirdiğini ileri sürdüler. Özellikle yazı dili konusunda Orta Çağ'ın ağır, sıkıcı anlatımını bırakıp akıcı, kolay anlaşılır, yalın bir söyleyişi olduğu görüşünü savundular. Ona karşı çıkanlar ise tanrıbilim alanında aşırılığa vardığını, alışılmış yoldan çıkıp genel ilkelere aykırı davranışını ortaya atarak yapıtlarını acı bir dille eleştirip yerdiler. Bütün olumlu, olumsuz eleştirilere karşın Acontius, mantık alanında, çağdaş çözümsel yöntemin ilk uygulayıcılarından sayılır.

- **YAPITLAR:** *Artium ac Scientiarum Ratione*, 1558, ("Sanatların ve Bilimlerin Yöntemi"); *Jacobi Acontii Tridentini de Methode*, 1558, ("Jacobus Acontius'un Yöntem Üstüne Uç Görüşü"); *Stratagematum Satanae Libre Octo*, 1565, ("Sekiz Kitapta Şeytanın Oyunları").

ACOSTA, Gabriel (1585-1640)

Portekizli düşünür. Ruhun ölümsüzlüğü inancına karşı çıkmış, din sorunlarının akılcı bir yöntemle eleştirilmesi geleneğini kurmuştur.

Oporto'da doğdu, Amsterdam'da öldü. Sonradan Katolik olan Yahudi bir ailenin oğludur. Çocukluğunda sıkı bir Katolik eğitimi gördü. Coimbra'da öğrenimini bitirdikten sonra küçük bir manastıra kapandı. Burada *İncil* üzerinde yaptığı çalışmalar sonucu, Yahudilik'e yönelince, ailesini de buna inandırmaya çalıştı. Ailesi dinsel inançları nedeniyle kovuşturmayla uğramaktan korkarak Amsterdam'a sığındı.

Acosta Amsterdam'da Yahudi ayinlerinin ve öbür dinsel uygulamalarının *İncil*'e uymadığını, gereksiz katılıklarla dolu olduğu kanısına vardı. Hahamlarla uzun tartışmalara girişti: ruhun ölümsüzlüğü ilkesinin belirsizliğini ve *İncil*'le tutarsız oluşunu vurgulayan bir kitap yazdı. 1624'te *Examen dos Tradições Phariseas Conferidas Con a Lay Escrita* adıyla yayımladığı bu kitabı nedeniyle din düşmanı sayıldı. Kitap bir başka yapıtıyla birlikte toplattırılarak yakıldı, kendisi de afaroz edildi.

1633'te yeniden Yahudi topluluğuna dönmek istedi. Bu istek, görüşlerinin değişmesinden değil, bir toplumsal çevre gereksiniminden kaynaklanıyordu. Yeniden topluluğa kabul edilen Acosta, bir süre sonra Musa'nın getirdiği ilkelerin tanrısallığından kuşkuya düşerek, tüm dinlerin insan düşüncesinden doğup doğmadığını sorguladı. Daha sonra tüm Yahudi kurallarını çiğnediği ve iki Hristiyan'ı Yahudi olmaktan alıkoyduğu gerekçesiyle suçlanarak, Sinagog'dan kovuldu.

1640'ta son bir kez daha Yahudi toplumuna kabul edilmesi için başvurdu. Bunun gereği olarak ağır kefaret cezalarından geçmeye zorlandı. Önce sinagogda pişmanlığını dile getirdi, sonra 39 kamçı yiyerek yere yatırıldı, üzerinden tüm Yahudi cemaati yürütüldü. Bu olaydan sonra eve gelerek özyaşam öyküsünü yazdı ve kendini *Üçüncü Pazar* adıyla - https://tr.wikipedia.org/wiki/Üçüncü_Pazar

Öbür kitapları yakılıp yok edildiğinden, görüşleri hakkındaki bütün bilgi 1687'de yayımlanan bu özyaşam öyküsünden gelir. Acosta, ruhun ölümsüzlüğü öğretisine karşı çıkmış, bunu kuşkulu ve *İncil*'e aykırı bulmuştur. Ona göre bütün dinler birer insan buluşu, düşünce ürünü olabilir.

Acosta, gerek doğa verileri ve akıl ilkelerine dayanan eleştirici düşünceleri, gerekse acıklı yaşamı nedeniyle, sonraki dönemlerde etkili olmuş, inanç sorunlarının tartışma ve eleştiri konusu yapılmasına öncülük etmiştir. Özellikle Yahudi-Hristiyan inançlarını bir bütünlük içinde ele alışı, bu inançlarla ilgili sorunlara, belli bir dine bağlanmadan, yansız bakışı tanrıbilime önemli bir yenilik getirir. 18. yy'dan bu yana gelenekçi dinlere karşı çıkan, düşünce ve inanç özgürlüğü görüşünü savunan, din anlayışının gelişmesinde katkısı büyüktür.

- **YAPITLAR:** *Examen dos Tradições Phariseas Conferidas Con a Lay Escrita*, 1624, ("Yazılı Yasalarla Karşılaştırarak Farsi Geleneğinin İncelenmesi"); *Tratado de L'Immortalitat de L'Ama*, 1626, ("Ruhun Ölümsüzlüğü Üstüne"); *Exemplar Humanæ Vitæ*, 1687 ("İnsan Yaşamının Örnekler").

ACTON, John Emerich (1834-1902)

İngiliz tarihçi. Tarih belgelerini kullanarak Katoliklik'i güçlendirmeye çalışmıştır.

John Emerich Edward Dalberg Acton 10 Ocak 1834'te İngiltere'de Naples'da doğdu, 19 Haziran 1902'de Tegernsee'de (bugün Federal Almanya'da) öldü. Paris'te başladığı öğrenimini İngiltere'de Catholic College of Oscott'da sürdürdü. 1848'de Münih'e giderek tarihsel belgelerden yararlanmayı yaygınlaştırmayı amaçlayan Katolik merkeze katıldı. Burada altı yıl ünlü Alman tarihçi Ignaz von Döllinger'le birlikte çalıştı. Döllinger, Acton'a yeni gelişen tarih yöntemini tanıttı ve tarihsel belgeleri kullanan tarihçi yöntemin Katoliklik'e uygulanabilirliğini gösterdi. 1855'te ABD'ye, 1856'da Rusya'ya, 1857'de de Döllinger'le birlikte İtalya'ya gitti.

1859'da İngiltere'ye yerleşti ve altı yıl için, İrlanda'dan Avam Kamarası'na temsilci seçildi. Liberaller'le ortak hareket eden Acton, meclisin çok sessiz bir üyesiydi. Buna karşın, Liberaller'in başkanı Başbakan William Gladstone ile yakın dostluk kurmuştu. Acton'ın Gladstone'u çok etkilediği söylenmektedir. Bu yıllarda Katolik dergilere yazılar yazmaya ve danışmanlık yapmaya başladı. Dindarları arasında eleştirel anlayışın yerleşmesini amaçlıyor, tarihi bulgularla Hristiyanlık'ın ve Katolik Kilisesi'nin güçleneceğini savunuyordu. 1859'da *Rambler* adıyla yayımlanmaya başlayan, 1862'de *The Home and Foreign Review* adıyla yayımını sürdüren dergideki yazılar Kardinal Wiseman'ın sansürüne uğradı. 1864'te Papa IX. Pius, dergideki görüşleri yanlış bulduğunu belirtince, derginin bağımsızlığının zedelendiğini düşünen Acton, editörlükten ayrıldı. 1870 Vatikan Konseyi'ne katılmayı reddeden papalığın yanılmazlığı ilkesine şiddetle

karşı çıktı. Papalığın geçici ve dünyevi gücünü onaylamıyor, tarihin gelişimi içinde ortaya çıkan olumsuz etkilerini açıklamaya çalışıyordu. 1874'te *Times* gazetesine yolladığı mektuplarda, tarihi örneklerle, papalığın tutarsızlıklarına dikkat çekerek İngiliz Katolikleri'ni harekete geçirmeye çalıştı. 1886'da *English Historical Review* adlı derginin çıkarılmasına yardımcı oldu.

1895'te Cambridge Üniversitesi Modern Tarih kürsüsüne profesör olarak atandı. Modern tarih ve Fransız Devrimi üzerine verdiği dersler büyük ilgi ve beğeni topladı.

1899-1900 arasında *Cambridge Modern History* adlı on iki ciltlik tarih dizisini gerçekleştirmek için uğraştı. Dizi, birçok ülkeden uzman tarihçinin katkısıyla hazırlanacak geniş kapsamlı bir dünya tarihi olarak planlanmıştı. Bu projeyi gerçekleştirmek için harcadığı çaba onu fazlasıyla yordu. 1900'de felç geçirdi ve kısa bir süre sonra öldü.

Acton'ın makale ve ders notlarının birçoğu ölümünden sonra derlenerek yayımlanmıştır. "Democracy in Europe", "The History of Freedom in Antiquity" ve "The History of Freedom in Christianity" adlı makaleleri, hazırlamayı düşündüğü özgürlük tarihi konusundaki yapıtın tek yayımlanmış bölümleri idi. Çalışmalarını kitap halinde toparlayamamasında, çok ayrıntıya girmesinin ve aşırı titiz davranmasının da rolü vardı.

Döllinger'den büyük ölçüde etkilenmiş olan Acton, tarihi araştırma ve yazılarda gerçekliğe ve güvenilirliğe ulaşılmasına büyük önem veriyordu. Bu yaklaşımı, ayrıntılara verdiği önemle birleşince, birçok dili uzman sayılacak kadar iyi öğrendi. Siyasette, iktisatta ve dinde liberal görüşleri savundu.

Acton'ın siyaset ve tarihi ele alışında, ahlak ögesi önemli bir yer tutuyordu. Milliyetçiliğin, ırkçılığın ve bağınazlığın karşısındaydı. Ölümüne kadar Katolik Kilisesi'ne bağlı kalmasına karşın, papalık kurumunun politikasını şiddetle eleştirmiştir.

- **YAPITLAR:** *Lecture on the Study of History*, 1896 ("Tarih Araştırması Üzerine Dersler"); *Lectures on Modern History*, (ö.s.), 1906, ("Modern Tarih Üzerine Dersler"); *Historical Essays and Studies*, (ö.s.), 1907, ("Tarih Yazıları ve İncelemeleri"); *History of Freedom and Other Essays*, (ö.s.), 1907, ("Özgürlük Tarihi ve Diğer Yazılar"); *Lectures on the French Revolution*, (ö.s.), 1910, ("Fransız Devrimi Üzerine Dersler").
- **KAYNAKLAR:** G. Himmelfarb, *Lord Acton: A Study in Conscience and Politics*, 1952; I. Kochan, *Acton and History*, 1954; D. Mathew, *Acton: The Formative Years*, 1946.
- **BAKINIZ:** DOLLINGER, GLADSTONE.

ACUDOĞU, Ratip Aşir (1897/98-1958)

Türk heykeltci. Cumhuriyet döneminin klasik anlayışta yapıtlar veren ilk sanatçılarından.

İstanbul'da doğdu. Kimi kaynaklarda soyadı Acuğdoğ, Acuğdoğu ya da Acıdoğu olarak belirtilmekte, ölüm tarihi de 1957 olarak gösterilmektedir.

Menemen'e Kubilay Anıtı

Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra, I. Dünya Savaşı başladığından, askere alındı. 1918'de Sanayii Nefise Mektebi Alisi Heykel Şubesi'ne girdi. İhsan Özsoy'un öğrencisi oldu. 1920'de Almanya'ya giderek Münih Güzel Sanatlar Akademisi'nde Prof. Blecher'le çalışmaya başladı. İki yıl kadar sonra, Maillol'dan ders almak düşüncesiyle Paris'e geçti. Maillol ders vermediğinden, özel bir atölyede kendi çalışmalarını sürdürdü. Yine de, bu dönemde Maillol ve Bourdelle'den bir hayli etkilendi.

1925'te Türkiye'ye döndü. Avrupa'da öğrenim görmek için aldığı bursla yeniden Paris'e gitti. Cumhuriyet döneminde Avrupa'ya gönderilen ilk heykeltci oldu. Natüralist anlayışta klasik eğitim veren Julian Akademisi'nde Bourchard ve Landowski'yle çalıştı. Ancak, Maillol ve Bourdelle'in çalışmalarını izlemekten geri durmadı; sık sık atölyelerine giderek fikir almaya çaba gösterdi. 1928'de Türkiye'ye döndükten sonra Edirne ve İstanbul'da çeşitli liselerde resim öğretmenliği yaptı.

Acudoğu, zaman zaman yoğun ve verimli bir çabayla ürünler ortaya koymuş, buna karşılık, çalışmalarına uzun süre ara verdiği dönemler de olmuştur. Bu yüzden, yapıtları fazla değildir. Acudoğu'nun üslubu, özellikle anıtlarında belirginleşir. Sanatçı bu yapıtlarında, Maillol'un figürleri asli, kütlele öğelerine indirgeyen üslubu ile klasik tarzın biçim anlayışını birleştirmeye çalışmıştır. Uzun ve tiz bir çalışmayla yaptığı heykellerinde taş, kil ve çamur kullandı. İnsan vücudunun temel özelliklerini yakalayıp yorumlayarak, güçlülük, sağlamlık ve uyumluluk duygusu uyandırmaya çalıştı. Onun bu eğilimi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetişen birçok sanatçıda görüldüğü gibi,

özellikle anıtsallığa yönelik çabasını tamamlayıcı olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Fabriye Yen Baş* (Resim ve Heykel Müzesi); *Kubilay Anıtı* (Menemen); *Atatürk Heykeli* (Bolu); *Atatürk Anıtı* (Ankara Ziraat Fakültesi); *İnönü Anıtı* (Erzincan).
- **BAKINIZ:** BOURDELLE, MAILLOL, ÖZSOY,

ADALI HALİL (1870-1927)

Türk güreşçi. On sekiz yıl aralıksız Kırkpınar başpehlivanlığını kazanmıştır.

Edirne'nin Adalı bucağına bağlı Kilise köyünde doğdu. Bu yüzden "Adalı" namıyla anıldı. Güreşe küçük yaşta köyünde başladı. Devrinin en namılı pehlivanı Aliço'nun çırağıdır. On sekiz yıl aralıksız Kırkpınar başpehlivanlığını kazanarak ustasından sonraki sırayı aldı. Koca Yusuf ve Kurtdereli Mehmet gibi büyük pehlivanlarla güreş tuttu. Amerika'da, Berlin'de ve Londra'da başarılı güreşler yaptı. Chicago'daki bir güreşinde rakibinin kaburga kemiklerini kırdığı için kendisini linç etmek isteyen kızgın seyircilerin elinden canını zor kurtardı. 145 kilo çeken Adalı, ömrünün son günlerinde, çamura saplanan buğday yüklü bir manda arabasını, dingilinden tutup kaldırmak suretiyle batakta çıkartacak kadar acı bir kuvvete sahipti. Zatürreden öldü. Edirne'deki Kasımpaşa Camii yanındaki mezarı her yıl Kırkpınar'a katılan pehlivanlar tarafından ziyaret edilir.

ADAM, Henri Georges (1904-1967)

Fransız sanatçı. Heykel, resim, sahne dekorculuğu ve halı desencililiği alanlarında etkinlik göstermiştir.

Paris'te doğdu. İngiltere'de Perros-Guiree'de öldü. Babasının mücevherci dükkânında oymacı olarak çalıştı. Bir yandan da çizim ve resimde kendi kendini yetiştirdi. Resim, teknik resim ve grafik alanlarında ürünler verdi. 1934'te çeşitli oymacılık teknikleri üzerinde çalışmalara başladı. Madeni levhaları asitle ya da oyma kalemiyle işleyerek baskı kalıpları hazırlıyordu. Daha sonra, bakır üzerine soyut tarzda oymalar yaptı. 1938'de bu çalışmalarıyla Blumenthal Ödülü'nü kazandı. 1957'de Ljubljana ve Tokyo'daki iki uluslararası sergide birincilik ödülü aldı. Oymalarında geleneksel hat ve taramalardan yararlanan Adam, levhayı bölümlere ayırıp bunları yeniden bir bütün halinde düzenlemiştir.

1939'da heykel çalışmalarına başladı. 1943'te gerçekleştirdiği *Le Gisant* ("Uzanmış İnsan") adlı yapıtı, Picasso'nun ilgisini çekti. Adam'ın ilk heykel-

leri, mitolojik konulardan esinlenilmiş figürlerdir. Bu figürler, Brancusi'de de görüldüğü gibi bedenini, ayrıntıları verilmenden başlıca bölümlerine indirgenmesi biçiminde işlenmiştir. Sanatçının daha sonraki heykelleri ise tek ya da grup halindeki, soyut organik biçimlerden oluşur. Bu organizma, 1948'de mermerden yapılan *Nude*'da ("Çıplak") olduğu gibi, bazen bir insan figürü de olmaktadır. Adam'ın soyut heykellerinin çoğu, genellikle geometrik biçimlere yer veren grafik çalışmalarıyla bezenmiştir. Bunlarda Arp'ın etkisi görülür. Heykelin yanı sıra Adam, bazı anıtlar da yaptı. Bunlardan biri Auschwitz toplama kampında ölenlerin anısına yapmış olduğu *Phare des Morts*'tur.

1959'da Paris Akademisi'nde heykel dersleri vermeye başladı. Sanatçının başka bir çalışma alanı da, sahne dekorculuğuydu. 1944'te Sartre'in *Les Mouches* (Sinekler) adlı eseri için yaptığı dekorlarda sürrealist bir üsluba başvurdu, heykeli de kullandı. Janine Charrat'ın bir balesi olan *Tu auras nom... Tristan*'a 1963'te yaptığı dekorlar ise, büyük boyutlu, romantik üsluba yaklaşan çalışmalardı.

1946'da başladığı halı deseni çalışmalarında yeni bir teknik geliştirdi. Paris'teki UNESCO binasının ve Washington'daki Fransa elçiliğinin halı desenlerini yaptı. Sadece siyah ve beyaz renkleri kullanıp renk tonlamasından yararlanarak büyük boyutlu, soyut kompozisyonlar gerçekleştirdi. Bunlar, sanatçının oymacılık ve grafikçilik yönlerini yansıtır.

Yakın dönemin en önemli baskı kalıpcılarından biri sayılan Adam, heykel, grafik ve halı desencililiği alanlarında etkinlik göstermiş çok yönlü bir sanatçıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Heykel: Le Gisant* ("Uzanmış İnsan") 1944; *Nude* ("Çıplak") 1948; *Anıtlar: (Le Havre Limanı için)* 1957; *Phare des Morts* (Auschwitz) 1957-1958; *Baskı kalıpları: Malikâne Ormanı*, 1957; *Dikkat*, 1959; *İllüstrasyon: Gerard de Nerval, Chimeres* ("Kâbuslar") soneleri için illüstrasyonlar.

- **BAKINIZ:** ARP, BRANCUSI.

ADAMOV, Arthur (1908-1970)

Rus asıllı Fransız oyun yazarı. Önceleri Uyumsuzluk tiyatrosunun önde gelen uygulayıcılarından iken, son döneminde Brecht'in tiyatro kuramına yakın ürünler vermiştir.

Kafkasya'da, Kislovodsk'ta doğdu. Zengin bir Ermeni işadamının oğluydu. Ailesi ile birlikte 1912'de Rusya'dan ayrıldı. Cenevre, Mainz ve Paris'te öğrenim gördü. 1924'te Paris'e yerleşti. Gerçeküstücü sanatçılarla dost oldu. *Discontinue* dergisini yönetti, bu dergide şiirlerini yayımladı. 1938'de zihinsel bir rahatsızlık geçirerek dergiden ayrıldı ve şiir yazmayı bıraktı. II. Dünya Savaşı yıllarında bir süre Fransa'daki Argeles Toplama Kampı'nda kaldı. 1947'de yeniden yazmaya başladı. Antonin Artaud'nun "Vah-

şet tiyatrosu" kuramından etkilendi. "Uyumsuzluk tiyatrosu" doğrultusunda ürünler verdi. 1957'de yazdığı *Paolo Paoli* ile başlayan ikinci dönemde Epik tiyatroya ve Brecht öğretisine yakınlaştı. Oyunlarının yanı sıra, çevirileri, uyarlamaları ve bir oyunlaştırmacı çalışması vardır. 16 Mart 1970'te, Paris'te öldü.

İlk oyunu *La Parodie*, Artaud'nun yoğun izlerini taşıyordu. Yazar bu oyunda, insanın yalnızlığını, başkalarıyla iletişim kuramayışını konu edindi. Yaşamın anlamsızlığını, yaşama anlam kazandırma çabalarının boşunalığını öne süren Adamov, *L'Invasion*'da da aynı temayı sürdürdü. Oyunun adı, insanın içsel olarak "istila" edilmişliğini de vurguluyordu. Oyunda, bir yazar ölen başka bir yazarın yapıtlarını toparlamaya çalışırken yaptığı işin anlamsızlığı, dünyanın saçmalığı ve düzensizliği sonucuna varır. Umutsuzluğun vurgulandığı bu oyun, bir yandan varoluşçu felsefenin, bir yandan da savaş sonrası bunalımının izlerini taşıyordu. Adamov'un oyunlarında dış aksiyon (hareketlilik süreci) yapıyı bütünselleştiren önemli bir etkidir. Bu açıdan çağdaşları Genet, Ionesco ve Beckett ile aynı bağlamda yer alır. Ancak, yazarın birinci dönem oyunlarında, konu ve işleyiş açısından Strindberg ve Kafka'nın etkileri de görülür.

Üçüncü oyunu *La Grande et la Petite Manœuvre* ("Büyük ve Küçük Manevrarlar") bir polis devletinde geçer. Oyundaki devrimci kişi, bir sakatı harekete geçirebilmek için mücadele etmektedir. Uğradığı başarısızlık, aynı zamanda insan ilişkilerindeki gerçek dışılığı ve umutsuzluğu da vurgular. Bu dönemin en önemli oyunu sayılan *Le Professeur Taranne* bir düşünürdür. Yazarın "nesnelere kendi adlarını verdim" biçiminde açıkladığı gerçek yer adları kullanılmıştır. Oyun kişisi, düzen içinde başarısızlığa uğramış ve sürekli suçlanmakta olan bir profesördür.

Tek perdelik *Comme nous avons été* ve *Les Retrouvailles* da psikanalitik yaklaşımların ağır bastığı düşünüleridir.

1954'te yazdığı *Ping Pong* oyunundan sonra Adamov siyasal konulara yönelir. Ama bu, dolaysız bir siyasallaşma değildir. Fantastik ve grotesk öğeler bundan sonraki oyunlarında da önemli bir yer tutacaktır. 1957'de yazdığı *Paolo Paoli* ile birlikte ikinci dönemi başlar. Uyumsuzluk tiyatrosundan uzaklaşmaya, Brecht'in Epik tiyatro kuramına yönelmeye başlamıştır. Bu oyun, I. Dünya Savaşı öncesi Fransız toplumunun eleştirisi. Bir yandan, insan ilişkilerindeki yapaylık, çıkarıcılık suçlanırken, bir yandan da kapitalist toplum düzeni bu çöküntünün nedeni olarak sunulmaktadır. Oyunda, savaşı hazırlayan koşullar bu etkileşimin çerçevesinde değerlendirilir. 1958'de De Gaulle'ün yeni anayasa kampanyasına karşı yazdığı kısa oyunlarda alegorik bir anlatım görülür.

Adamov, tarihi konulara da eğilim duyan bir yazardır. *Le Printemps 71* ("71 Baharı") Paris Komününü konu edinen 26 bölümlük epik bir oyundur. Burada yazarın öğretici (didaktik) bir anlatım biçimi kullandığı görülür. Bu son döneminde Marxist düşünceye yaklaşan yazar, tek perdelik oyunu *La Politique de restes*'de tarihin mistik yorumlardan kurtarılması düşüncesini ele alır.

Adamov, Gogol'ün *Ölü Canlar* romanını 1952'de, Dostoyevski, Carl Gustav Jung ve Rilke'den çeviriler yaptı. Christopher Marlowe, Georg Büchner, Strindberg, Anton Çehov, Maksim Gorki'nin oyunlarını uyarladı. Yanı sıra, 1946'da yayımladığı *L'Aveu* de ("İtiraf"), 1938-1943 yıllarını kapsayan anılarını yazdı. Burada gerçeküstücülerle ilişkilerini, dergi yöneticiliğini, geçirdiği bunalımı ve düşüncesindeki tanrısızlaşma ve anlam kargaşalığına doğru olan gelişimi anlattı. Tiyatro üstüne yazılarını *Ici et Maintenant* ("Burada ve Şimdi") kitabında topladı. G. Bourgin ile birlikte *Anthologie de la Commune* ("Paris Komünü") adlı bir inceleme yayımladı.

Uyumsuzluk tiyatrosundan Epik tiyatroya, varoluşçu düşünceden Marxist düşünceye yönelen Adamov'un oyunlarında sosyal protesto ögesi belirgindir. Kesin anlam arayışını bütün oyunlarında sürdüren yazar, çağdaş tiyatronun en ilginç isimleri arasında gösterilir.

Uyumsuzluk tiyatrosundan Epik tiyatroya, varoluşçu düşünceden Marxist düşünceye yönelen Adamov'un oyunlarında sosyal protesto ögesi belirgindir. Kesin anlam arayışını bütün oyunlarında sürdüren yazar, çağdaş tiyatronun en ilginç isimleri arasında gösterilir.

- YAPITLAR (başlıca): Oyun: *La Parodie*, 1947; *L'Invasion*, 1950; *La Grande et la Petite Manœuvre*, 1950 ("Büyük ve Küçük Manevrarlar"); *Tous Contre Tous*, 1953; *Comme nous avons été*, 1953; *Le Professeur Taranne*, 1953; *Ping Pong* 1954; *Les Retrouvailles*, 1955; *Paolo Paoli*, 1957; *Le Printemps 71*, 1961 ("71 Baharı"); *La Politique des restes*, 1963; *Heiliges Europa*, 1966; *Off Limits*, 1968. İnceleme, Anı: *L'Aveu*, 1946 ("İtiraf"); *Ici et Maintenant*, 1964, ("Burada ve Şimdi"); Uyarlama: *Ölü Canlar* 1959.

- BAKINIZ: ARTAUD, BECKETT, BRECHT, GENET, IONESCO.

ADAMS, Ansel
(1902)

ABD'li fotoğrafçı. Manzara fotoğrafçılığında teknik yenilikler geliştirmiştir.

20 Şubat 1902'de California Eyaleti'nde, San

Francisco'da doğdu. İlk fotoğrafılarını on dört yaşın-

ABD, Wyoming'de "Snake River"

TimeLife, Les Grandes Photographes, 1974

► **Fotoğrafta
aşlına sadık
bir dünya**

dayken çekti, ama daha sonraları müzikle ilgilenmeye başladı. On sekiz yaşına kadar piyano ve kompozisyon dersleri aldı. 1927'de ilk fotoğraf albümünü çıkardı. Albümün başarısı üzerine yaşamını fotoğrafa adamaya karar verdi. 1930'da Paul Strand'la tanıştı ve onun fotoğraf tekniğinden büyük ölçüde etkilendi. Williard Van Dyke ve Edward Weston ile birlikte 1932'de "Group f. 64" adlı estetik fotoğraf topluluğunu kurdu. 1935'de *Making a Photograph* adlı kitabını yayımladı. 1940'ta New York'ta Modern Sanat Müzesi'nin fotoğraf koleksiyonunun kurulmasına yardımcı oldu. Bu müze dünyanın ilk fotoğraf müzesidir. 1946'da fotoğrafçılığı bir meslek olarak ilk kez akademik programa alan San Francisco Güzel Sanatlar Okulu'nu kurdu. Son yıllarını doğanın korunması hareketine adanmış Adams, 1936'dan beri Sierra Club adlı doğa korumacısı örgütün başkanlığını yürütmektedir.

Adams ilk albümü *Parmaliyon Bırakın Her Anı* - <https://www.youtube.com/watch?v=...>

Sierras'da empresyonist resme öykünen, yumuşak, puslu etkilerle ayrıntıları geri plana iten "pictorialist" akıma bağlı fotoğraflar yayımlamıştı. Strand'la tanışınca, belirgin ayrıntılara ve ton güzelliğine önem veren "düz fotoğraf" tekniğinde çalışmaya başladı. Van Dyke ve Weston'la birlikte kurduğu "Group f.64", adını, en büyük alan derinliğini elde etmeye elverişli odak uzaklığı ayarından alıyordu. Bu gruptaki sanatçılar büyük kameralar ve küçük objektif aralıklarıyla çalışarak doğanın sonsuz doku ve ışık çeşitliliğini yakalamayı amaçlıyorlardı. Adams 1930'larda gelişen ve bir yandan fotoğrafta kişisel kanı ve yoruma yer verilmesini benimseyen, bir yandan da fotoğraf makinesinin tüm olanaklarıyla dünyayı aşlına sadık bir biçimde vermek isteyen anlayışın en önemli temsilcilerinden biri oldu. 1941'de İçişleri Bakanlığı için görüldüğü New Mexico'nun göz alabildiğine geniş vadilerini tüm ışık ayrıntılarıyla

yeniliği geliştirdi. Daha sonraları fotoğrafçılığın temel tekniklerinden biri olan bu sistem, fotoğrafı çekilecek manzaranın bölümlerinin son baskıda ne ton vereceğini önceden saptayabilmeye yarıyordu.

Adams görkemli doğa görüntüleri fotoğraflamıştır. Konusuna yarı mistik bir hayranlık ve saygıyla bağlı olduğu izlenimini yaratan ürünleri vardır. Görünür nesnelerin altında doğanın ve insan karakterinin özünü yakalamayı amaçlar. Sürekli olarak doğal ışığı araması, her sahneyi cesur bakış açılarıyla aslına bağlı kalarak vermeye çalışması bu tutumunun sonucudur. Yaşamının büyük bir bölümünü fotoğrafın estetik bir sanat olarak kabullenilmesine yönelik çalışmalarla dolduran Adams, getirdiği teknik yeniliklerle de, fotoğraf tarihinde önemli bir yere sahiptir.

● **YAPITLAR:** *Parmelian Prints of the High Sierras*, 1927; *My Camera in the National Parks*, 1960; *This is the American Earth*, 1960; *Making a Photograph*, 1935 (Kitap).

● **BAKINIZ:** STRAND.

ADAMS, George Burton (1851-1925)

ABD’li tarihçi. İngiliz demokrasisinin gelişimi üstüne önemli araştırmaları vardır.

Üniversite öğrenimini Almanya’da tamamladı ve 1886’da Leipzig Üniversitesi’nden doktora aldı. Bu üniversitede bulunduğu yıllarda Wilhelm Arndt’in uyguladığı seminer yönteminden çok etkilendi. 1898-1917 arasında Yale Üniversitesi Tarih Bölümü’nde görev yaptı. 1895’te yayımlanmaya başlanan *American Historical Review*’yu çıkaranlardan biriydi. Amerikan tarih bilimine, Alman tarihçiliğinin yöntemlerinin uygulanmasında katkısı oldu.

Adams, İngiliz anayasası tarihi, parlamento tarihi, İngiliz ve Amerikan demokrasileri ile ilgilendi. *Civilisation during the Middle Ages* adlı kitabında feodal dönemin ve feodalizm olgusunun İngiliz anayasasının gelişmesindeki önemli etkisini vurguladı.

İngiltere’nin mutlakiyetçi Norman monarşisi döneminden demokratik aşamaya geçiş sürecini inceledi. Ona göre bu sürecin belirleyici ögesi, kralın yetkilerinin yasalarla sınırlandırılmış olmasıydı. Bunun en belirleyici aşaması 1215’te hazırlanan Magna Carta’ydı.

Demokratik süreçlere monarşik kurumların etkileri ve değişik hükümet biçimleri üstüne çalışmalar yaptı. 1908’de Amerikan Tarih Derneği’nin başkanı olduğu sırada yaptığı bir konuşmada belirttiği “Tarih, değişmez yasalara bağımlı olarak hareket eden güçler tarafından belirlenir”, görüşü onun tarih anlayışının özünü oluşturur.

● **YAPITLAR:** *Civilisation during the Middle Ages*, 1894, (“Orta Çağlarda Uygarlık”); *The Growth of the French Nation*, 1896, (“Fransız Ulusu’nun Gelişimi”); *Select Documents of English Constitutional History*, 1901, (“İngiliz Anayasa Tarihi Seçme Belgeleri”); *Political His-*

tory of England, 12 cilt, 1906-1910, (“İngiltere Siyasi Tarihi”); *The Origin of the English Constitution*, 1912, (“İngiliz Anayasasının Kökeni”); *The Constitutional History of England*, 1921, (“İngiltere’nin Anayasa Tarihi”); *Council and Courts in Anglo-Norman England*, (ö.s.), 1926, (“Anglo-Norman İngilteresi’nde Meclisler ve Mahkemeler”).

ADAMS, Henry Brooks (1838-1918)

ABD’li tarihçi ve yazar. ABD tarihleriyle ilgili önemli yapıtları vardır.

16 Şubat 1838’de Boston’da doğdu, 27 Mart 1918’de Washington’da öldü. ABD’nin altıncı Cumhurbaşkanı John Quincy Adams’ın torunu, Charles Francis Adams’ın oğludur. 1858’de Harvard College’ı bitirdi ve hukuk öğrenimi için Almanya’ya gitti. Almancasının yeterli olmadığını görünce, Almanya ve İtalya’ya iki yıl süren bir gezi yaptı ve izlenimlerini bir Boston gazetesine gönderdi. 1860’da ABD’ye dönerek, Kongre üyeliğine seçilen babasının özel sekreteri oldu. 1861’de babası İngiltere’ye elçi atanınca, o da birlikte gitti. İngiltere’de bulunduğu yedi yıl içinde Sir Charles Lyell ve John Stuart Mill ile tanıştı, Auguste Comte ve Herbert Spencer’in kitaplarını okudu. Bu kişilerin görüşleri onun siyasi, ekonomik ve bilimsel alandaki düşüncelerini etkiledi.

ABD’ye döndükten sonra siyasi makale yazarı olarak ünlendi. 1870’te Harvard’da tarih bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Aynı zamanda *North American Review* adlı derginin editörü oldu. Harvard’daki derslerinde daha çok Orta Çağ tarihi üzerinde durdu. Öğrencilerin derse katılımına önem vererek, araştırmacı yönlerinin gelişmesine ve konulara eleştirel bir gözle bakmalarına çalıştı. 1876’da, 1789-1840 arası ABD tarihi konusunda bir ders vermeye başladı. Ders notları, daha sonra yazdığı tarih araştırmalar için önemli bir kaynak niteliği taşıdı. Az sayıda öğrenciyle yürüttüğü araştırmalar 1876’da *Essays in Anglo-Saxon Law* adıyla basıldı.

1872’de Liberal Cumhuriyetçiler hareketine katıldı. Bu hareketin başarısızlığı, onda siyasete ve Amerikan toplumuna karşı bir güvensizlik yarattı. Yazdığı yazılarda güvenini yitirliğini dile getirdi. 1876’da Cumhuriyetçi yayımcılarla anlaşmazlığa düşerek *North American Review* editörlüğünden ayrıldı. Ertesi yıl Harvard’daki görevini de bırakarak, Washington’a yerleşti ve tarih araştırmalarına ağırlık verdi.

Adams, 1895’e kadar daha çok Amerikan tarihleriyle ilgilendi. Bu dönemde yazdığı en önemli kitap 1801-1817 arası ABD tarihini inceleyen *A History of the United States from 1801 to 1817* adlı kitabıdır. Amerikan tarihçiliğinin en yetkin araştırmalarından biri sayılan bu yapıtının ve Amerikan tarihiyle ilgili öbür kitaplarının kazandığı başarı sonucu 1894’te Amerikan Tarih Derneği başkanlığına seçildi.

1895’ten sonra biyografiler yazdı. Bu dönemdeki çalışmaları daha çok kendi yaşamıyla ilgili değerlendirildi. Adams, sahip olduğu olanak

ve becerilerini yeterince değerlendirep, kalıcı bir iş yapamamış olmasının rahatsızlığını duyuyordu. *The Education of Henry Adams* adlı kitabı hem bir otobiyografiydi, hem de yaşadığı dönemin toplumsal koşullarının bir irdelemesi niteliğini taşıyordu. Eğitim konusunu araştırmaya yönelmesi, başarısızlığının nedenlerini açıklayacak bir ipucu aramasındandı. Onun kuşağının yaşamına egemen olan güç odaklarını ortaya çıkartmayı, başka bir deyişle toplumsal çevrimin etkenlerini bulmayı amaçlıyordu. Değerli ya da değersiz, yaşamı boyunca yapmış olduklarını, amaçlanmış olmaktan çok, rastlantısal bir biçimde elde ettiğini düşünüyor, kendisi gibi birçok insanın yaşamının, önceden sezinlenemeyen ve denetlenemeyen güçlerce yönlendirildiğinden söz ediyordu. Çözümlemesini yapamadığı bu sorunun, anlatımını da başaramadığı kanısıyla 1914'ten sonra yazmayı bıraktı.

Yaşamının son yıllarını Washington'da geçirdi. Başkan Wilson'un I. Dünya Savaşı'na katılma konusundaki kararını onayladı. Bunun, Atlantik ittifakının doğmasında ABD'ye önemli bir rol sağlayacağına inanıyordu.

- YAPITLAR: *Essays in Anglo-Saxon Law*, 1876, ("Anglo-Saxon Hukuku İncelemeleri"); *Documents Relating to New England Federalism, 1810-1815*, 1877, ("New England Federalizmine İlişkin Belgeler, 1810-1815"); *The Life of Albert Gallatin*, 1879, ("Albert Gallatin'in Yaşamı"); *John Randolph* 1882; *Democracy, An American Novel*, 1882; *A History of the United States from 1801 to 1817*, 9 cilt, 1889-1891, ("1801-1817 ABD Tarihi"); *Historical Essays*, 1891, ("Tarih İncelemeleri"); *Mont Saint Michel, A Letter to American Teachers of History*, 1910, ("Amerikan Tarih Öğretmenlerine Mektup"); *The Life of George Cabot Lodge*, 1911, ("George Cabot Lodge'un Yaşamı"); *Mont Saint Michel and Chartres*, 1913; *The Education of Henry Adams: Autobiography*, 1918, ("Henry Adams'in Eğitimi: Otobiyografi"); *The Degradation of the Democratic Dogma*, 1919, ("Demokrasi Düşüncesinin Yozlaştırılması").

ADAMS, Herbert Baxter (1850-1901)

ABD'li tarihçi ve eğitimci. Öğretim kurumlarında araştırma, tartışma yönteminin yerleşmesinde öncülük etmiştir.

16 Nisan 1850'de Massachusetts'de doğdu, 30 Temmuz 1901'de Amherst'de öldü. 1868'de Philips Academy'yi bitirdikten sonra, Amherst College'a girdi. İlk yıl gazetecilik derslerine devam edip, bazı gazetelere yazılar yazdıktan sonra, tarihe daha fazla ilgi duyduğunu anlayarak, eğitimini tarih bölümünde sürdürdü. Okulu bitirdikten sonra bir yıl öğretim üyeliği yaptı. 1874'te Almanya'ya gitti. Göttingen, Berlin ve Heidelberg üniversitelerinde dersleri izledi, 1876'da Heidelberg Üniversitesi'nden felsefe doktora aldı. ABD'ye dönerek, yeni kurulmuş olan Johns Hopkins Üniversitesi'ne öğretim üyesi oldu ve ölümüne kadar burada kaldı. Kısa bir süre içinde tarih doçenti, daha sonra da profesör oldu.

Johns Hopkins Üniversitesi, öğrencileri araştırmaya yöneltici, "seminer tipi" eğitim yönteminden

yanaydı. Adams, daha sonra ABD'de yaygın olarak kullanılacak olan seminer tipi eğitimin yerleşmesine öncülük etti. Tarihin, edebiyatın bir dalı olmaktan çıkarılıp bağımsız bir bölüm olması için çaba gösterdi. Johns Hopkins Üniversitesi Tarih Bölümü, onun döneminde Amerikan üniversitelerindeki en gelişkin tarih bölümü durumuna geldi.

Bir tarihçi olarak Adams, Amerika'nın İngiliz sömürgesi olduğu dönemdeki yerel siyasal ve yönetsel kurumları konusunda uzmanlaştı. Bu kurumların, eski Anglo-Sakson örneklerinden esinlendiğini göstermeye çalıştı. Bu yaklaşım, Amerikan siyasal düşüncesinde "başlangıç teorisi" (germ theory) olarak adlandırılmaktadır.

Kilise ile devlet arasındaki ilişkiler de önemle üzerinde durduğu konulardan biriydi. Adams'ın asıl önemi, iyi bir eğitimci, editör ve örgütçü olmasından gelmekteydi. Ders verdiği tarih bölümünden birçok ünlü tarihçi yetişti. 1882'de, *Johns Hopkins University Studies in Historical and Political Science* adlı tarih ve siyaset dergisini yayımlamaya başladı. On sekiz yıl editörlüğünü yaptığı bu dergi, üniversite öğrencilerine, araştırmalarını yayımlama olanağı tanıyordu. Dergide, Adams'ın da Amerikan eğitim tarihi üstüne birçok yazısı çıktı.

1884'te, kurulmasına önemli katkıda bulunduğu Amerikan Tarih Kurumu'nun Genel Sekreteri oldu. 1900'de sağlık durumu yüzünden ayrılmak zorunda kalana dek bu görevini sürdürdü ve kurumun itici gücü oldu. Yayımlanmış tek kitabı, Amerikalı tarihçi Jared Sparks'ın yaşamöyküsü üstüne yaptığı çalışmadır.

- YAPITLAR: *The Life and Writings of Jared Sparks*, 1893, ("Jared Sparks'ın Yaşamı ve Yazıları").

- KAYNAKLAR: W.S. Hold, (der.), *Historical Scholarship in the United States 1876-1901: As Revealed in the Correspondence of Herbert B. Adams*, 1938.

- BAKINIZ: Henry B. ADAMS, BANCROFT.

ADAMS, John (1735-1826)

ABD'nin ikinci cumhurbaşkanı. Bağımsızlık Savaşı önderlerindendir.

Massachusetts Eyaleti'nde, Braintree'de doğdu; Quincy'de öldü. Çiftçilik yapan babası, belediye meclisi üyesiydi. 1755'de Harvard Üniversitesi hukuk bölümünü bitirdi. 1764'te bir papazın kızıyla evlendi. Bu evlilik ona yaşamı boyunca yararlanacağı geniş sosyal ilişkiler sağladı. Bir kızı, iki oğlu oldu. Büyük oğlu John Quincy ABD'nin altıncı cumhurbaşkanıdır.

1763'te gazetelere yazılar yazmaya başladı. Bu dönemde Amerikan kolonilerinde İngiliz sömürge politikasına karşı bir muhalefet hareketi doğmaya başlamıştı. İngiltere'nin koyduğu yeni damga vergisini protesto etmek amacıyla düzenlenen direniş hareketlerinde etkin rol oynadı. *Boston Gazette* adlı gazetedeki İngiltere'nin koyduğu yasaları eleştiren bir dizi makalesi yayımlandı. 1768 yılında Boston Temyiz

Mahkemesi'ne girdi. 1770'de Boston Katliamı adıyla bilinen olayın sorumlusu olarak yargılanan İngiliz askerlerinin savunmalarını üstlendi. Kamuoyu, ithal vergilerini protesto eden halka ateş açan ve beş kişinin ölümüne, neden olan sanıklara karşıydı. Adams buna rağmen savunmayı üzerine aldı ve dava İngiliz askerlerinin çoğunun beraatıyla sonuçlandı.

1772'de Massachusetts Temsilciler Meclisi'ne seçildi. İki yıl sonra, Massachusetts delegasyonu ile birlikte, 13 Amerikan kolonisinin ilk Temsilciler Meclisi niteliğini taşıyan Kongre'ye katıldı. Kongre, İngiliz sömürge politikasına karşı alınacak tavrı saptamak üzere toplanmıştı. Adams başından itibaren Amerika'nın bağımsızlığının gerekliliğini savundu. Kongrenin genel eğilimi İngiltere ile uzlaşma yönündeydi. Bu eğilimlere karşı mücadele etti. 1776'da Kongre, Bağımsızlık Bildirgesi'nin hazırlanması kararını aldı ve Adams bildirgenin hazırlanması için oluşturulan Komite'ye seçildi. Bağımsızlık Bildirgesi Kongre'de Adams tarafından savunuldu. Aynı yıllarda "Thoughts on Government" adıyla yayımlanan makalesinde yerel hükümetlerin örgütlenmesi konusundaki görüşlerini dile getirdi. Bu makalenin en önemli yanı, devletin temel görevlerinde iktidarın tek elde toplanarak baskıcı bir niteliğe bürünmemesi için kuvvetler ayrılığı ilkesini savunmasıdır.

1776'dan başlayarak, Amerika'nın dış ilişkilerinin güçlendirilmesiyle ilgili görevler üstlendi. 1776 yılında Kongre Adams ile Benjamin Franklin'i Fransa'ya temsilci olarak yolladı. Yapılan görüşmeler sonucunda Fransa yeni kurulmakta olan Amerikan devletiyle diplomatik ilişkiye girmeyi kabul etti. Fransa'yla dostluk ve ticaret anlaşmaları imzalandı.

1779'da Amerika'ya dönen Adams, Massachusetts eyalet anayasasının hazırlık çalışmalarına katıldı. 1782'de İngiltere ile imzalanacak barış antlaşması için üç kişilik bir komiteyle Paris'e gitti. Yapılan uzun görüşmeler sonunda Amerika için oldukça yararlı bir barış antlaşması imzalandı. Ayrıca, Hollanda bankalarından kurulmakta olan ABD'nin çok ihtiyaç duyduğu krediler sağlandı. 1785'te ABD elçisi olarak İngiltere'ye gitti. 1787'de *Defense of the Constitutions of Government of the United States of America* adlı bir kitap yayımladı. Bu kitap Amerikan anayasasına yöneltilen eleştirilere karşı bir savunma niteliğindedir.

1789'da seçimlere katıldı ve ABD başkan yardımcısı seçildi. Hükümet içinde oluşan farklı görüşler federalistler ve demokrat-cumhuriyetçiler olarak iki grubun ayrışmasıyla sonuçlandı. Federalistler güçlü, merkezi bir hükümeti savunuyorlar, demokratlar ise kişisel özgürlüklere önem veriyor ve federal hükümet için sınırlı yetkiler öngörüyorlardı. Adams, federalistler safında yer aldı. 1796 seçimlerinde demokratların adayı Thomas Jefferson'ın karşısında federalistlerin adayı olarak seçimlere katılan Adams, Jefferson'dan üç oy fazla olarak ABD'nin ikinci cumhurbaşkanı seçildi. Jefferson ise başkan yardımcısı oldu.

Hükümetin içindeki farklı görüşler iç ve dış politikaya da yansıyor. Fransız Devrimi'ne tepki olarak Avrupa ülkeleri savaşa hazırlanıyordu. İngiltere ile Fransa savaşmaya başlayınca, demokratlar Fransa'nın, federalistler ise İngiltere'nin yanında savaşa girilmesini savundular. Adams bir

dönemi geçirdikten sonra Fransa ile savaşa girmenin yanlış olacağı ve bunun iç karışıklıklara yol açacağı düşüncesine vardı. Bir barış planı üzerinde çalışmaya başladı. Barış konusundaki kararı Federalist Parti içinde varolan görüş ayrılıklarını güçlendirdi ve partinin ikiye ayrılmasına yol açtı.

1800 yılında yapılan seçimlerde Adams, Jefferson karşısında küçük bir farkla yenildi. Seçim yenilgisinden sonra başkenti terketti. Yaşamının geri kalan kısmını çiftliğinde geçirdi. 4 Temmuz 1826'da 91 yaşındayken, Jefferson'ın ölümünden birkaç saat sonra, bağımsızlığın ilanının 50. yıldönümünde öldü.

• **YAPITLAR:** *Diary and Autobiography of John Adams*, (ö.s.), L.H. Butterfield (der.) 4 cilt, 1961 ("John Adams'in Güncesi ve Otobiyografisi").

• **KAYNAKLAR:** G. Chinard, *Honest John Adams*, 1933. S. Page, *John Adams*, 2 cilt, 1962.

• **BAKINIZ:** J.Q. ADAMS, S.ADAMS, G. WASHINGTON.

ADAMS, John Couch (1819-1892)

İngiliz astronom ve matematikçi. Fransız astronom Le Verrier'den bir yıl önce, Neptün'ün varlığını saptamış ve yerini hesaplamıştır.

5 Haziran'da, Cornwall'daki Laneast'te doğdu. Orta halli bir çiftçi ailesinin çocuğu olan Adams, daha öğreniminin başlarında matematik yeteneğiyle sivrilmışti. Burslu olarak Cambridge Üniversitesi'nde okudu (1837-1843). İskoçya'daki St. Andrews Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü yaptığı bir yıl dışında, yaşamının sonuna değin tüm çalışmalarını Cambridge Üniversitesi'nde sürdürdü. 1858'de aynı üniversitenin astronomi ve matematik profesörlüğüne, 1860'ta gene bu üniversiteye bağlı gözlemevinin yöneticiliğine getirildi. 21 Ocak'ta Cambridge'de öldü.

Neptün'ün keşfini hazırlayan olaylar, 1781'de Herschel'in Uranüs'ü bulmasıyla başlar. Astronomlar, bu yeni gezegenin yörüngesinde gözlemlenen yaklaşık 1 dakikalık bir sapmayı, o zamana değin olduğu gibi, Güneş sistemindeki diğer gezegenlerin çekim kuvvetleriyle açıklamaya çalışılarsa da, konu uzun yıllar akılları kurcalayan bir sorun olarak kaldı.

Daha Cambridge'deki öğrencilik yıllarında günlüğüne düştüğü bir nottan da anlaşıldığı gibi, bu konu Adams'ın aklını iyiden iyiye kurcalıyordu. İki yıl boyunca, Uranüs cetvellerini inceledi, yeni gezegenin konumuna ve hareketine ilişkin tüm verileri değerlendirdi. Sonunda bilinen gezegenlerin etkisiyle açıklanamayan bu sapmaya henüz keşfedilmemiş başka bir gezegenin neden olduğu kanısına vardı. Nitekim, kendisinden önceki matematikçilerin çalışmalarından da yararlanarak, 1845 sonbaharında bu bilinmeyen gezegenin yerini ve yörüngesini hesaplamayı başardı. Vardığı sonucu bir raporla Cambridge Gözlemevi müdürüne sunduysa da konuya gereken ilgi gösterilmedi. Bu arada Adams'la aynı zamanda konuya

eğilmiş olan Fransız astronom Le Verrier de çalışmalarını sonuçlandırmış ve 1846 Haziranı'nda sonuçları Berlin Gözlemevi'ne göndermişti. Adams'ın raporu üzerinde çalışmaya başlayan Cambridge Gözlemevi Ağustos ayı içinde giriştiği gözlemlerden olumlu bir sonuç alamazken, 23 Eylül 1846'da Berlin Gözlemevi Le Verrier'nin hesapları doğrultusunda bu yeni gezegeni gözlemlediğini açıkladı. Gezegenin yeri ile, Adams'ın hesapları arasında yalnızca bir derecelik bir boylam farkı vardı. Olay, astronomlar arasında büyük tartışmalara yol açtı ve gezegene Le Verrier'nin adının verilmesini isteyen öneri geri çevrildi. Sonuçta, uzlaşmalı olarak "Neptün" adı verilen bu yeni gezegenin keşfi her ne kadar Adams'a maledilmezse de, onun bu konudaki öncülüğünün ve inançlı çalışmasının değeri bugün bütün bilim dünyasınca kabul edilmiştir.

Adams, Güneş sisteminin dinamiği konusunda, çağının yetkin astronomlarından biri olarak tanınmıştır. Ay'ın hareketindeki yüzyıllık hızlanmayı açıklayan Laplace'ın yaklaşımına başlangıçta karşı çıktıysa da, sonradan onun varsayımının geçerli olduğunu kabul etti. Yine Le Verrier ile birlikte, 1866'da gözlemlenen Leonit göktaşı yağmurunun yörüngesiyle 1866-1 kuyruklu yıldızının yörüngesinin çakıştığını saptadı. Her yıl kasım ayı içinde gözlemlenen ve Aslan takımı yıldızı içindeki bir noktadan yayılan bu göktaşı yağmurlarının en belirgin olduğu yıllarda, aynı yörüngeyi izleyen bir kuyruklu yıldızın da gözlemlenmesi üzerine, iki astronom bu göktaşlarının bir kuyruklu yıldızın parçalanmasından ileri geldiğini öne sürdüler. Adams'ın notları ölümünden sonra W.G. Adams ve R.A. Sampson tarafından derlenerek *The Scientific Papers of John Couch Adams* adıyla 1896-1900 yılları arasında iki cilt olarak yayımlanmıştır.

• **YAPITLAR:** *The Scientific Papers of John Couch Adams*, (ö.s), W.G. Adams ve R.A. Sampson (der.), 2 cilt, 1896-1900, ("John Couch Adams'ın Bilimsel İncelemeleri").

• **KAYNAKLAR:** M. Grosser, *The Discovery of Neptune*, 1962; H.S. Jones, *John Couch Adams, The Discovery of Neptune*, 1947.

• **BAKINIZ:** HERSCHEL, LAPLACE, LE VERRIER.

ADAMS, John Quincy (1767-1848)

►
Monroe doktrini ve başkan seçilmesi

ABD'nin altıncı devlet başkanı. Monroe Doktrini'nin geliştirilmesinde katkısı olmuş ve köleliğin kaldırılması için mücadele etmiştir.

11 Temmuz 1767'de Massachusetts'de doğdu, 23 Şubat 1848'de Washington'da öldü. ABD'nin ikinci Cumhurbaşkanı John Adams'ın oğludur. Küçük yaşta, Avrupa'ya yaptığı diplomatik gezilerde babasının yanında bulundu. 14 yaşında ABD'nin Rusya elçisi Francis Dane'in özel sekreteri ve Fransızca çevirmeni oldu. Paris'teki ABD-İngiltere barış görüşmeleri sıra-

sında da babasının özel sekreterliğini yaptı. 1785'te Amerika'ya dönerek hukuk eğitimi gördü. Avukatlık stajı yaparken gazetelere yazılar yazdı. Washington'un izlediği siyaseti öven yazıları başkanın dikkatini çekti. 1794'te Hollanda elçiliğine atandı. Buradan hükümetine Fransız devrimi sonrası Avrupa'daki siyasal gelişmeler üstüne sürekli raporlar gönderdi. Babasının başkanlığı döneminde (1796-1800) Prusya elçisi oldu.

Thomas Jefferson'ın başkan seçilmesinden sonra, 1800'de Boston'a döndü. 1801'de Massachusetts Eyalet Senatosu'na seçildi. 1803'te ABD Senatosu'na Massachusetts temsilcisi olarak girdi. Federalist Parti üyesi olmakla birlikte bağımsız bir siyaset izledi. Louisiana Eyaleti'nin Fransa'dan satın alınması antlaşmasını onaylama ve Jefferson'ın İngiltere'ye karşı uyguladığı ticari savaş siyasetini desteklemek konularında Cumhuriyetçiler'le birlikte hareket etti. Bunun üzerine yoğunlaşan Federalistler'in baskısı karşısında senato üyelikinden istifa etti.

1809'da başkan seçilen Cumhuriyetçiler'in adayı Madison, Adams'ı Rusya'ya elçi olarak atadı. 1812'de ABD ve İngiltere arasında savaş başlayınca Rus çarı, iki ülke arasında arabuluculuk yapmayı önerdi. 1814'te Adams'ın da katıldığı barış görüşmeleri sonucunda Ghent Antlaşması imzalandı. Antlaşma kesin hükümler taşıyor ve birçok konunun çözümünü komisyonlara bırakıyordu. Buna karşın ABD, antlaşmayla önemli ekonomik yararlar elde etti. Adams Rusya'daki görevinden sonra kısa bir süre İngiltere elçiliğinde bulundu. 1817'de James Monroe'nun başkan seçilmesinden sonra Amerika'ya döndü ve dışişleri bakanı oldu. Monroe ve Adams dış siyaset konusunda ortak görüşlere sahip olduklarından uyum içinde çalıştılar. ABD'nin sınırlarının genişletilmesi, ABD diplomasisine Avrupa ülkelerinden bağımsız bir yön verilmesi ve ABD'nin Avrupa ülkeleriyle eş düzeyde bir ülke olarak tanınması bu görüşlerin temelini oluşturuyordu.

Adams, bu amaçlar doğrultusunda Florida'nın İspanya'dan alınmasında önemli rol oynadı. Uzun görüşmeler sonunda imzalanan antlaşmaya göre İspanya Mississippi'nin doğusundaki, ABD'de daha sonra Texas olarak adlandırılan bölge üzerindeki haklarından vazgeçiyor ve ABD'nin Atlas Okyanusu'ndan Büyük Okyanus'a dek uzanan güney sınırı belirleniyordu. 1818'de İngiltere ile imzalanan ve ABD'nin kuzey sınırını çizen antlaşmada da Adams'ın önemli katkısı oldu. Daha sonra Batı Hint Adaları ticaretini Amerikan gemilerine açmak için İngiltere ile yaptığı görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandı.

1823'te Monroe Doktrini denilen bildirgenin hazırlanmasında, Başkan Monroe ile birlikte çalıştı. Bu bildirmede Avrupa devletlerinin ABD'nin içişlerine karışmamaları, Amerika kıtasında yeni sömürgeler elde etme çabalarına son vermeleri isteniyordu. Monroe Doktrini'yle ABD, dış siyasetini kendisinin saptayacağını bütün dünyaya ilan ediyordu.

1824 seçimlerinde başkanlığa adaylığını koyan Adams katılan dört adayın da yeterli çoğunluğu sağlayamaması üzerine, adaylardan Clay'ın desteğini sağlayarak başkan seçildi. Clay'ı da dışişleri bakanı yaptı. Programı, güçlü bir hükümet eliyle toplumsal refahın artırılmasını, tarım, sanayi ve ticaretin gelişt-

rilmesini, edebiyatın, güzel sanatların, bilimin ilerlemesi için önlemler alınmasını öngörüyordu. Program ayrıca, ulusal üniversiteler kurulması, bilimsel araştırma giderlerinin devletçe karşılanması, ağırlık ve uzunluk ölçülerinde ortak ve tek birim kullanılması, patent yasasının düzenlenmesi ve içişleri bakanlığı kurulmasını da içeriyordu. Ama kongrede temsil edilen farklı görüşler ve güçlü muhalefet nedeniyle programını tam anlamıyla uygulayamadı.

1825'te Simon Bolivar'ın Latin Amerika Cumhuriyetleri ile ABD'nin ortak sorunlarını görüşmek amacıyla düzenlediği Panama Konferansı'na ABD'nin de katılmasını istedi. Kongrenin çoğunluğu bu isteğe karşı çıktı. Uzun tartışmalar sonucu ABD iki delege göndermeye karar verdiğinde, konferans son bulmuştu.

Adams, 1828 başkanlık seçimlerinde Jackson karşısında yenilgiye uğradı. 1831'de seçildiği Temsilciler Meclisi'nde köleliğin kaldırılması için mücadele verdi. Güneyli temsilcilerin ağır basmasıyla kölelikle ilgili konuların mecliste görüşülmesini yasaklayan bir yasa kabul edildi. Adams, böyle bir yasanın anayasaya aykırı olduğunu savundu. Köleliğin kaldırılması için kongreye yağın dilekçelerin sözcülüğünü yaptı. Usanmadan sürdürdüğü mücadele karşısında, muhalefet gittikçe geriledi. Sonunda, 1844'te köleliğe karşı maddelerin görüşülmesiyle ilgili yasak kalktı.

Kısa bir süre sonra, bir İspanyol gemisinden kaçan Afrikalı zenci kölelerin davalarını üstlendi. Başkan Martin Van Buren yönetiminin, kölelerin İspanyol sahiplerine teslim edilmelerinden yana olmasının karşın, dava kölelerin özgürlüğe kavuşmalarıyla sonuçlandı.

Kongredeki görevi sırasında kölelik sorununun yanı sıra, bilim ve sanatın geliştirilip yaygınlaştırılması için çalıştı. 1848'de Temsilciler Meclisi'nde bulunduğu bir sırada beyin kanaması geçirdi ve iki gün komada kaldıktan sonra öldü.

- **YAPITLAR:** *Memoirs of John Quincy Adams*, (ö.s.), C.Francis Adams (der.), 12 cilt, 1874-1877, ("John Quincy Adams'ın Anıları"); *The Writings of John Quincy Adams*, (ö.s.), W.C. Ford (der.), 7 cilt, 1913-1917, ("John Quincy Adams'ın Yazıları").
- **KAYNAKLAR:** S.F. Bemis, *John Quincy Adams and the Union*, 1956; S.F. Bemis, *John Quincy Adams and the Foundations of American Foreign Policy*, 1949; G.A. Lipsky, *John Quincy Adams, His Theory and Ideas*, 1950; D. Perkins, *The Monroe Doctrine, 1823-1826*, 1927.
- **BAKINIZ:** S.ADAMS, A. JACKSON, J. MONROE.

ADAMS, Samuel (1722-1803)

Amerikalı siyaset adamı. Bağımsızlık savaşı önderlerindendir.

27 Eylül 1722'de Massachusetts Eyaleti'nin Boston kentinde doğdu. 2 Ekim 1803'de Massachusetts'de öldü. Varlıklı bir aileden geliyordu. ABD ikinci Cumhurbaşkanı John Adams'ın kuzenidir. 1740'ta

Harvard Üniversitesi Hukuk Bölümü'nden mezun oldu. 1760'larda politikaya atıldı.

Samuel Adams, Amerika'nın bağımsızlığını savunan ilk liderdir. İyi bir propagandacı, ateşli bir politikacı ve çok iyi bir örgütçüydü. Çeşitli gazetelere İngiltere'nin sömürge politikasını sert bir şekilde eleştiren yazılar yazdı. Bunların birçoğu kaybolmuştur. Bulunabilenler, ölümünden sonra, H.A. Cushing tarafından *The Writings of Samuel Adams* adıyla dört cilt olarak yayımlandı.

İngiltere'nin şeker ürünlerinden elde edilen geliri vergilendirmek üzere dayattığı Şeker Yasası'na karşı, sömürgelerde ortaya çıkan direnişe öncülük etti. Daha sonra, resmi kâğıtlara ve gazetelere konulan yeni damga vergisine karşı, muhalefetin örgütlenmesinde çalıştı. 1763-1773 arasında çeşitli mallar üstündeki ithal vergilerini ve kolonilere çay satışı konusunda Doğu Hindistan Kumpanyası'na verilen tekel hakkını protesto eden birçok eylemin örgütleyicilerinden oldu. Halkın tepkisini canlı tutmayı kolaylıkla başarıyordu. Birçok yerel komite kuruyor ve önceki kentlerdeki komitelerle de ilişki kuruyordu. Bu komiteler, daha sonra İngiltere'yle yapılan savaşlarda önemli işlevler yüklenmişlerdir.

1774'te, Amerika'nın ilk Temsilciler Meclisi niteliğindeki, 13 koloninin temsilcilerinden oluşan kongreye, Massachusetts delegesi olarak katıldı. Kongre İngiltere'nin sömürge politikasına karşı alınacak tavrı saptamak üzere toplanmıştı. Kongrede kuzeni John Adams ile birlikte Amerika'nın bağımsızlığını kazanmasının gerekliliğini savundu. Daha sonra, yine onunla birlikte, Massachusetts Anayasası'nın hazırlık çalışmalarına katıldı.

1788-1793 arasında Massachusetts'de vali yardımcısı, 1794-1797 arasında da vali olarak görev yaptı. Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. 1796'da başkanlık seçimlerinde aynı partinin adayı Jefferson karşısında yenilince siyasetten çekildi. Massachusetts'de öldü.

- **YAPITLAR:** *The Writings of Samuel Adams*, (ö.s.), 4 cilt, 1904-1909, ("Samuel Adams'ın Yazıları").
- **KAYNAKLAR:** S. Beach, *Samuel Adams: The Fateful Years 1764-1776*, 1965; R.V. Harlow, *Samuel Adams: Promoter of American Revolution*, 1923; J.K. Hosmer, *Samuel Adams*, 1885; J.C. Miller, *Samuel Adams: Pioneer in Propaganda*, 1936; W.V. Wells, *The Life and Public Services of Samuel Adams*, 3 cilt, 1865.
- **BAKINIZ:** J. ADAMS.

ADAMS, Walter Sydney (1876-1956)

Amerikalı astronom. Tayfölçümü yoluyla, yıldızlar ve Güneş'le ilgili önemli bilgiler elde etmiştir.

20 Aralık'ta Antakya'da doğdu. Misyonerlik görevini tamamlayan ailesiyle birlikte 1884'te ABD'ye

döndü. Dartmouth, Chicago ve Münih üniversitelerinde astronomi okudu. 1904'te, California'daki Mount Wilson Gözlemevi'nin kuruluşunda çalıştı ve uzun yıllar aynı gözlemevinin yöneticiliğini üstlendi (1923-1946). 11 Mayıs'ta, California'daki Pasadena'da öldü.

Adams, 1914'te Mount Wilson'da yaptığı gözlemler sonucu, dev ve cüce yıldızların tayflarının birbirinden farklı olduğunu ve bu farklılığın yıldızların "mutlak kadirleri"nden ileri geldiğini saptadı. Bir dev yıldızın kadirinin (parlaklığının) bir cüce yıldızınkinden daha büyük olduğunu, dolayısıyla mutlak büyüklük ile mutlak kadir arasında doğrusal bir ilişki bulunduğunu belirleyen Adams, yıldızları mutlak kadirlerine göre sınıflandırarak, birçoğunun büyüklüğünü hesapladı. Yine o yıllarda, bir yıldızın görünür kadiriyle, mutlak kadiri arasındaki farkın, o yıldızın yere olan uzaklığından kaynaklandığını doğruladı ve bu noktadan yola çıkarak binlerce yıldızın uzaklığını ölçtü.

Çalışmalarını daha çok tayfölçümü konusunda yoğunlaştırmış olan Adams, 1949'da, yıldız tayflarında belirgin olarak gözlemlenebilen, değişik hızlarda gaz bulutlarının ve birtakım karanlık çizgilerin varlığını saptadı. O tarihten çok sonra, 1961'de yapılan incelemeler, karanlık çizgilere bu bulutların neden olduğunu ortaya koydu. Tayf çizgilerinin yer değiştirmesini gözlemleyerek yıldızların yer değiştirme hızlarını ölçen Adams, gezegen atmosferlerinin yapısı üzerinde de çalıştı. Bunların yanı sıra, Güneş lekelerini inceledi ve bu lekeleri gözlemleme periyodundan yola çıkarak, Güneş'in kendi eksenini çevresindeki hızını ölçtü.

Adams, 1948'de Mount Palomar Gözlemevi'ne yerleştirilen 508 cm çapındaki dev teleskopun tasarlama-yıcılarından biridir. 1970'te SSCB'de daha büyük boyutlu (600 cm çapında) bir teleskopun yapımına değin, bu yansıtmalı tip teleskop uzun yıllar dünyanın en büyük teleskopu olma niteliğini korudu.

- **BAKINIZ:** DOPPLER, FIZEAU, HERTZSPRUNG, HIPPARKHOS.

ADASAL, Rasim (1902-1982)

Türk hekim. Türkiye'de psikiyatri hekimliğinin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Şubat 1902'de Girit'in Kandiya kentinde doğdu. İlkokuldan sonra I. Dünya Savaşı başlamadan önce ailesi tarafından İstanbul'a gönderildi. 1920 yılında Vefa Lisesi'ni bitirerek İstanbul Tıp Fakültesi'ne girdi. Askeri tıp öğrencisi olarak öğrenimine devam eden Adasal, 1925'te teğmen hekim rütbesiyle mezun oldu. 1926'da İstanbul Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne

si'nde sinir ve ruh hastalıkları asistanı ve başasistanı olarak çalıştı. 1932 yılında doçent oldu; sırasıyla İstanbul Gümüşsuyu, Erzincan, Erzurum, Mareşal Çakmak ve Balıkesir Askeri hastanelerinde nöropsikiyatri uzmanı olarak hizmet gördü. İstanbul'da bulunduğu sıralarda, İstanbul Üniversitesi Psikoloji ve Felsefe bölümlerini bitirdi. 1936-1938 yılları arasında Paris Tıp Fakültesi'nin Nöroloji ve Psikiyatri kliniklerinde yabancı asistan olarak çalıştı. 1943'te Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) nöropsikiyatri kliniği profesör yardımcılığına seçildi; bir süre sonra profesör olarak bu kliniğin direktörlüğüne getirildi. Bir yıl sonra, GATA ile birlikte çalışan Ankara Tıp Fakültesi Psikiyatri direktörlüğüne seçilen Adasal, 1972 sonlarına değin bu görevlerini yürüttü; dokuz yıl süreyle de Ankara Yüksek Öğretmen Okulu'nda ruh sağlığı dersleri verdi. Emekli olduktan sonra yerleştiği İzmir'de 1982 yılında öldü.

Türkiye'de modern psikiyatrinin kurucularından sayılan Adasal, psikiyatri alanında birçok bilim adamı yetiştirmiş, Sinir ve Ruh Hekimleri Derneği'ni kurmuştur. 1964'de yayımladığı *Medikal Psikoloji* adlı kitabı, psikiyatri konusundaki en önemli çalışmasıdır. Adasal'ın bu kitabı, Paris Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği profesörlerinden J. Deloy ve Pichot'un *Tıp Öğrencileri İçin Psikoloji* adlı yapıtlarında, "Avrupa'daki ilk gerçek medikal psikoloji kitabı" olarak anılmıştır.

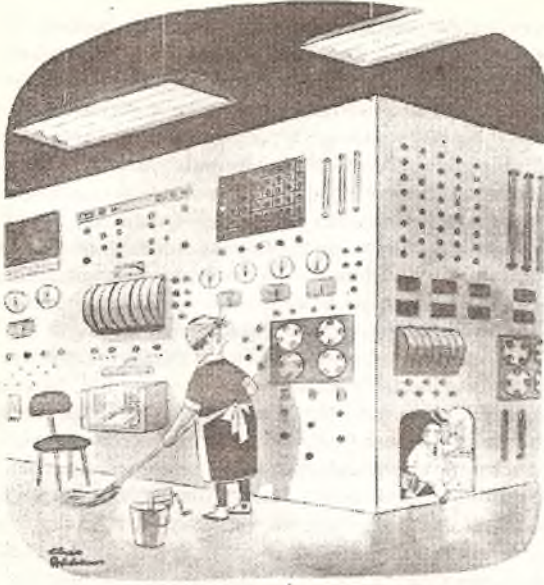
- **YAPITLAR (başlıca):** *Sara Sendromu*, 1939; *Çocuğun Ruh Sağlığı*, 1944; *Ruh Hastalıkları*, 1954; *Medikal Psikoloji*, (3. bas), 1973.

ADDAMS, Chas (1912)

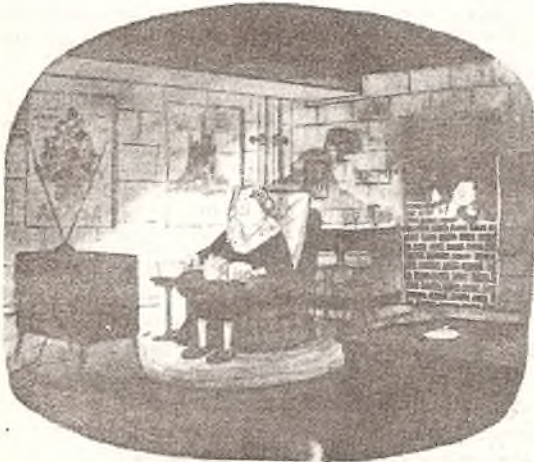
ABD'li karikatürcü. Kara mizahın ustalarındandır.

Asıl adı Charles Samuel Addams'tır. 7 Ocak 1912'de New Jersey Eyaleti'nde, Westfield'de doğdu. Daha on iki yaşındayken çizgiyle uğraşıyor, çalışmalarını çeşitli yarışmalara gönderiyordu. Philadelphia Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde ve New York Grand Central School of Art'ta birer yıl okudu. 1932-1934 yılları arasında grafiker olarak çalıştıktan sonra, yaşamını serbest karikatürcü olarak sürdürdü. 1933'te *New Yorker* dergisine satmayı başardığı ilk yapıtıdan sonra, çizgileri bu dergide ve başka dergilerde sürekli olarak yer aldı. Karikatür albümleri yayımladı. Ayrıca, yarattığı karakterleri temel alan bir dizi televizyon filmi de yapıldı.

Karikatürleriyle 1940'larda büyük ilgi toplayan Addams, önceleri cinselliği, büro yaşamını, aile içi ilişkileri işliyordu. Daha sonra kara mizaha yöneldi. Bu türdeki çalışmaları dehşet verici ayrıntılarla bezenmiş görüntüler yoluyla, günlük yaşamın çarpıcı eleştirileri halini aldı. Cadılar, vampirler, akbabalar, benzeri fantastik tipler yaratarak Amerikan toplumunun

Chas. Addams, Black Maria, 1960

Chas. Addams, Black Maria, 1960

aile mutluluğu ve rahat bir gündelik yaşam imgesini sarsan bir içeriğe yöneldi.

- YAPITLAR: *Drawn and Quartered*, 1942; *Addams and Evil*, 1947; *Monster Rally*, 1950; *Nightcrawlers*, 1957; *Black Maria*, 1960; *The Charles Addams Mother Goose*, 1967.

ADDISON, Joseph

(1672-1719)

İngiliz edebiyatçı, gazeteci ve politikacı. Dönemin kültür ortamını etkileyen *The Spectator* gazetesinin başlıca yazarlarındandır.

Wiltshire'da doğdu. Bir din adamının oğludur. 1691'de Oxford'u bitirdi. İtalya ve Fransa'ya uzun bir gezi yaptı. Edebiyat kültürü, özellikle klasik edebiyat bilgisi, çalışmalarını bu alanlarda geliştirmesine elverişliydi. Siyasi bağlılığın sağlayacağı himayenin yarar-

ları bir gereklilik haline geldiği için daha 1693 yılında Whigler'e katılmıştı. 1705'te Blenheim'de Fransızlar'a karşı kazanılan zaferi öven "The Campaign" adlı şiiriyle partiye bağlılığı daha da güçlendi ve 1707'de parlamentoya seçildi. 1711'de Steel'in başlattığı *The Spectator* gazetesinde güncel konularda etkili yazılar yazdı. 1713'te yazdığı *Cato* adlı tarihi trajedisi, dönemin siyasi çekişmelerini hatırlattığı için büyük başarı sağladı. 1717'de hükümete alındı. Bir yıl görev yaptıktan sonra emekli oldu, 1719'da öldü.

Joseph Addison 18. yy İngilteresi'nin düşünce hayatını yönlendiren yazarlardan biridir. Gazeteciliğe 1709 yılında Steel'in çıkardığı *The Tatler*'da başladı, daha sonra gene Steel'le birlikte *The Spectator* adlı bir günlük gazeteyi çıkardı (1711-1714). Modadan politikaya kadar her türlü güncel konuya yer veren bu gazetede Addison, yeni kültür değerleri yaratmayı amaçlıyordu. Gittikçe sayısı artan orta sınıf okur kitlesinin beklentilerini göz önünde bulundurarak sert, alaycı eleştirilerden kaçınmış; okuyucuyu küçümsemekten eğiten yazılar yazmıştır. Politikada taraf olduğu halde partizanlığı yermiş, o dönemde muhafazakâr kanadı temsil eden Tory'lerle bir anlaşma temeli oluşturmaya çalışmıştır. Aydınlanma Çağı'nın ana kavramları olan "akıl" ve "sağduyu"ya inanmış bir kişi olarak kültür hayatında da aşırılıkları, katı inançları yumuşatmaya, uzlaştırmaya çalışmıştır. Bu amaca uygun olarak toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden karakterler yaratmış, onlar aracılığıyla güncel konuları tartışmıştır. Yaratığı tipler arasında toprak aristokrasisini temsil eden Sir Roger de Coverly çok tutulmuştur.

Addison edebiyat alanında yazdığı bir dizi denemeyle, eleştiri tarihinde de önemli yer tutar. Neoklasik akımın egemen olduğu bir dönemde bu akımın klasik edebiyata bağlılığını, kuralcılığını eleştirmiştir. Bir sanat eserini belirli kurallara uyma ölçütüne göre değerlendiren anlayışı yermiştir. Zevklerin sanat eserine göre belirlenmesine karşı çıkmış, sanat eserinin zevke uyması gerektiği görüşünü savunmuştur. Bütün yazılarında "yüksek bir zevk" in oluşmasına çalışmıştır. Addison'un eleştirmenliği genelde tutarsız sayılmakla birlikte, yaratma eyleminin kurallardan bağımsız olması gerektiği fikrini savunarak bir sonraki dönemin edebiyat anlayışına yaklaşması çağı için önemlidir.

- YAPITLAR (başlıca): *The Campaign*, 1704 (şiir); *Cato*, 1713 (oyun); *The Drummer*, 1716 (oyun).

ADDISON, Thomas

(1793-1860)

İngiliz hekim. Kendi adıyla anılan öldürücü kansızlık türünü ve böbreküstü bezi hastalığını tanımlamıştır. Endokrinolojinin (iç salgıbilim) kurucularından sayılır.

1793 Nisanı'nda, bir maden kömürü kasabası olan Long Benton'da doğdu. Tıp öğrenimi yaptığı

Edinburgh Üniversitesi'nden 1815'te uzman hekim olarak diploma aldıktan sonra Londra'ya yerleşti ve çeşitli hastanelerde görev aldı. Uzman hekim olmasına karşın, elde ettiği deneyimle yetinmeyerek 1820'de Guy's Hastanesi'nde yeniden öğrenime başladı. 1829'da asistan, 1837'de hekim atandığı bu hastanede kendini araştırmalarına verdi. Sağlığının bozulması nedeniyle 1860 başlarında görevinden ayrılmak zorunda kalan Addison, iyileşme umuduyla gittiği Brighton'da 29 Haziran'da öldü.

Dikkatli bir araştırmacı ve iyi bir öğretmen olan Addison, az sayıda fakat önemli yapıtlarının ilkinde zehirli maddelerin canlılar üzerindeki etkilerini inceledi; 1839'da yayımladığı, *The Elements of the Practice of Medicine*'de ("Tıp Uygulamasının Temel Öğeleri") apandisiti ilk kez tanımlar. Akciğer yangısı (pnömoni), akciğer veremi, karaciğer büyümesi ve çeşitli deri hastalıklarıyla ilgili incelemeleri ise değişik zamanlarda tip dergilerinde yayımlanmış, ölümünden sonra da *A Collection of the Published Writings of the Late Thomas Addison* ("Thomas Addison'ın Yayımlanmış Yazılarının Derlemesi") adı altında toplanmıştır (1868). Addison, 1849'da Londra Tıp Derneği'ne sunduğu raporda, o zamana değin bilinenlerin dışında, öldürücü bir kansızlık türüne dikkati çekti. Bu hastalıktan ölenler üzerinde yaptığı otopside, böbreküstü bezi hastalığının belirtilerine de rastlamıştı. Araştırmalarını bu konuda yoğunlaştırarak, sonradan "Addison hastalığı" ve "Addison anemisi" (kansızlığı) diye adlandırılacak olan hastalık türlerini tanımladı. Bu alandaki bulgularını 1855'te yayımlanan *On the Constitutional and Local Effects of Disease of the Supra-renal Capsules* ("Böbreküstü Kapsülü Hastalıklarının Yapısal ve Yerel Etkileri Üstüne") adlı yapıtında açıklamıştır.

**Öldürücü
bir
kansızlık
türü**

Addison bu kitabının önsözünde, "nedeni belirsiz kansızlık" adını verdiği hastalığın genel bir tanımını yapmış, ancak nedenlerini belirtmemiştir. Bunda, o dönemde mikroskop kullanımının çok yeni olması nedeniyle kanın yapısının yeterince bilinmemesinin payı büyüktür. Daha sonra aynı konu üzerinde çalışan İsviçreli Anton Biermer, 1872'de, bazı özelliklerini ilk kez tanımladığı hastalığı "öldürücü kansızlık" olarak nitelendirdi. Bu konudaki katkıları nedeniyle, hastalık Biermer'in adıyla da anılmaktadır. Anemi, kanyuvarlarının ve trombositlerin parçalanarak azalmasından ileri gelen sarılık, mide suyu eksikliği, ileri derecede sindirim ve sinir sistemi rahatsızlıklarıyla kendini gösterir. 20. yy'ın başındaki gelişmeler sonucunda, hastalığın büyük ölçüde B₁₂ vitamini eksikliğinden kaynaklandığı saptanmıştır. Özellikle, B₁₂ vitamininin besinlerden özümlemesine yarayan enzimün mide çeperi hücrelerince eksik üretilmesi sonucu, organizmadaki B₁₂ vitamini eksikliği DNA üretiminde düzensizliğe, bu da kemik iliğindeki alıyıcıların devleşmesine yol açar. Megaloblast adı verilen bu dev hücrelerin çoğu kan dolaşımına katılmadan yok olurken, bazıları da kan dolaşımına girerek (makrosit ya da megalosit) hastalığa neden olur. Daha çok mide ülseri, mide kanseri geçirmiş ya da midesi alınmış, orta yaşın üzerindeki kişilerde rastlanan bu hastalık, B₁₂ vitamini tedavisiyle öldürücü olma niteliğini yitirmiştir.

Addison, aynı yapıtında, "böbreküstü kabuğu

yetmezliği" olarak da bilinen "Addison hastalığı"nı tanımlar. Kansızlık, halsizlik, kilo kaybı, kalp atışlarının zayıflaması, midenin hassaslaşması ve deri renginin koyulaşması hastalığın başlıca belirtileridir. Addison, hastalığı incelediği on bir otopsi örneğinin herbirinde böbreküstü bezlerinin yaralı olduğunu ve bu yaraların dörtte üçünün veremden ileri geldiğini saptamıştır. Gerçekten de, kabuk çekilmesi gibi bir gelişme bozukluğu ya da verem sonucu ortaya çıkan yaralar, hayati önemi olan steroid hormonlarının eksikliğine yol açar. Hastalığın tedavisi için öncelikle bu eksikliğin giderilmesi gerekir.

Addison'ın bu konudaki çalışmaları yayımlanmaya kadar, böbreküstü bezleri hakkında hemen hiçbir şey bilinmiyordu. İçsalgı bezlerinin özellikle de böbreküstü bezlerinin işlevleri bu tarihten sonra incelenmeye başlandı. Addison, içsalgı bezlerindeki patolojik değişikliklerle hastalık belirtileri arasındaki ilişkiye dikkati çeken ilk hekim olması nedeniyle endokrinolojinin kurucusu sayılır.

● **YAPITLAR:** *An Essay on the Operation of Poisonous Agents upon the Living Body*, 1829, ("Zehirli Maddelerin Canlılar Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir İnceleme"); *The Elements of the Practice of Medicine* (R. Bright ile), 1839, ("Tıp Uygulamasının Temel Öğeleri"); *On the Constitutional and Local Effects of Disease of the Supra-renal Capsules*, 1855, ("Böbreküstü Kapsülü Hastalıklarının Yapısal ve Yerel Etkileri Üstüne"); *A Collection of the Published Writings of the Late Thomas Addison*, (ö.s.), 1868, ("Thomas Addison'ın Yayımlanmış Yazılarının Derlemesi").

● **KAYNAKLAR:** H. Dale, *British Medical Journal*, 1949; W. Munk, *Roll of the Royal College of Physicians*, 1878; C. Singer, ve E.A. Underwood, *Short History of Medicine*, 1962.

● **BAKINIZ:** Claude BERNARD, R. BRIGHT.

ADELHARD [Bath'lı] (1090-1160)

İngiliz düşünür ve tarıbilimci. Chartres Okulu'na bağlıdır. Öz-biçim sorununun çözümünde Aristoteles ile Platon'u bağdaştırmaya çalışmıştır.

Bath'da doğdu, Bristol'da öldü. İlk öğrenimini doğduğu yerde gördükten sonra Fransa'ya gitti, yüksek öğrenimi bitirdi. Sonra Laon'da Anselmus'un kurduğu okulda, bir süre öğretmenlik etti. İtalya, İspanya, Anadolu ve değişik Arap ülkelerini kapsayan uzun bir geziye çıktı. Yedi yıl süren bu geziden sonra, Araplar'dan edindiği bilgileri tanıtmak amacıyla İngiltere'ye döndü. Araplar'dan öğrendiği Eukleides'in *Stoikheiai* ("İlkeler") adlı çalışmasını, Arap bilginlerinin matematik ve gökbilimle ilgili değişik yapıtlarını çevirdi. Bu gezisi süresince edindiği bilgilere, sürdürdüğü çalışmalara dayanan *Quaestiones Naturales* ("Doğa Sorunları"), *De Eodem et Diverso* ("Özdeşlik ve Çeşitlilik Üstüne") adlı yapıtlarını yazdı.

Adelhard, felsefeye Arap düşünürlerinin çalış-

malarını incelemekle, görüşlerini öğrenmekle girdi. Aristoteles ve Platon'un o dönemde bilinen yazılarını yorumlayan Arap bilginleri akıl ilkelerine dayanan ve genellikle Aristoteles mantığından kaynaklanan bir yöntemi benimsemişlerdi. Felsefe ve tanrıbilim sorunlarının yorumlarında uygulanan bu yöntemi benimseyen Adelhard, gelenekçi İngiliz tanrıbilimciliğine karşı çıktı. Tanrıbilim sorunlarının akılcı bir yöntemle çözümlenmesi gereğini ileri sürdü. Felsefe ile tanrıbilim sorunlarının belli bir "neden" kavramı üzerinde yoğunlaştığı görüşünü savundu.

Ona göre bütün varlık türleri ve bilinen nesnelerin oluşumunda, genel geçerlik taşıyan, belli bir neden vardır. Tanrı'nın yaratıcı gücü de bu "neden"le bağlantılıdır. Tanrısal gücün belli bir "neden"e dayanması bir eksiklik değildir. Varlık kavramı altında toplanan bütün nesneleri yaratan Tanrı, belli bir "neden"e dayanmadan edemez.

Tümel kavramlar tanrısal bir anlayış gücünde önceden vardır. Yaratılış eylemi bu kavramlara göre dir ve onlardan sonradır. Bireysel anlayış gücü bu kavramların varlığını, öncelliğini, düşünerek kavrayabilir. Algılamak, bu tanrısal kavramların sınırlarını aşamaz.

Bilginin kazanılmasında başlıca etken temel ilkeleri kavramaktır. Bu temel ilkelerin kavranması da matematik kurallarına göre davranmakla olabilir. Matematiğin uyguladığı tümdengelim yöntemi maddenin, madde evreninin tanınmasını, bilinmesini sağlar. Bilginin sağlanmasında us ilkelerine dayanan matematik yönteminin uygulanması gereklidir.

Tanrı ilk devindirici güçtür. Tanrı istenci dışında bir devinim söz konusu değildir. Devinimden yola çıkarak, ilk devindirici olan tanrısal gücü, yani Tanrı'yı kavrama olanağı vardır.

İnsan akıl yürüten bir varlıktır, ölümlüdür; ancak ruh ölümlü değildir. Ölüm ruhla gövdenin ayrışması, ruhun gövdeden uzaklaşmasıdır. İnsanda maddeyle ilgisi olmayan özellikler vardır.

Hayvanda duyum olmadığı gibi, insan varlığının özünü oluşturan ruh da yoktur. Bu özellik hayvanın, evren bütünü içinde bir "tür" olmasından kaynaklanır.

Salt duyularla algılanabilen nesnelerde "tür" ve "çeşit" ayrımı vardır. Sözel gelişim hayvan için "tür", insan için "çeşit" ve "birey" söz konusudur.

Adelhard, "tür" ve "birey" konusunda Aristoteles'in ve ondan kaynaklanan, Orta Çağ tanrıbilimcilerinin izinden gitmiştir. Evrenin yapısı ve düzeni konusunda da Platon ile Aristoteles'in görüşlerini uzlaştırmaya çalışmış, yeni bir görüş getirmemiştir. Onun düşünce tarihindeki önemi, daha çok, Arap düşünürlerinin yapıtlarına dayanması, onları çevirerek, Avrupa aydınlarına tanıttırmasıdır. Adelhard, Avrupa Orta Çağı'nda, Yunan-Roma İlk Çağı ve özellikle felsefesini tanıma ve İlk Çağ düşünce ürünlerini yazdıkları diller olan Yunanca ve Latince'den öğrenme çalışmalarına ve böylece yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır.

Daha sonraki dönemlerde, Yunan-Latin İlk Çağı'nı, kendi kaynaklarından tanıma amacını güden çalışmalar nedeniyle, bilimsel bakımdan, bir Doğu-Batı yakınlaşması başlamıştır. Bu arada, yine Adelhard'ın çevirileriyle, Arap felsefesi Batı'da ilgi uyan-

dırılmış, yeni bir çalışma alanı açılmıştır.

● **YAPITLAR:** *De Eodem et Diverso*, ty ("Özdeşlik ve Çeşitlilik Üstüne"); *De Astrolab*, ty ("Usturlab Üstüne"); *Quaestiones Naturales*, 14. yy, ("Doğa Sorunları").

● **KAYNAKLAR:** N. Abbagnano, *Storia della Filosofia*, 1966; F. Adorno, T. Gregory, V. Verra, *Storia della Filosofia*, 1973.

ADEM

Kutsal kitaplara göre ilk yaratılan insan ve ilk peygamber.

Müslümanlık'ta Adem'in künyesi "Ebül beşer" (insanların babası), lakabı "Safi Allah" tır (Tanrı'nın seçtiği). Adem konusunda *Kuran* ve *Tevrat*'ta anlatılanlara kimi yorumlar eklenmiş, bunlara çok sayıda gerçek dışı olay karıştırılmıştır.

Söylentiye göre, Tanrı Adem'i yaratmak istediği zaman, yeryüzünden toprak getirmek için meleklerden Cebrail ve Mikail'i gönderdi. Yer her ikisine de toprak vermedi. Bunun üzerine Tanrı Azrail'i gönderdi. Azrail kırmızı, beyaz, siyah yerlerden toprak alıp götürdü. Tanrı bunları birbiriyle karıştırdı, suyla çamur yaptı. Bu nedenle insanlar çeşitli renktedir.

Tanrı kendi eliyle Adem'i yarattı. 40 gün ve 40 yıl bir yere bıraktı. Burnuna hayat nefesi üfledi. Meleklerden Adem'e secde etmesini istedi. Şeytan dışında bütün melekler secde etti.

Cennet'e yerleştirilen Adem yalnız başına dolaştı. Uykuya daldı. Uykusunda sol kaburga kemiğinden Havva yaratıldı.

Her ikisinin de Cennet'te özgür olarak istedikleri yerde dolaşmalarına, her şeyden yemelerine izin verildi. Yalnız belirli bir tek ağaca yaklaşmamaları konusunda uyarıldılar.

Şeytan hileyle Cennet'e girdi. Havva'yı kandırıp yasak ağacın meyvesinden yemesini ve Adem'e yedirmesini sağladı.

Meyvesi koparılan ağaç kanadı. Adem ile Havva'nın giysileri üzerlerinden düştü. Açılan yerlerini incir yaprağıyla örttüler. Tanrı ikisini Cennet'ten çıkardı. Adem Hindistan'da Serendip (Seylan) Adası'na, Havva Cidde'ye indirildi. Birbirlerinden 200 yıl ayrı kaldılar. Adem bu süre içinde bağışlanması için yalvardıktan sonra Cebrail Adem'i Mekke dolayında Ararat'a indirdi. Havva ile orada buluştu.

Havva'dan dişi ve erkek olmak üzere yirmi defa ikiz çocuğu oldu. Birinci batından doğan erkek kardeşi ikinci batında doğan kızıyla evlendirdi. Ölünce Ebu Kubays Dağı eteğindeki Hazinele Mağarası'na gömüldü.

Tarihçi Taberî, Adem'le ilgili söylentileri insanların anlayışlarına bırakır. Batı'da resim sanatına, Doğu'da minyatür sanatına konu olan Adem Divan Edebiyatı'nda ve çeşitli kıssalarda işlenmiştir.

● **KAYNAKLAR:** A. Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, 1979; A. Cevdet Paşa, *Kıss-ı Enbiya*, 1973; Raşid, *Tevarih-i Enbiya*, 1874; Sa'lebi, *Kıss-ı Enbiya*, 1881; Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, I-IV cilt, 1954-1958.

ADENAUER, Konrad (1876-1967)

Alman siyaset adamı. Federal Alman Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli rol oynamış, 1949-1962 arasında başbakanlık yapmıştır.

5 Ocak 1876'da Köln'de doğdu, 19 Nisan 1967'de Rhöndorf'de öldü. Rheinland'lı varlıklı bir ailenin oğludur. Babası devlet memuruydu. Freiburg, Münih ve Bonn üniversitelerinde hukuk ve siyasal bilimler eğitimi gördü. Köln'de Merkez Parti'nin yerel yöneticilerinden olan tanınmış bir avukatın yanında çalışmaya başladı. Alman Katolikleri tarafından kurulmuş olan Merkez Parti, Köln çevresinde en etkili siyasi güç niteliğindedir. Bu parti içinde görev alan Adenauer, kısa zamanda partinin önde gelen kişileri arasına girdi. 1906'da Köln Belediye Meclisi'ne seçildi, 1917'de de belediye başkanı oldu. 1920'de Prusya Devlet Şurası'na seçildi. 1928'de şura başkanı oldu. 1933'te Naziler tarafından görevinden alındı ve 1933-1934 arasında iki kez tutuklandı.

Almanya, II. Dünya Savaşı bittikten sonra ABD, Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin askeri denetimi altına girdi. Adenauer, Amerikan askeri güçlerinin isteği üzerine yeniden Köln belediye başkanı oldu. Bombardımandan yıkılmış kentin onarımına başlayacağı sırada, İngiliz askeri yöneticisi tarafından, siyasi olarak yetersiz olduğu gerekçesiyle görevinden alındı.

Hristiyan Demokrat Parti'nin oluşumu

Bu sırada örgütlenme çalışmaları süren Hristiyan Demokrat Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. Protestanlar'la Katolikler'in mezhep ayrılıklarını bir yana bırakarak birleştikleri bu parti, Hristiyan düşüncesinin hükümette temsil edilmesini amaçlıyordu ve Katolik Kilisesi ile Alman iş çevreleri tarafından da destekleniyordu. Parti, kısa zamanda Müttefikler'in denetimindeki bölgelerde güçlenmeye başladı. Adenauer, 1945'te, partinin yerel örgüt başkanı, 1946'da İngiliz Bölgesi başkanı, 1949'da da genel başkanı oldu.

Sovyetler Birliği ile diğer üç müttefik arasında çıkan görüş ayrılıkları sonucu, Sovyetler Birliği ortak yönetimden ayrılınca, ABD, Fransa ve İngiltere kendi bölgelerinde bir Alman Cumhuriyeti kurulmasına karar verdi. Adenauer, oluşturulan Kurucu Meclis'in başkanlığına getirildi ve kurulacak federal cumhuriyet için hazırlanan geçici anayasa çalışmalarına katıldı. 1949'da yapılan ilk seçimlerde Hristiyan Demokrat Birliği çoğunluğu elde etti ve Adenauer başbakan seçildi. 1953, 1957 ve 1961 seçimlerinde de çoğunluğu sağlayarak başbakanlık görevini sürdürdü.

Siyasi ve iktisadi görüşleri

Adenauer'in siyasi görüşleri Katolik öğretisinden etkileniyordu. Sosyalizme karşıydı. "Eşitlikçi toplum" kavramına, "meşru önderliğin" ortaya çıkamayacağını öne sürerek karşı çıktı. Savunduğu toplumsal yapı, yasaların denetimi altında bireyciliğin geliştirilmesi doğrultusunda idi. Devlet, yurttaşlara yasaların koruyuculuğu altında bağımsız düşünsel ve ekonomik gelişimleri için tüm olanakları sağlamalıydı.

İktisadi alanda liberalizmi savunuyor, devlet müdahalesine karşı çıkıyordu. Parti programıyla

Adenauer'in kişisel görüşleri tam anlamıyla denk düşmüyordu. Çelişki doğduğu zaman Adenauer hem parti başkanı, hem de hükümet üyesi olarak geri plana çekilmeyi ve müdahaleci olmamayı yeğliyordu. Bunun, ülke birliğini sağlamak ve Almanya'yı Avrupa'da güçlü bir yere oturtmak için gerekli olduğunu düşünüyordu.

Dışişleri bakanlığını da üstlenen Adenauer, özellikle dış ilişkilerde etkin bir rol oynadı. Avrupa'da sosyalizmin gelişmesini, Batı dünyası ve onun değerleri için gerçek bir tehdit olarak görüyordu. Sosyalist sistem ile barış içinde bir arada yaşanamayacağını söylüyor, oradan gelecek herhangi bir askeri saldırıya karşı hazırlıklı olunması gerektiğini savunuyordu.

Almanya'nın NATO'ya girmesi için yoğun çaba harcadı. Ayrıca bir Avrupa savunma örgütü kurulmasını gerekli gördü. Almanya'yı Avrupa birliğine eşit haklarla sokabilmek, bir yandan iktisadi kalkınmasını sağlarken, öte yandan ordusunu yeniden kurabilmek için batılı ülkelerle bir uzlaşma politikası güttü. Özellikle Fransa Devlet Başkanı de Gaulle ve ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ile iyi ilişkiler kurdu.

1962'de, yaşlandığı için istifa etti. Başbakanlık görevini II. Dünya Savaşı sonrası Alman "ekonomik mucizesi"ni gerçekleştiren kişi olarak bilinen Ekonomi Bakanı Ludwig Erhard üstlendi. 1966'da parti başkanlığından da istifa eden Adenauer, bir yıl sonra öldü.

• **YAPITLAR:** *Erinnerungen*, ("Anılar") 4 cilt, 1965-1968.

• **KAYNAKLAR:** R. Morsey, K.Reppen (der.), *Adenauer-Studien*, 1971; P. Weymar, *Konrad Adenauer*, 1955.

• **BAKINIZ:** ERHARD.

ADER, Clément (1841-1926)

Fransız mucit. Havadan ağır bir cisim ilk kez uçurmayı başarmıştır.

4 Şubat 1841'de Muret'de doğdu. Havacılığa küçük yaşlarda ilgi duyarak, önce insanı kaldırabilecek güçte bir uçurtma, Köprü ve Yollar İdaresi'nde çalıştığı yıllarda da bir balon yaptı. Ama asıl amacı, havadan daha ağır bir makineyi uçurabilmektir. Kısıtlı memur geliriyle bu tasarısını gerçekleştiremeyeceğini anlayınca, 1876'da işinden ayrıldı ve Paris'e gitti. Mikrofon gibi, elektrikli haberleşme araçlarına ilişkin çeşitli buluşlarıyla bir süre sonra ihtiyacı olan parayı sağlayabildi. Uzun çalışmalardan sonra, 9 Ekim 1890'da "Eole" adlı uçağıyla gerçekleştirdiği ilk uçuş denemesi, birçokları tarafından başarısız görüldüyse de, bugün havadan ağır bir taşıta yapılan ilk uçuş olarak kabul edilir. 1891'de "Avion III"le yaptığı deneme ilki kadar ilgi görmedi. 1897'de yapmayı tasarladığı bir üçüncü uçuşu ise, hava koşulları yüzünden gerçekleştiremedi. Bütün bunların yanı sıra,

devletten beklediği ilgi ve yardımı göremeyen Ader, bir daha hiç uğraşmamak üzere bu tasarısından vazgeçti. 5 Mart 1926'da Toulouse'da öldü.

Ader'den önce de, havadan ağır bir cismi uçurma yöntemleri araştırılmıştı. 1870'lerde Pénaud'un birkaç metre uçabilen maket kuşu, belli bir hızla giden eğik yüzey üzerine havanın yaptığı etkiyi anlayabilmek açısından yararlı oldu. Havada yeterli hıza ulaşmayı sağlayacak güçte, hafif bir motorun keşfedilmemiş olması, bu konuda başarıya ulaşılmasını uzun yıllar olanaksız kıldı. 1884'te Fransız Goupil, buhar motorunu hava taşıtında kullanmayı tasarladı. Aynı düşünceden yola çıkan Ader, rüzgâr tanrısı Aeolus'tan esinlenerek "Eole" adını verdiği uçağını buhar gücüyle çalıştırdı. Kanat yapısı bir yarasanınkini andıran bu araçla havalanarak 50 m sonra yere indi. Bazı gözlemciler uzun süre, bu denemenin uçuştan çok bir havalanış olduğunu öne sürerek Ader'in başarısını küçümsediler. Gerçekten de, bu uçuşun başıboş ve kontrolsüz bir havalanıştan öteye gidememesinde en büyük etken buhar motorunun yetersizliği idi. Bu anlamda ilk gerçek uçuş, benzin motorunun geliştirilmesinden sonra, Wilbur ve Orville Wright'ın 1903'te girişimleri denemedir. Ader'in denemesi ise, havadan ağır bir makinenin de havalanabileceğini kanıtlaması açısından uçakçılık tarihinde önemli bir aşama olarak yer almıştır.

● BAKINIZ: W. ve O. WRIGHT.

ADIVAR, Abdülhak Adnan (1882/83-1955)

Türk hekim, siyaset ve bilim adamı. Sağlık hizmetlerinin örgütlenmesinde görev aldı ve Türkiye'de bilim tarihi alanındaki çalışmaların öncüsü oldu.

Babasının kadı olarak görevli bulunduğu Gelibolu'da doğdu. İstanbul'da Nümüne-i Terakki Mektebi'nde ve Dersaadet İdadisi'nde (Vefa Lisesi) okuduktan sonra 1899'da Tıbbiye-i Mülkiye'de öğrenime başladı. Daha iyi koşullarda ihtisas yapabilmek ve II. Abdülhamid döneminin baskısından kurtulmak amacıyla, Tıbbiye'yi bitirdiği yıl Avrupa'ya kaçtı (1905). Berlin Tıp Fakültesi iç hastalıkları kürsüsünde asistanken, II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine 1909'da İstanbul'a döndü. Tıp Fakültesi'nde asistan, ardından profesör oldu, iki yıl kadar da bu fakültenin başkanlığını yaptı. 1917'de yazar Halide Edip ile evlenen Adnan Adıvar, 1920'de son Meclis-i Mebusan'a milletvekili olarak girdi. İstanbul'un işgali ve Meclis'in kapatılması üzerine eşiyile birlikte Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. İlk Büyük Millet Meclisi'ne İstanbul'dan milletvekili seçildi. İlk Cumhuriyet Hükümeti'nin sağlık bakanlığını, daha sonra da içişleri bakan vekilliğini yürüttü. TBMM'de ikinci başkan, savaş bittikten sonra da İstanbul'da TBMM hükümet temsilcisi olarak çalıştı. Ardından dışişleri

bakanlığı yetkilisi oldu. 1924'te Halk Fırkası'na karşı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda yer aldı. 1926'da eşinin tedavisi için İngiltere'ye gitti. Aynı yıl Londra'daki Aristotelian Society'ye üye olan Adıvar, İngiltere'de iken *Encyclopaedia Britannica* için Türkiye'nin son dönem tarihi bölümünü yazmıştır. Bir süre Paris'teki Yaşayan Doğu Dilleri Okulu'nda Türkçe dersleri verdi. 1939'da Türkiye'ye döndükten sonra Maarif Vekâleti tarafından *İslam Ansiklopedisi*'nin çeviri ve yazım kurulunun başına getirildi ve 1954'e kadar bu görevde kaldı. 1947'de kurucularından olduğu Doğu Araştırmaları Derneği'nin (International Society of Oriental Research) ilk başkanı seçildi. 1946'da siyasi yaşama dönerek, 1950'ye değin İstanbul'dan bağımsız milletvekili olarak Meclis'e katıldı. 1955'te İstanbul'da öldü.

Dr. Abdülhak Adnan Adıvar, bilim adamı kişiliğinin yanı sıra Cumhuriyet döneminin ilk çok parti denemesinde de yer almıştır. İkinci başkan olarak kurucuları arasında bulunduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, TBMM'nin ikinci döneminde I. İsmet İnönü Hükümeti'ne bir tepki olarak doğmuştu. Önceleri Dr. Adnan (Adıvar), Refet (Bele), Rauf (Orbay) ve İsmail (Canbulat) beylerin oluşturdukları Dörtler Grubu ile başlayan muhalefet, 17 Kasım 1924'te liberalizm ilkesini benimseyen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na dönüştü. Ancak, partinin kuruluş tüzüğündeki "dini efkâr ve itikada hürmetkâr olma" ilkesi, Halk Fırkası ve hükümeti tarafından dini gericiğe ödün verici görülerek eleştiriliyordu. Nitekim, Şeyh Said ayaklanması sonrasında kurulan İstiklâl Mahkemeleri, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinin gericiliği kışkırtığına ve bu tutumun ayaklanmada rol oynadığına karar verdi ve parti kapatıldı (5 Haziran 1925). TCF üyeleri bir yıl sonra, 17 Haziran 1926'da, İzmir'de Atatürk'e karşı suikast girişiminden de sorumlu tutuldular. O sıralar Adnan Adıvar İngiltere'deydi. Gıyabında sürdürülen davada beraat etmesine karşın 1939'a değin Türkiye'ye dönmeydi.

Adıvar'ın bilim alanındaki uğraşları de hemen hemen siyasal yaşamıyla birlikte yürümüştür. Hekim olarak, bir uzmandan çok bir yöneticiydi. Tıp Fakültesi'ndeki yöneticilik döneminde Hilaliahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) yeniden örgütlenmesi için uğraşmış, 1911'de Kızılay Müfettişi olarak Trabılsuğarp cephesine giderek Aziziye karargâhında çalışmıştır. Daha sonra derneğin genel kâtipliğine getirilen Adıvar, aynı zamanda İstanbul'daki Haydarpaşa Tıp Fakültesi Yaralı ve Kolera Hastanesi'ni de yönetiyordu. 1926'dan sonra yurt dışında bilim felsefesi ve bilim tarihi üzerinde çalışmaya başladı. Fransa'da bulunduğu yıllarda yazdığı *La Science chez les Turcs Ottomans* bu çalışmalarının ürünüdür. Türkiye'ye dönünce İstanbul'daki kaynakları da inceleyerek yaptığı Türkçe'ye çevirdi. Adıvar bu incelemesinde, Osmanlılar dönemi Türkiye'si'nde "müspet ilimler" in 19. yy'a kadar Arap ve Fars dillerindeki "ilm" anlayışının yanlış ve eksik bir yorumu olarak süregeldiğini belirtir; bununla birlikte Batı'dan alınan düşünce ve yöntemlerle yeniliğe doğru yönelen ender dönemleri de vurgular. Bilim tarihi alanındaki çalışmalarını, insanlık tarihinin anlaşılması açısından gerekli ve önemli olduğunu savunan Adıvar'ın söz konusu yapı-

*Terakkiperver
Cumhuriyet
Fırkası*

*Tıp
çalışmaları*

tı, bu alanda Türkiye'deki ilk çalışmalardandır. Yurt dışında aldığı eğitimin de etkisiyle materyalist biyolojiye karşı çıkan Adıvar, felsefe olmaksızın tıbbın anlaşılamayacağını vurgulamış, doğa ve insanın ancak bilim felsefesiyle birleştirildiğinde anlaşılabileceğini savunmuştur.

İlk romanları

- **YAPITLAR** (başlıca): *La Science chez les Turcs Ottomans*, 1939; *Osmanlı Türklerinde İlim*, 1943; *Faust, Tablîl Tecrübesi-Hülasâ*, 1940; *Tarih Boyunca İlim ve Din*, 1944; *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, 1945; *Dur Düşün*, 1950; *Hakikat Peşinde Emeklemeler*, 1954.
- **KAYNAKLAR**: H.E. Adıvar, *Doktor Abdülhak Adnan Adıvar*, 1956; A. Ateş, "Dr. Abdülhak Adnan Adıvar", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, I, 1955; C.Baysun, "Dr. Abdülhak Adnan Adıvar 1882-1955", *Tarih Dergisi*, (8), 1955; K.I. Gürkan, *Adnan Adıvar*, 1956; B. Şehsuvaroglu, "Adıvar Olmak", *Bilgi Mecmuası*, (148), 1959.

ADIVAR, Halide Edip (1882-1964)

Türk romancı. Siyasal alanda da etkinlik göstermiştir.

Kurtuluş Savaşı romanları ve H. Edip'te kadın

İstanbul'da doğdu. Kimi kaynaklara göre doğum yılı 1884'tür. İngiliz terbiyesiyle yetişmesini isteyen babası onu Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde okuttu. Orada Rıza Tevfik'den (Bölükbaşı) Fransız edebiyatı dersleri aldı ve Doğu'nun mistik edebiyatını dinledi. Sonradan evlendiği Salih Zeki'den de matematik dersleri alıyordu. Koleji 1901'de bitirdi. 1908'de gazetelere yazmaya başladığı kadın haklarıyla ilgili yazılarından ötürü gericeilerin düşmanlığını kazandı. 31 Mart Ayaklanması'nda bir süre için Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. 1909'dan sonra eğitim alanında görev alarak öğretmenlik, müfettişlik yaptı. Balkan Savaşı yıllarında hastanelerde çalıştı. Gerek bu çalışmaları, gerekse müfettişliği sırasında İstanbul semtlerini dolaşması, ona çeşitli kesimlerden insanları tanıma fırsatını verdi. 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda, İzmir'in işgalini protesto mitinginde yaptığı etkili konuşma ünlüdür. 1920'de Anadolu'ya kaçarak Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Kendisine önce onbaşı, sonra da üstçavuş rütbesi verildi. Savaşı izleyen yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası ve Atatürk ile siyasal görüş ayrılığına düştü. 1917'de evlenmiş olduğu ikinci kocası Adnan Adıvar ile birlikte Türkiye'den ayrıldı. 1939'a kadar dış ülkelerde yaşadı. O yıllarda konferanslar vermek üzere Amerika'ya ve Mohandas Gan-

di tarafından Hindistan'a çağrıldı. 1939'da İstanbul'a dönen Adıvar 1940'ta İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi Kürsüsü başkanı oldu, 1950'de Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili seçildi. 1954'te istifa ederek evine çekilmiş ve 1964'te ölmüştür.

Adıvar'ın *Seviye Talip* (1910), *Handan* (1912) ve *Son Eseri* (1913) gibi ilk romanları aşk öyküleri anlatan yapıtlardır. Yazar kahramanlarını yakıp yıkan bir sevgiyi dile getirmek istediği için kişilerin iç dünyasına yönelir ve bu sevginin zamanla bir tutkuya dönüşmesini sergiler. Bu yapıtların önemli özelliğini, birbirine benzeyen ve ondan önceki Türk romanlarında bulunmayan kadın kahramanlarda aramak doğru olur. Yazarın asıl amacı kadın kahramanların kişiliklerini erkeklerin gözüyle değerlendirmek olduğu için, romanlarının anlatıcısı olarak bu kadınlara âşık erkekleri seçer ve fırtınalı bir aşk öyküsünü onların anı defterlerinden ya da mektuplarından anlatır. Erkek (bazen kadın da) evli olduğu için, kaçınılmazı olanaksız bir iç çatışma, romanların moral sorununu oluşturur ve roman ya kadının ya da erkeğin ölümüyle biter. Adıvar'ın, biraz da kendi olduğu iddia edilen bu kadın kahramanları, yazarın o dönemde ideal saydığı Türk kadınına temsil ederler. Seviye Talipler, Handanlar, Kâmuranlar her şeyden önce güçlü bir kişiliği olan, haklarını savunan, Batı terbiyesi almış, ama Batılılaşma'yı giyim kuşamda aramayan, resim ya da müzik gibi bir sanat alanında yetenek sahibi, yabancı dil bilir, kültürlü ve çekici kadınlardır.

Adıvar 1910 yıllarında Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu ile birlikte Türk Ocağı'nda çalışmaya başladıktan sonra yazdığı *Yeni Turan* adlı romanında (1912) yurt sorunlarına eğilir. II. Meşrutiyet döneminde geçen bu ütöpik romanda, *Yeni Turan* adlı idealist bir partinin program ve çalışmalarını anlatırken yeni bir Türkiye'nin hangi sağlam temellere oturtulması gerektiği hakkında o zamanki görüşlerini açıklamak fırsatını bulur. *Ateşten Gömlek* (1922) ve *Vurun Kahpeye* (1923) romanlarında Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'da tanık olduğu olayları, direnişleri, kahramanlıkları, ihanetleri anlatırken kendi gözlemlerinden yararlandığı için daha gerçekçidir. Bununla birlikte, bir aşk sorununun aşıldığı bu yapıtlarda da yüceltilmiş kadın kahraman yerini korur. Ancak şimdi, yine olağan dışı bu kadın, öncekiler gibi bireysel sorunlarla sarsılan kültürlü bir sanatçı olarak değil, milli dava peşinde erdemlerini kanıtlayan ya da Anadolu'da düşmana karşı savaşan bir yurtsever olarak çıkar karşımıza.

Adıvar'ın ilk yapıtlarında Türk okuruna sunduğu bir yenilik yarattığı bu kadın imgesidir. Bu imge toplumda birbirine karşıt olarak algılanan değerleri uzlaştırdığı için önemliydi. Osmanlı-İslam geleneklerine göre ev kadını olarak yetiştirilmiş basit ve cahil kadın, o dönemin aydın kesiminin gözünde geri kalmış bir uygarlığın simgesi gibiydi. Öte yandan Batılılaşmış "asri" kadın da köklerinden kopmuş, değerlerini şaşırmış, namus anlayışı kuşku uyandıran bir kadındı. Adıvar'ın kahramanları işte bu çelişkiyi kendilerinde uzlaştırmakla bir özleme cevap veriyorlardı. Çünkü bunlar hem Batılılaşmış hem de milli değerlerine bağlı kalmış, hem serbest hem de namus

konusunda çok titiz, ahlaki sağlam kadınlardı. Gerek-
tiğinde bir erkek gibi spor yapan, ata binen bu
kadınlar üstelik dişiliklerini de korumayı başarmış-
lardı.

▶ Adivar'ın, en ünlü romanı *Sinekli Bakkal*'da (1936) ileri bir adım attığını, yeni bir aşamaya vardığını görürüz. İlk romanlarının olay örgüsü bir iki kişi arasındaki bireysel ilişkilere bağlı olarak gelişirken, II. Abdülhamid dönemindeki Türk toplu-
munun panoramik bir tablosunu sergileyen *Sinekli Bakkal*'ın olay örgüsü siyasal, düşsel, toplumsal sorunlarla örülmüş olarak gelişir. Romanın okuru en çok çeken yönü de fakir kenar mahallesi, zengin konakları ve saray çevresiyle II. Abdülhamid zamanı-
nın İstanbul'u anlatmasıdır. Ne var ki yazarın amacı bir dönemin Türk toplumunu yansıtmak değil-
dir yalnızca. Bu felsefi romanda çevrelerin bir işlevi de belli değerlerin temsilcisi olmaktır. Sinekli Bakkal mahallesi gelenekleri ve insancıl değerleri sürdüren halk kesimini; Genç Türkler'den Hilmi ve arkadaşları devrimci aydınları; saray çevresi ise yozlaşmış yöneti-
ci kesimi temsil eder. Roman iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısmın ana teması Abdülhamid'in istibdat idaresi karşısında şiddete başvurarak devrim yapma-
nın geçerliliği sorunudur. Gerçi Adivar içtenlikle ezilen halktan yanadır, ama gelenekçiliği ve savunduğu mistik dünya görüşü şiddete başvurarak devrim yapmayı onaylamasına izin vermez. Romanda II. Meşrutiyet'in ilanı "asırların kurduğu müesseselerin köklerini" söken, "içtimai ve siyasî nizam ve intizamı" altüst eden bir devrim olarak nitelenir. Doğru tutum Mevlevî tarikatından Vehbi Dede'nin yaptığı gibi "herhangi bir hayat fırtınasını sükünetle seyretmek"tir. Yazar devrimden değil evrimden yanadır. Romanın ikinci kısmında yozlaşmış saray çevresi sergilenirken ana tema olarak Rabia ile Peregrini ilişkisi gelişir ve evlilikle son bulur. Bu evliliğin simgesel anlamı Batı ile Doğu'nun bileşimi olarak yorumlanmıştır. Ama Peregrini'nin "öyle basit ve insanî ananeler" dediği geleneklere bağlı Sinekli Bak-
kal mahallesindeki cemaat yaşamına hayran olması, Müslümanlık'ı kabul ederek Rabia ile evlenmesi ve mahalleye yerleşmesi, daha çok Doğu değerlerinin üstünlüğüne işaret sayılmaktadır. Ne var ki yazar, Rabia ile Peregrini'nin sevişip evlenmelerine inandırıcı bir hava verememiştir. Farkedilir ki, olaylar yazarın kafasındaki bir görüşü dile getirmek için terüplene-
mekte ve Doğulu kadın ile Batılı erkek yazarın tezi gereği seviştirilip evlendirilmektedirler. Birinci kısım-
da olay örgüsünün doğal gelişimi, farklı dünya görüşlerine sahip kişiler arasındaki çatışmadan doğan gerilim ve dramatik sahneler, ikinci kısımda yerlerini, zorlama izlenimi veren bir ilişkiye ve saray çevresinin tanıtılmasına bırakınca romanın sanatsal düzeyi düşer.

1943'te CHP Ödülü'nü alan *Sinekli Bakkal* Türkiye'de en çok baskı yapan roman olmuştur. *Sinekli Bakkal*'ı izleyen romanların ise yazarın üüne katkıda bulunacak nitelikte oldukları söylenemez.

Adivar çeşitli alanlarda etkinlik göstermiş, siyasal ve toplumsal konularda da hem Türkçe, hem İngilizce kitaplar yazmış, İngilizce'den Türkçe'ye çeviriler yapmıştır. Zamanının dış ülkelerde en çok tanınan Türk yazarı olmuştur. Yapıtlarından kimileri İngiliz, Fran-

sız, Alman, Rus, Macar, Fin, Urdu, Sırp, Portekiz dillerine çevrilmiştir.

● **YAPITILAR:** Roman: *Heyula*, 1909; *Raik'in Annesi*, 1909; *Seviye Talip*, 1910; *Handan*, 1912; *Yeni Turan*, 1912; *Son Eseri*, 1913; *Mev'ud Hüküm*, 1918; *Ateşten Gömlek*, 1923; *Vurun Kahpeye*, 1923; *Kalb Ağrısı*, 1924; *Zeyno'nun Oğlu*, 1928; *Sinekli Bakkal*, 1936; *Yolpalas Cinayeti*, 1937; *Tatarcık*, 1939; *Sonsuz Panayır*, 1946; *Döner Ayna*, 1954; *Akile Hanım Sokağı*, 1958; *Kerim Ustanın Oğlu*, 1958; *Sevda Sokağı Komedyası* 1959; *Çaresaz*, 1961; *Hayat Parçaları*, 1963; *Öykü: Harap Mabretler*, 1911; *Dağa Çıkan Kurt*, 1922; *Kubbede Kalan Hoş Seda*, (ö.s) 1974; *Oyun: Kenan Çobanları*, 1916, *Maske ve Ruh*, 1945; *Anı: Türkün Ateşle İntikamı*, 1962; *Mor Salkımlı Ev*, 1963. Diğer Yapıtlar: *Talim ve Terbiye*, 1911; *Turkey Faces West*, 1930; *Conflict of East and West in Turkey*, 1935; *Inside India*, 1937; *Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesisleri*, 1955; *İngiliz Edebiyat Tarihi*, 3 cilt, 1940-1949; *Doktor Abdülhak Adnan Adivar*, 1956.

● **KAYNAKLAR:** H.U. Barlas, *Halide Edip Adivar, Hayatı, Eserleri*, 1964-1965; B.Dürder, *Halide Edip, Hayatı ve Sanatı*, 1940; I. Enginün, *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, (bibliyografya içerir), 1978; M. Uyguner, *Halide Edip Adivar*, 1968; H. Yücebaşı, *Bütün Cepheleriyle Halide Edip*, 1964.

ÂDİL I (1145-1218)

Eyyubî sultanı. Selahaddin Eyyubî'nin ölümünden sonra parçalanan ülkeyi yeniden birleştirmiştir.

Selahaddin Eyyubî'nin kardeşi olan Âdil Ebubekir Muhammed b. Eyyub, Şam'da ya da Baalbek'te doğdu. Alekin'de öldü. Seyfeddin (Tanrı'nın kılıcı) sıfatı ile anılan Âdil'e Haçlılar Saphadin derlerdi.

Selahaddin Eyyubî ölümünden önce ülkeyi çocukları ve kardeşi Âdil arasında paylaştırdı. Âdil, bir süre Mısır'da bulundu. Burada yerli ayaklanmacılara ve Batılı istilacılara karşı başarı gösterdi. Karada ve denizde iyi bir savaşçı olduğu kadar diplomasi ve siyaset adamı olarak da ün kazandı. Mısır'da gösterdiği başarı nedeniyle, Halep'te görevlendirildi. Ama, yardımcısı el-Efdal ile anlaşamayarak Mısır'a döndü. Bunun sonucu olarak 1187'de her ikisi de görevden alındı. Âdil, Mısır'da kalıp sık sık ordu ve donanma ile Suriye'ye saldırılar düzenledi. Yafa ve Karak'ı fethetti. Kudüs'ün alınmasında yararlık gösterdi. Akkâyı, Haçlılar'ın kuşatmasından kurtarmak için girişimde bulundu. Selahaddin ile Arslan Yürekli Richard arasındaki görüşmelerde önemli rol oynadı. Kral Richard ile dostça ilişkiler kurdu. Richard, kız kardeşinin Âdil'in oğlu el-Kamil ile evlenmesini ve düğün armağanı olarak Kudüs'ün verilmesini önerdi.

Selahaddin, 1193'te ölünce, çocukları birbirleri ile kavgaya giriştiler. Şam'daki oğlu el-Efdal ve Kahire'deki el-Aziz arasında anlaşmazlık başlayınca, Âdil önce arabuluculuk yaptı; amacı fırsat bulunca yönetimi tümüyle ele geçirmekti.

1198'de el-Aziz'in beklenmeyen ölümü üzerine Suriye'ye döndü. el-Efdal ile öbür kardeşlerin arasını açıp, Mısır'a egemen oldu. Kardeş kavgasından yarar-

Sinekli Bakkal

lanan Âdil, Selahaddin'in çocuklarını yavaş yavaş ortadan kaldırdı ve bütün Eyyubî topraklarını yönetimi altında birleştirdi.

Daha sonraları, o da kardeşi Selahaddin'in yolundan giderek geniş ülkesini kendi çocukları arasında bölüştürdü. el-Kamil Mısır'da, el-Muazzam Şam'da, el-Faiz Irak'ta babalarını temsil etti. Öbür çocukları ve akrabaları da, daha küçük vilayetleri yönetti. Herbiri bağımsız yönetici olan aile bireyleri, yine de Âdil'i hükümdar tanıdı.

Âdil, Venedik ile yaptığı anlaşmalar ile ülkenin ticaretini geliştirdi. Hükümdarlığının son yıllarında Dimyat'a karşı yeni bir Haçlı Seferi başladı. Buna karşı koymak için ordusunu düzenledi. Dimyat, Haçlılar'ın eline geçmeden 1218'de Alekin'de öldü.

• BAKINIZ: SELAHADDİN EYYUBİ.

ADİL, Fikret (1901-1973)

Türk yazar ve gazeteci. Gazetelerde tiyatro ve resim eleştirmenliğini başlatanlardandır.

İstanbul'da doğdu. 16 yaşına kadar Galatasaray Sultanisi'nde okudu. Daha sonra, gönüllü olarak Anadolu hareketine katıldı. 1920'de yazarlığa başladı. 1923'ten sonra *Tanin*, *Cumhuriyet*, *Vakit* gibi gazetelerde çalıştı. *Tan* gazetesinin Atina muhabirliğini yaptı. Çeşitli memurlukların yanı sıra, 1930-1936 arasında Anadolu Ajansı'nda görev aldı. Ayrıca, 1930'lar boyunca, önce Tass, sonra da Stefani ajanslarında, II. Dünya Savaşı sırasında da ABD'nin bir kuruluşu olan Office of War Information'da çalıştı. 1949'dan başlayarak *Yeni İstanbul*'da fıkra yazarlığı yaptı. Sanat olaylarıyla ilgili yazıları yayımlandı. Haziran 1973'te İsviçre'de öldü.

Adil, 1931'de *Artist*, 1939'da *S.E.S.* (Sanat, Edebiyat, Sosyoloji) adlı dergileri yayımladı. Önce, Sanat Dostları Derneği'nin, sonra da PEN Kulüp'ün Türkiye Kolu'nun kurucuları arasında yer aldı. Hemen tüm yazarlık yaşamına yayılmış bulunan dergi yazılarının sayısı oldukça yüksektir. Bunlar, en çok, *Ağaç*, *S.E.S. Yücel* ve özellikle *Yeditepe* dergilerinde yer aldı. Resim ve sinema etkinliklerini değerlendirdiği yazılarının bulunduğu bir başka dergi de, *Meydan*'dır. Bunların yanı sıra, röportaj ve anılara dayanan öyküleriyle de tanındı. Çeşitli dönemlerde yazdığı kitaplardan başka, pek çok roman ve tiyatro eserini Türkçe'ye çevirdi.

Adil, Türkiye'deki sanat etkinliklerini yakından izlemiş, bunları değerlendirip yorumlayarak aktarmaya çalışmıştır. Yazılarında, sanatın Türkiye'de özgün bir kimlik kazanarak gelişmesini, böylece uluslararası düzeye ulaşmasını ve seslenebilmesini gözetten bir yaklaşım vurgulanır.

• YAPITLAR: *Charlie Chaplin*, 1931; *Asmalımescit* 74, (Öykü) 1933; *Intermezzo* (Öykü), 1955; *Beyaz Yollar*, *Mavi Deniz*, (gezi notları), 1959.

ÂDİL ŞAH (? -1516)

Türk Hükümdarı. Hindistan'ın Bicapur yöresinde hüküm sormuş Âdilşahlar hanedanının kurucusudur.

Bazı tarihçilerin savlarına göre Osmanlı Padişahı II. Murad'ın oğlu olan Yusuf Âdil Şah, ağabeyi II. Mehmed'in [Fatih] tahta çıkması üzerine öldürülmekten korkarak annesi ile birlikte Hindistan'a kaçmıştır. Önce köle olarak satılmış, sonraları Behmenî ordusuna girmiştir. 1467'de, Malva Devleti'yle yapılan savaşta başarılarıyla Behmenî sultanı II. Muhammed Şah'ın dikkatini çekti.

Behmenîler Devleti dört ile ayrılınca devletin siyasetine yön veren vezir Mahmut Kaman'ın desteğiyle bu illerden Devletâbad, Yusuf Âdil Han'a verildi. Buranın hem vali hem de komutanı olarak bölgedeki Türk beylerinden Derya Han, Türk Bey, Kasım Bey ve Şahkulu'nu boyunduruğu altına aldı. Çevreye yapılan seferlerle Behmenîler Devleti'nin sınırlarını genişletip güçlendirdi. Ancak, 1481'de Yusuf Âdil Han'ın seferde bulunmasından yararlanılarak düzenlenen bir komplo sırasında II. Muhammed Şah, Mahmut Kaman'ı suçlu görerek öldürttü. Bu olay üzerine sultana güvenlerini yitiren Mahmut Kaman'ın yandaşları onun tüm görüşme çağrılarını reddettiler ve Yusuf Âdil Han'ın seferden dönmesini beklediler. Sefer dönüşü Yusuf Âdil Han da sultanla görüşmek istemeyerek kendi bölgesine çekildi. Ardından Bicapur'u ele geçirdi. 1480'de Muhammed Şah'ın ölümü ve yerine oğlu Mahmud'un geçmesi üzerine karışıklıklar baş gösterdi. Çocuk yaştaki sultanın yetersizliği nedeniyle, 1481'den beri özerk olarak yönetilen Devletâbad, Bidar, Gülkende, Berar ve Yusuf Âdil'in yönetimindeki Bicapur, 1490'da resmen bağımsızlıklarını ilan etti.

1489'da Şah ünvanını alan Yusuf Âdil'in kurduğu Bicapur Devleti'ne onun adından ötürü Âdilşahlar Devleti de denmiştir. Yusuf Âdil Şah, 1504'te Şiîlik resmi mezhep yaptı. Bunun üzerine, Sünnî olan komşu devletler, Bicapur Devleti'ne savaş açtılar. Başlangıçta yenilen Yusuf Âdil Şah, Berar'a, ardından da Handiş'e kaçtı. 1505'te Bidar Devleti'nin Başkanı Ali Berid'i yenerek Bicapur'a geri döndü. Yusuf Âdil Şah'ın 1516'da ölümünden sonra Bicapur'da Sünnîlik yeniden resmi din oldu. Âdilşahlar Devleti, Evrengzib'in 1686'da Bicapur'u ele geçirmesine değin varlığını sürdürdü.

• BAKINIZ: EVRENGZİB.

Avusturya Kültür Ofisi tarafından

ADLER, Alfred (1870-1937)

Avusturyalı psikanalist. Bireysel Psikoloji Okulu'nun kurucusudur. Kişilik kuramlarına getirdiği "toplumsal ilgi" kavramıyla insanın toplumsal yönünü vurgulamıştır.

7 Şubat 1870'de Viyana'da doğdu. Macar kökenli Yahudi bir ailenin çocuğuydu. Hastalıklı bir çocukluk geçirmesi ve erkek kardeşinin ölümü, tıp öğrenimi yapma kararında etkili oldu. 1895'te Viyana'da Tıp Fakültesi'ni bitirdi. İhtisasını göz hastalıkları konusunda yaptıktan sonra, bir süre pratisyen hekim olarak çalıştı. 1902'de Freud'un çevresine girdi. Freud'un ünlü "Çarşamba Toplantıları"na katıldı. Daha sonra Viyana Psikanaliz Enstitüsü'nün başkanlığını yaptı. Ancak, 1908'de Freud'la aralarında, özellikle bilinçdışı çatışmaların açıklanması konusunda görüş ayrılıkları belirlemeye başladı. Kişiliğin gelişmesinde cinsel içgüdüler kadar, saldırganlığın da önemli olduğunu savunan Adler, Freud'un "Oedipus Kompleksi" kavramına verdiği ağırlığı küçümseyerek, insanın temelde toplumsal bir varlık olduğunu savunmaya başladı. 1911'de, Freud ve çevresinden bütünüyle koptu ve Viyana Psikanaliz Enstitüsü başkanlığından istifa etti. Kısa zamanda çevresinde yeni bir grup oluşturarak, "Bireysel Psikoloji" adı altında kendi okulunu kurdu.

I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya ordusunda doktor olarak görev aldı. 1921'de, Viyana'da Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ilk çocuk rehberlik kliniğini kurdu. Bireysel Psikoloji Okulu'na bağlı görüşleri uygulayan deneysel bir okulun açılmasına önayak oldu. Avusturya Hükümeti'nin desteğiyle yaygınlaşan vesayileri otuza varan çocuk rehberlik merkezlerini yönetti. 1926'da ABD'ye giden Adler, Columbia Üniversitesi'nde ve New York'daki Long Island College of Medicine'da ders verdi. 1934'te Viyana'daki rejimin çocuk rehberlik kliniklerini kapatması üzerine, 1935'te ABD'ye yerleşti. 28 Mayıs 1937'de,

bir konferans gezisi sırasında İskoçya'nın Aberdeen kentinde öldü.

Freud'dan koptuktan sonra Hans Vaihinger'in felsefesinden etkilenen Adler, Jung gibi geçmişin değil, geleceğe yönelik amaçların insan kişiliğini biçimlendirdiğini savunmaya başlamıştır. Adler'e göre, her insanın kendince seçtiği ve çışmek için çabaladığı idealleri, onun bugünkü davranışlarını etkiler ve o insana özgü ruhsal süreçlerin oluşmasına yol açar. İnsanın uğruna savaş verdiği amacın gerçek olması gerekmez. İdealler öznel olabileceği gibi, hayali bile olabilir. Ne var ki sağlıklı olan bir insan gerektiğinde güttüğü amaçların etkisinden kendini sıyrabilir; oysa nevrozlu insan bu olanaktan yoksundur. Kısacası, Adler'in bireysel psikolojisi, Freud'un "psikanalitik yaklaşımı" gibi geçmişe değil, geleceğe yöneliktir. Bununla birlikte, bir tıp doktoru ve psikiyatrolan Adler de Freud'un etkisiyle nevrozun açıklanmasından yola çıkmıştır.

Adler, 1908'de, daha Freud'un ateşli bir öğrencisiyken, saldırganlık güdüsünün insanın yönlendirilmesinde cinsellik kadar önemli olduğunu savunmaya başlamıştır. 1910'da ise saldırganlık güdüsünün yerine "güçlü olma isteği" kavramını kullanmıştır. Görüşlerinin gelişmesindeki bu aşamada Adler, erkekliği güçlülük, kadınlığı güçsüzlükle eş tutmuştur. "Erkeklik iddiası" kendini küçük, zayıf, yetersiz hisseden erkek ya da kadının başvurduğu bir çare, bir "telafi yöntemi"dir. Daha sonraları ise Adler insanı güden temel amacın "güçlü olma isteği" değil, "yükselme çabası" olduğunu ileri sürmüştür. Böylece, Adler'in "bireysel psikoloji"sinde kişiliğin açıklanmasında kullanılan temel kavram saldırganlık, güçlülük isteği ve yükselme çabası olmak üzere üç aşamadan geçmiştir.

Adler, 1907'de yayımlanan *Studie über die Minderwertigkeit von Organen* ("Organ Yetersizlikleri Üzerine Bir İnceleme") adlı kitabında insanların fiziksel yetersizlikleri sonucunda ortaya çıkan aşağılık duygularını psikolojik bakımdan giderme yolunu seçtiklerini ileri sürmüştür. Adler'e göre, organ yetersizliklerinin giderilmesindeki başarısızlık nevrozla sonuçlanmakta, zihinde ve duygularda bir dizi fonksiyonel bozukluk ortaya çıkmaktadır.

Adler'in bu görüşlerinde hastalar üzerinde yaptığı gözlemlerin büyük katkısı olmuştur. Tıp fakültesini bitirdikten sonra, pratisyen hekim olarak çalıştığı sıralarda, insanların belirli organlarının hastalandığını izlemiş ve bunların nedenleriyle ilgilenmeye başlamıştır. Biri kalp hastası olurken, öbürü midesinden ya da görme bozukluklarından sızlandığına göre, her hastanın vücudunun o bölgesinde, bir yetersizlik olması gerektiği sonucunu çıkarmış; kalıtımın ya da gelişme bozukluklarının yol açtığı "organ yetersizliği"ni gidermek için hastaların çaba tükettiklerini saptamıştır. Adler'e göre, bunun en belirgin örneği çocukken kekeleyen Demosthenes'in ilerde ünlü bir konuşmacı olmasıdır.

Adler, giderek organ yetersizliği kavramına her türlü yetersizlik duygusunu katmaya başlamış, bireyin ruhsal ve toplumsal eksikliklerini de organ yetersizliği olarak adlandırmıştır. Görüşlerinin bu aşamasında kadınların kendilerini erkeklere göre daha eksik gördükleri varsayımından hareket ederek güçsüzlüğü

Kişiliğin oluşumunda geleceğe yönelik amaçlar

Saldırganlık, güçlülük isteği, yükselme çabası

"Organ yetersizliği"

Yetersizlik duygusu ve yükselme isteği

kadınlıkla özdeşleştirmiştir. Daha sonra ise, yetersizlik duygusu kavramını geliştirmiş, yetersizlik duygusuyla yükselme isteği arasındaki bağlantıyı bir kuramsal çerçeve içinde sunmuştur.

Yaratıcı benlik

Adler'in psikoloji bilimine ve özellikle kişilik kuramlarına en önemli katkısı bu iki kavramın ortaya atılması olmuştur. Adler'e göre, insan doğduğu anda zayıf, eksik, bakıma muhtaç, kısacası yetersizdir. Bedensel, ruhsal, duygusal ve toplumsal gelişme insanın yetersizliklerini giderme veya yükselme çabalarının bütününden başka bir şey değildir. Yaşamda karşılaşılan zorlukları çözme, engelleri aşma, güven içinde yaşama çabaları bireyin doğuştan getirdiği bu temel isteğin belirtileridir. Dünyaya geldiği andan ölene değin her insan hissettiği yetersizlikleri gidermek için mücadele eder; eksikliklerinden, aksaklıklarından, yetersizliklerinden sıyrılıp, yükselmeyi amaçlar. Başka bir anlatımla, Adler'in bireysel psikolojisinin yükselme isteği kendini tamamlama ve mükemmelle erişme isteğidir. Yetersizlik duygusu ve yükselme çabaları nevrotik davranışların açıklanmasında çok kullanılan kavramlar olmakla birlikte, Adler'e göre bu iki temel ilke yaşamın gereği ve her insanın yapısında varolan doğal eğilimlerdir. İnsanın haz ilkesiyle yönetildiğini savunan Freud'a karşın, Adler mükemmelliğe erişmenin yaşamın amacı olduğunu savunmuştur. Bu nedenle de, Adler'in bireysel psikolojisinin insana daha saygılı olduğu ileri sürülmüştür.

1912'de yayımlanan *Über den Nervösen Charakter* ("Nevrozlu Kişilik Üzerine") adlı kitapta ortaya atılan, "yetersizlik duygusu" ve "yükselme isteği" kavramları Adler'e dünya çapında ün kazandırmışsa da, Bireysel Psikoloji Okulu asıl "yaşam biçimi" ve "yaratıcı benlik" kavramları üstüne kurulmuştur. Adler, özellikle son yıllardaki yayınlarında bu iki kavramı ayrıntılarıyla ele almış ve kişilik kuramını bir bütünlük içinde oturtabilmiştir.

Yaşam Biçimi

Adler'in yaşam biçimi kavramı, her insanda doğuştan varolan yetersizlik duygusu ve yükselme isteğini kendine özgü yollarla gerçekleştirmesi anlamına gelir. Örneğin, bir bankacı için yükselme isteği, zengin olmak ve bu yolla yetersizliklerini giderebilmekle özdeşleşmiştir. Bunun sonucu olarak, tüm yaşamını para kazanma çarelerini hesaplayarak biçimlendirecektir. Oysa amacı çiçek yetiştirmek olan bahçıvan bu yolla mükemmelle erişme isteğini tatmin edecektir. Bankacı ile bahçıvanın yaşamları birbirinden farklıdır. Her ikisi de bilerek ya da bilmeyerek atıkları her adımı güttükleri amacı yansıtır. Kurdukları dostluklar, eğlence çeşitleri, aileleriyle ilişkileri, tutumları, o iki insanı birbirinden ayırır. Bu bağlamda, kazanacakları bilgileri, neleri görüp görmeyeceklerini yaşam biçimleri belirler. Zengin olmak isteyen nereden para kazanabileceğini görürken, bahçıvan çiçekleri, toprağı, havayı göreceklerdir.

Adler'e göre, yaşam biçimi çok küçük yaşlarda belirmeye başlar. Dört, beş yaşlarından sonra yaşanan her şey, o yaşa değin edinilmiş kalıplara göre benimsenir. Başka bir deyişle, insanların davranışları, duyguları, algıları ve tutumları çok küçük yaşlarda oluşur ve geleceklerini belirler. İnsanın yaşam biçiminde ilkeri yaşlarında ortaya çıkan belirtiler çocuklukta edinilmiş temel yönelişin görüntülerinden başka bir şey değildir. Adler'in yaşam biçimi kavramını

tanımlayışında insanın geçmişini önemsemediği, yani Freud'un etkisinden sıyrılmadığı açıktır.

Yaratıcı benlik kavramına gelince, Adler'e göre insan kendi kişiliğini kendi yaratır. Kişilik kalıtımın ve yaşamın birbiriyle yoğrulmasından oluşur. İnsanın doğuştan getirdiği kendine özgü bazı becerileri, yetenekleri ya da yeteneksizlikleri vardır. Çevre ise ona çeşitli uyarılar sunar. Her insan getirdiklerini ve çevreninsunduklarını kendince yorumlar ve benimser. İnsanın içindikleri ve dışındıkları bağdaştırması, yani yaratıcılığı, elle tutulup gözle görülemez. Özel, dinamik, kişisel olan yaratıcı benlik her insanın kendine özgü bir kişilik ve yaşam biçimi edinmesine, kendi yaşamına bir anlam vermesine olanak sağlar. Adler'in yaratıcı benlik kavramıyla Freud'un ego

Alfred Adler Üzerine Bir Eleştiri

Avrupa'da psikanaliz alanında 1911-1913 arasında Alfred Adler ve C.G. Jung* gibi "genç bilim" in gelişmesinde önemli rolü olan kişilerin öncülüğünde iki ayrılıkçı hareket ortaya çıktı. Her iki hareket de, başlangıçta psikanalizi tebdit edici bir görünüm kazandı ve hızla geniş bir izleyici kitlesini ardından sürükledi. Ancak, bu akımların gücü içeriklerinden değil, psikanalizin gerçek malzemesini reddetme gereği duyulmaksızın, onun itici olduğu düşünülen bulgularından kurtulma fırsatı sağlamış gibi görünmelerinden kaynaklanıyordu.*

Jung, psikanalizin olgularına soyut, kişilik-ötesi ve tarih-dışı yepyeni bir yorum getirmeye çalıştı. Böylece, hem Oedipus kompleksinin ve çocuk cinselliğinin önemini kabul etme zorunluluğundan, hem de çocukluk döneminin çözümlenmesi gerekliliğinden kaçabileceğini umdu. Adler ise psikanalizden giderek uzaklaştı; cinselliğin önemini bütünüyle reddetti, gerek karakter oluşumunu gerekse nevrozun ortaya çıkışını yalnızca insandaki güçlü olma isteğine ve bünyesel yetersizliklerini telafi ihtiyacına bağladı ve psikanalizin bütün psikolojik bulgularını bir kenara itti. Ne var ki, reddettiği her şey, Adler'in kapalı sisteminde başka adlar altında yeniden yer aldı; onun "erkeklik iddiası" kavramı yersiz bir biçimde cinselleştirilmiş "bastırma"dan başka bir şey değildir.

Benim her iki karşıtıma da yönelttiğim eleştiriler çok sert olmadı; yalnızca Adler'in ve Jung'un kendi kuramlarını "psikanaliz" olarak tanımlamaktan vazgeçmelerinde ısrar ettim. Adler ve Jung'un psikanalize karşı giriştikleri çabaların üzerinden on yıl geçtikten sonra diyebilirim ki, her ikisi de hiçbir zarar vermeden silinip gitmiştir.

(Sigmund Freud, *An Autobiographical Study*, 1963)

kavramı eş tutulabilir.

Adler, bireysel psikolojinin ana çizgilerini oluştururken, yani Freud'dan koptuğu ilk yıllarda, insanı güden temel gücün saldırganlık olduğunu belirtmiş ve kadınsı zayıflıkları gidermek uğruna bireyin erkeklik iddiasında bulunduğunu savunmuştur. O yıllarda insanı cinsel içgüdülerin yönettiğini savunan Freud'a yapılan sert eleştiriler Adler'e de yöneltilmişti. Onun da insanı içgüdüleriyle davranan bencil bir yaratık gibi gördüğü, insanın toplumsal yönünü küçümseydiği ileri sürülmüştü. Oysa Adler, 1930'larda "toplumsal ilgi" kavramını ortaya atmıştır.

Adler'e göre insan bir toplumun içine doğar; aile onun ilk toplumdur. Bebekle annesi arasındaki alışveriş, gelecekteki toplumsal ilişkilerin öncüsüdür. İnsanın kurduğu ilişkiler yaratıcı benliğinin gelişip kişiliğini yapılandırmasına, yetersizliklerini giderme ve yükselme isteklerini yönlendirmesine, yaşamını biçimlendirmesine olanak sağlar. Böylece insan yükselme çabalarını kişisel ve bencil kazançlardan sıyrır ve toplumsal amaçlara yönelir. Herkesin iyiliği için uğraşarak, kendi kişisel yetersizliklerinin üstesinden gelebilir.

Toplumsal ilgisizlikten kazanılmaz, doğuştan her insanda vardır; yani insan doğal olarak toplumsaldır. İnsana özgü her özellik gibi toplumsal ilginin de zamanla gelişmesi gerekir. Bu yüzden, çevre çocuğun toplumsal ilgisini geliştirmek, eğitmek ve yönlendirmek zorundadır. Yanlış eğitim toplumsal ilginin sağlıklı gelişmesini engeller ve çeşitli uyumsuz davranışların, nevrotik belirtilerin oluşmasına yol açar. Bu yüzden Adler çocukların eğitimiyle ilgilenmiş, rehberlik ve danışmanlık alanlarının gelişmesine önayak olmuştur. Adler'in psikiyatri ve klinik psikolojiden çok danışma psikolojisinde ün kazanmasının nedeni de budur.

Adler, nevrozun açıklanmasında da aynı yaklaşımı izlemiştir. İnsanın kendi içindeki çatışma ve çelişkilerden ötürü nevrotik olduğunu savunan Freud'un tersine, çatışmanın bireyle çevresi arasında oluştuğunu ileri sürmüştür. Adler'e göre, insan yetersizliklerini giderirken ve yükselme isteğini gerçekleştirirken, kişiliğine uygun bir yaşam biçimi seçmeye yönelir. Çevre onun yaratıcı gücüne karşı çıkar ve seçtiği yolları engellerse, çatışma başlar ve nevrozlu davranış belirir. Bu nedenle amaç hem bireyin kendi kişiliğini kazanıp kendi yolunu çizmesini sağlamak, hem de çevresinin engelleyici tutumunu değiştirmek olmalıdır. Bu tür bir yaklaşım da danışma psikolojisiyle bağdaşır.

İnsanın geçmişine, özellikle çocukluk yıllarına gösterdiği ilgiyle Adler aile yapısını da incelemiş ve toplumsal etkenlerle birlikte kardeşlerin yaşlarının da önemli bir rol oynadığını gözlemlemiştir. Büyük, ortanca ve küçük kardeşin farklı kişilikler göstermesini, her birinin yaşından ötürü farklı deneyimler geçirmesiyle açıklamıştır. Adler'e göre, ilk çocuk ya da en büyük, ikinciye göre daha çok ilgi görmekte, kardeşi doğduktan sonra da ana babasının sevgisini küçüklerle paylaşmak zorunda kalmaktadır. Bu, onun bir anlamda prensliğini yitirmesidir. Yaşamında karşılaştığı bu beklenmedik durum ilk çocuğun kişiliğini ve yaşam biçimini etkiler. Kimisi öfkeyle dolar, kimisi aniden şansının ters döneceğinden ürker olur, kimisi

eski mutlu günlerini arar. Bunun sonucunda, nevrotik davranışlar belirebilir. Nitekim Adler, alkoliklerin, çeşitli sapıklıklar gösterenlerin, suç işleyenlerin ve nevrozların çoğunlukla ailenin ilk çocuğu olduğunu saptamıştır. Adler'e göre, ortanca çocuk büyüğe benzemeyi ve onu geçmeyi arzuladığından genellikle çalışkan ve gayretlidir. Bazen kıskanç ve isyankâr da olsa, kendinden küçüğe ve büyüğe göre daha uyumlu ve daha sağlıklıdır. En küçük ise en çok şımartılan olduğundan, problemlidir; nevrotik belirtiler gösterebilir.

Adler'in, çocukların yaşlarıyla sorunları arasında kurduğu bağ birçok araştırmaya yol açmış ve özellikle Amerikalı sosyal psikolog Stanley Schachter, Adler'in görüşlerini doğrulayan sonuçlar elde etmiştir.

Adler, Freud'un etkisiyle ve çocuk psikolojisine beslediği ilgiyle, insan yaşamının ilk yıllarını ayrıntılarıyla incelemiştir. Adler'e göre, erken çocukluk döneminde oluşan yaşam biçimini belirleyen etkenler doğuştan gelen yetersizlikler ve aile eğitiminde şımartma ya da ilgi göstermeme biçiminde ortaya çıkan yanlışlardır. Psikoterapinin görevi, hastayla eşit düzeydeki görüşmeler yoluyla, yanlış yaşam biçimine yol açan toplumsal ilgi eksikliğini gidermek ve insan ilişkilerini geliştirip güçlendirmek olmalıdır.

Her insanda doğuştan varolan içgüdülerin davranışı belirlediğini savunan Freud'a karşı Adler'in getirdiği en önemli yenilik insanın toplumsal bir varlık olduğu görüşüdür. Adler'e göre insan toplum duygusuyla doğar, toplumun çıkarlarını, kişisel çıkarlarının üstünde tutar. İlişkilerin türü ve içeriği içinde yaşadığı topluma göre değişebilir; ama toplumsal olmayı ona çevresi öğretmez, o zaten toplumsal ilgiyle doğmuştur. Adler, insanı içgüdülerin yönetmediğini, sorunlarının tek nedeninin doyumsuzluklar olmadığını, yetersizlik duygularının yaşamın her yönünde belirebileceğini savunmuştur. İnsanın kendince geliştirdiği yaşam biçiminde, cinsiyetin yanında başka etkenlerin de önemli payı olduğunu ileri sürmüştür. Kişiliğin gelişmesinde ve bütünleşmesinde toplumun önemini belirterek hem psikanalitik yaklaşıma yeni bir yön vermiş, hem de o günlerde filizlenmeye başlayan sosyal psikoloji dalına katkıda bulunmuştur. Freud'un görüşlerine getirdiği yeniliklerden ötürü Adler, Yeni-Freudçu yaklaşımın öncülerinden olarak da değerlendirilmektedir.

İnsanın bilinçli olduğunu, yetersizliklerini ve amaçlarını değerlendirebileceğini, kendi yaşamına yön verebileceğini savunan Adler, Freud'un karamsar yorumlamalarına karşı, daha umutlu bir yaklaşıma önayak olmuştur.

Adler'in görüşlerini çoğunlukla danışman ve rehber psikologlar benimsemiştir. Klinik psikoloji ve psikiyatride fazla rağbet görmemesinin nedeni, yaklaşımının Freud'un psikanalitik kuramının basitleştirilmiş bir taslağı olmasından kaynaklanmaktadır.

Çok sayıda yapıt bırakan Adler'in görüşleri ölümünden sonra da değerini korumuştur. Amerika Adler Psikoloji Derneği, bireysel psikolojinin temel kuramlarının öğretilmesi ve yaygınlaştırılması görevini *The American Journal of Individual Psychology* gibi yayınlar yoluyla sürdürmektedir.

“Toplumsal ilgi”

Toplumsal bir varlık olarak insan

Aile

Organen, 1907, ("Organ Yetersizlikleri Üzerine Bir İnceleme"); *Über den Nervösen Charakter*, 1912, ("Nevrozlu Kişilik Üzerine"); *Praxis und Theorie der Individual-Psychologie*, 1920, ("Bireysel Psikoloji'nin Kuramı ve Uygulaması"); *Menschenkenntnis*, 1927, ("İnsanı Anlama"); *Der Sinn des Lebens*, 1933, ("Yaşamın Anlamı").

- **KAYNAKLAR:** H.L. Ansbacher ve R. Rowena (der), *The Individual Psychology of Alfred Adler*, 1956; R. Munroe, *Schools of Psychoanalytic Thought*, 1955; H. Örgler, *Alfred Adler: The Man and His Work*, 1960.

BAKINIZ: S. FREUD, FROMM, HORNEY, JUNG.

ADLER, Max (1873-1937)

Avusturyalı düşünür ve siyaset adamı. Avusturya Marxizmi'nin kurucularından ve Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin sol kanat temsilcilerindendir.

15 Ocak 1873'te Viyana'da doğdu. 1896'da hukuk öğrenimini bitirdi. 1904-1922 arasında *Marx-Studien* dergisinin editörlüğünü yaptı. Aynı dönemde *Der Kampf* dergisinde makaleler yazdı. 1907'de Karl Renner ile birlikte Viyana Sosyoloji Topluluğu'nu kurdu. 1920-1923 arasında Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin milletvekili olarak parlamentoda bulundu. 1934'te Viyana Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri vermeye başladı. 28 Haziran 1937'de Viyana'da öldü.

Adler, "Avusturya Marxizmi" olarak bilinen ve 1904'ten sonra Karl Renner, Rudolf Hilferding ve Otto Bauer tarafından kurulan okulun felsefi kuramcısıdır. Sosyalist düşünce tarihinde, tarihsel maddeciliğin "revizyonu" denemelerinin yoğunlaştığı ve felsefeye yeni bir ilginin doğmaya başladığı bir dönemde Adler, Marxizm'in ekonomik determinizm temeline dayanan yorumlarına karşı çıkmış, tarihsel maddeciliği Yeni-Kantçı felsefeyle bağdaştırmaya çalışmıştır. Marx'ın öğretisini, yaşadığı dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal koşullarına uyarlamak isterken ve Marxizm'in değişmeye açık bir sentez olduğunu ileri sürerken, bireylerin düşünsel etkinliğini ön plana çıkaran görüşlerin savunuculuğunu yapmıştır.

İnsan zihninin toplumsal koşullarca belirlenmesi

Adler, *Kausalitaet und Teleologie im Streite um die Wissenschaft* ("Bilim Tartışmasında Nedensellik ve Teleoloji") adlı ilk kitabını 1904'te yayımladı. Kant'ın "sentetik a priori" adını verdiği, insan zihnine ilişkin mutlak sınırları toplumsal düzeyde ele alan Adler, insan zihninin toplumsal koşullar tarafından belirlendiğini ileri sürmüştü ve bunun yol açtığı sınırlara "sosyal a priori" adını vermiştir. Adler'e göre, insan zihni toplum tarafından sunulan verileri seçerken özgür olmakla birlikte, çevre ve koşullar insanın bilgi ve eyleme ilişkin tercihlerini sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda, insan zihninin kendi dışındaki "tarafsız" bir veriler bütününe dolaysız bir nesnellik içinde edinmesi mümkün değildir. İnsan zihni edilgen bir algılayıcı olmakla kalmaz, yöneldiği dışsal gerçeği biçimlendirir de. Bu görüşler, Adler'in "Bilim Tartışmasında Nedensellik ve Teleoloji" adlı kitabında da yer almaktadır.

Lenin ve Kautsky'nin tarihsel maddecilik anlayışını eleştirmiş, bu yaklaşımın bireyi ekonomik güçlerin basit bir aracı durumuna indirgediğini ileri sürmüştür. Adler'e göre, Marx insan duygu ve düşüncelerini maddenin dolaysız bir yansıması olarak ele almamış, zihnin maddeden görece bağımsız işleyişini de vurgulamıştır. Marx, insanı fiziksel ve fizyolojik süreçler tarafından belirlenen bir makine olarak tanımlayan kaba maddeci yaklaşımlara karşı çıkmış ve sorunu zihin ile madde, birey ile toplum arasındaki diyalektik bir ilişki olarak ele almıştır. Adler'e göre, toplum, maddi güçlerin bütünlüğü ile düşünsel-ruhsal çabaların birliğinden oluşmaktadır. İnsan pratiği aynı zamanda felsefi ideallerin gerçekleştirilmesine de hizmet etmektedir. Bu bağlamda, bilim ile ahlak, toplumsal yasaların belirleyiciliği ile amaçlanan idealler, tarihsel maddecilik ile felsefe arasında aşılabilir uçurumlar yoktur.

Adler, Marx'ın gençlik döneminde yazmış olduğu *Zur Kritik der Hegel'schen Rechtsphilosophie* ("Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi") adlı kitabında "Hümanist Marxizm" olarak adlandırılabilir bir anlayışı doğrulayan kanıtlar olduğunu ileri sürmüştür. Lukacs'ın Marx'ın gençlik dönemindeki yazılarını Hegelci bir yaklaşımla yorumlaması gibi, Adler de Marx'ın bu dönemindeki yazılarını Kantçı bir bakış açısıyla yeniden değerlendirmiştir. Kişiliğin yaratıcı bütünselliğini insanın en yüce amacı olarak nitelendiren Yeni-Kantçı felsefeden yola çıkan Adler, daha zengin bir bireyselliğe ulaşmış sosyalist insanın oluşturulması gerektiğini savunmuştur.

Bir siyaset adamı olarak Adler, 1888'de Victor Adler tarafından kurulan ve içinde farklı siyasal eğilimleri barındıran Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin sol kanadında yer almıştır. Mücadelesini esas olarak genel oy hakkının elde edilmesi ve parlamenter yoldan iktidara gelinmesi çizgisinde sürdüren Avusturya Sosyal Demokrat Partisi içinde proletarya diktatörlüğünü ve işçi konseylerini savunmuştur. Bununla birlikte, Adler'in Avusturya Sosyal Demokrat Hareketi içindeki düşünsel etkinliği, esas olarak siyasal mücadele düzeyinde değil, felsefi düzeyde olmuştur.

- **YAPITLAR:** *Kausalitaet und Teleologie im Streite um die Wissenschaft*, 1904, ("Bilim Tartışmasında Nedensellik ve Teleoloji"); *Marx als Denker*, 1908, ("Bir Düşünür Olarak Marx"); *Das Soziologische in Kant's Erkenntnis-kritik*, 1925, ("Kant'ın Bilgi Eleştirisinde Sosyolojik Öğeler"); *Das Raetzel der Gesellschaft*, 1935, ("Toplumsal Gizemi").

- **KAYNAKLAR:** W.M. Johnston, *The Austrian Mind*, 1972; G. Lichtheim, *Marxism, An Historical and Critical Study*, 1961; D. McLellan, *Marxism After Marx*, 1979.

● **BAKINIZ:** O. BAUER, HILFERDING, KANT, RENNER.

ADLER, Victor

(1852-1918)

Avusturyalı siyaset adamı. Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin kurucularındandır.

24 Haziran 1852'de Prag'da doğdu, 11 Kasım 1918'de Viyana'da öldü. Çekoslovakya'dan Avusturya'ya göç etmiş varlıklı bir Yahudi tüccar ailesinin çocuğudur. Viyana Üniversitesi'nde tıp ve psikiyatri öğrenimi yaptı. Üniversite öğrenciliği sırasında Freud'la arkadaş oldu. 1871'de Georg Ritter von Schönerer'in Pan-Germanist bir programı savunan milliyetçi örgütüne girdi. 1878'de evlendi. 1882'de Alman milliyetçilerinin hazırladığı Linz Programı'nın çalışmalarına katıldı. Bu programda, Almanya ile sıkı bağlar kurulması ve Avusturya'nın içişlerine Almanya'nın egemen olması savunuluyordu. Ancak, milliyetçi harekette Yahudi aleyhtarlığının başlaması üzerine bu örgütten ayrıldı.

1881'de üniversiteyi bitirdikten sonra, Viyana'nın işçi mahallelerinde doktorluk yaptı. Bu arada fabrikalardaki çalışma şartlarının iyileştirilmesi için uğraştı. 1883'te Londra'ya yaptığı bir gezide Engels'le, daha sonra da Bebel ve Kautsky ile tanıştı ve dostluk kurdu. Onların etkisiyle sosyalizmi benimsedi.

1886-1889 arasında *Gleichheit* ("Eşitlik") adında haftalık bir gazete yayımladı. Bu gazete kapandıktan sonra 1889'da ilkin haftada bir, daha sonra da her gün yayımlanan *Arbeiterzeitung* ("İşçinin Gazetesi") adında bir gazete çıkardı. *Arbeiterzeitung* bir süre sonra sosyalistlerin yayın organı durumuna geldi ve daha sonraki yıllarda da, uzun süre İkinci Enternasyonal'in başlıca yayın organlarından biri oldu.

Bu dönemde Avusturya sosyalist hareketi, yönem tartışması yapan çeşitli gruplara bölünmüştü. Ilımlılarla parlamento dışı yöntemleri savunanlar arasında anlaşmazlık vardı. Ayrıca, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki farklı ulusların varlığı da bölünmeye yol açıyordu. Victor Adler bütün bu ayrılıkları gidermek için çaba gösterdi. 1889'daki Hainfeld Kongresi'nde, bütün grupların birleşmesinde ve Sosyal Demokrat Parti'nin (SDP) kurulmasında önemli katkısı oldu. Ölümüne değin bu partinin yönetiminde görev alan Adler, 1905'te de Reichenberg'den (Bohemya) milletvekili seçildi.

Victor Adler kuramcıda çok eylem adamıydı. Kapitalizmin kendiliğinden ve kaçınılmaz olarak yıkıma gitmekte olduğunu düşünüyor ve işçi sınıfını bu yıkım anı için eğitmek gerektiğine inanıyordu. Savunduğu ve savaşımını verdiği başlıca konulardan biri genel oy hakkıydı. Bu konu parlamentoda tartışılırken, SDP bazı kitle gösterileri düzenledi. 1907'de, 24 yaş ve üzerindeki tüm erkeklere oy hakkı tanındı. Bu kanun parlamentoda sosyalistlerin durumunu güçlendirdi. Ancak, hükümet içinde fazla etkili olamadılar.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nda yenildi ve bu topraklarda yeni, bağımsız devletler kuruldu. Adler, 1918'de yeni Avusturya hükümetinde görev aldı. Avusturya'nın Almanya'ya bağlı olmasını savunuyordu. Avusturya Cumhuriyeti'nin resmen ilan edilmesinden bir gün önce, öldü.

Alman Kültür Derneği yayımları

ADORNO, Theodor

(1903-1969)

Alman (FAC) felsefeci, sosyolog ve estetik kuramcısı. Frankfurt Okulu'nun kurucularındandır.

Theodor Wiesengrund Adorno 11 Eylül 1903'te Frankfurt/Main'da doğdu. Yahudi bir ailenin çocuğuydu. Annesi müzik sanatçısı, babası ise tüccardı. Küçüklüğünde piyano dersleri aldı ve beste çalışmaları yaptı. Yüksek öğrenimini Frankfurt Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra, 1924'te Husserl'in fenomenolojisi üzerine yazdığı tezle doktora aldı. 1925'te yaratıcı müziğin merkezi olan Viyana'ya gitti ve buradaki öğrenimi sırasında yenilikçi müzik dergilerine yazılar yazdı. 1928'de Frankfurt Üniversitesi'ne döndü ve Kierkegaard'ın estetiği üzerine yazdığı çalışmayla doçent oldu. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesi üzerine Almanya'yı terketti ve önce İngiltere'deki Merton College'da, daha sonra ABD'deki Princeton ve Berkeley üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. 1950'de doğduğu kente döndü ve ölümüne değin Frankfurt Üniversitesi'nde ders verdi. 6 Ağustos 1969'da İsviçre'de öldü.

Adorno, 1923'te kurulan *Institut für Sozialforschung* (Sosyal Araştırmalar Enstitüsü) çevresinde bir araya gelmiş olan kuramcılarının oluşturduğu Frankfurt Okulu'nun en önemli temsilcilerinden biridir. Bilimsel ve mali özerklik temeli üzerinde, sosyal araştırmaya yönelik bir akademi olması amacıyla kurulan enstitü, 1930'da Max Horkheimer'in başkanlığa getirilmesiyle birlikte yaratıcılık dönemine girmiştir. Horkheimer'in Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Erich Fromm ve Friedrich Pollock'u bir araya getirerek oluşturduğu çekirdek, Frankfurt Okulu'nu kuramsal açıdan biçimlendirmeye başlamıştır. Okulun temel görüşü olan "eleştirel kuram" ilk kez Horkheimer tarafından ortaya atılmış, enstitünün yaygın organı olan *Zeitschrift für Sozialforschung*'da ("Sosyal Araştırmalar Dergisi") yayımlanan, diğer çalışmalarla teorik bir bütünsellik kazanmıştır.

Adorno, Nazi iktidarı ve II. Dünya Savaşı yıllarını kapsayan sürgün döneminden sonra, tekrar Frankfurt'a taşınan enstitünün başkanlığına getirildiği

Frankfurt Okulu ve eleştirel kuram

1958'den sonra, özellikle felsefe ve eleştirel sanat sosyolojisi alanlarında güçlü eserler vermiştir. Adorno'nun felsefeye olan ilgisi, felsefenin eleştirel işlevini savunma olarak özetlenebilir. Adorno'ya göre, "eleştirel kuram" eyleme yöneliktir; böylece kuramın kendisi kuram olmanın sınırlarını aşar. Kuramın yöneldiği eylem (Praxis) felsefenin eleştirel içeriğini ortaya çıkarır ve ancak bu düzeyde felsefe tümüyle aşılmış olur. Adorno'ya göre, kuramsal düzeyde de olsa, felsefenin aşılması için uğraşma, sürekli ve bilinçli bir çaba haline gelmelidir. Varolan felsefenin toplumun bütünlüğü içinde biçimlenmiş bir yapı olması yüzünden, aşılması da ancak toplumun devrimci ve bütünsel bir dönüşümüyle mümkündür.

**Toplum
ve
ideoloji**

Adorno'nun ünlü ilkesi "bütün yanlıştır", idealizmin "bütün doğrudur" ilkesinin karşısında yer alır. Adorno'ya göre, eleştirel kuram toplumda egemen olan, "mistifikasyon" a dayalı bütünlüğün açığa çıkarılması ve toplumsal eleştirel bilincin oluşturulmasıdır. Toplumda egemen olan ideoloji bu "bütünsel" yanlıştın ya da yalanın bir yansımasından ibarettir. Bu yüzden "gerçek tarihsel savaşım" ideolojiye karşı bir savaşımdır; çünkü savaşılmaması gereken toplumun şu ya da bu yapısı değil, toplumu temelden biçimlendiren "sosyal bilinç"tir. Bu, toplum içindeki insanların en incelenmiş beğenilerinden en gündelik algılarına dek, onların düşünsel yapılarını derinlemesine biçimlendiren "ideoloji"dir. II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Adorno, Frankfurt Okulu'nun ideoloji eleştirisini şöyle dile getirmiştir: "Kültürel eleştirinin biçimleri arasında en uzun süre geçerli olmuş olanı ve en temel olmuş olanı şu yalandır: Kültür insanın değerinin ön planda olduğu bir toplum imgesini yaratır, oysa gerçekte böyle bir toplum varolmamıştır.. Bu, kültürün bir ideoloji olarak ortaya çıkışıdır."

**Estetik
görüşü**

Geleneksel kurama, yani pozitivist kurama ve onun kavramlarına bir eleştiri getirmek amacıyla geliştirilmiş olan eleştirel kuramı gündelik kültüre ve sanata uygulayan Adorno olmuştur. Adorno'nun estetik görüşü, kısaca sanatı dinamik gerilim içinde toplumsal-tarihsel bütünlüğüyle ele almak olarak tanımlanabilir. Onun gündelik kültür konusundaki çözümlemesi ise, yaygın kamuoyu araştırmalarında uygulanan pozitivist yöntemin bir eleştirisidir. Adorno, "verilmiş" olgularmış gibi görülen tepki biçimlerini ölçmeyi ve sınıflandırmayı reddetmiştir. Bunun yerine, kültür tüketicilerinin tepkileri ile tepkide bulundukları olguların "nesnel gerçekliği" arasında bir ilişki kurmayı denemiştir. Adorno'ya göre, gündelik kültürün üretimi "sıradanlaştırma" ile başlar. Bu süreç içinde başarılı biçimler ve karışımlar, "kültür endüstrisi"nin tekeli tarafından teşvik edilir ve geliştirilir. "Sıradanlaştırma" kendine yardımcı olarak "sahte bireycilik" yöntemini seçmiştir. "Sahte bireycilik" ise, kültür alanındaki fabrikasyonu özgür seçim ya da açık pazar düşleriyle donatmaktır. Adorno'ya göre, gündelik kültürde her şey kör bir belirlenmişlik içindedir. Örneğin radyo, kültür endüstrisi içinde faşizmin propagandasına hizmet ederek, bu ideolojinin toplum içinde hızla yayılmasına yol açmıştır.

Müzik

Adorno, estetik kuramını *Aesthetische Theorie* ("Estetik Teorisi") adlı kitabında geliştirmiştir. Burada ortaya koyduğu görüşleriyle, sanatı yalnızca sınıf bilincinin geliştirilmesine hizmet eden bağımlı bir

alan olmaktan çıkarmaya çalışmıştır. Adorno, 20. yy sanatına karamsar bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Onun, özellikle müzik için söyledikleri, genel estetik görüşü için de geçerli sayılabilir. Adorno'ya göre, bir yapıt içinde doğduğu toplumu, bildirisi ve yapısal özellikleriyle dile getiriyorsa, tutarlı sayılmalıdır. Çağdaş müzik de, öteki çağdaş sanatlar gibi, kültür üreticisi ile tüketicisi arasında bir denge oluşturmalıdır. Başka bir anlatımla, Adorno, katılmanın tek yönlü olduğu bir sanat anlayışını çağdışı bulur. Çağımızın sanat yapıtı, kendisini yaratan ile algılayan arasında ortak bir boyut kurmalı, sanatsal iletişim de bu boyut içinde gelişmelidir.

Adorno'nun en çok üzerinde durduğu konular-

Adorno'ya Göre Otoriter Kişilik

Adorno, çağdaş toplumlarda bireylerin anti-demokratik, faşist propagandaya yatkın olmalarının sosyo-psikolojik nedenlerini araştırmış ve "otoriter kişilik" olarak tanımladığı, faşizan eğilimleri potansiyel olarak içinde barındıran insan karakterini çözümlemeye çalışmıştır. Freud'un psikanalitik teorisinden yola çıkan Adorno, büyük ölçüde orta sınıfa mensup bireyler üzerinde yaptığı araştırmada, faşizan eğilimleri ölçmek için F-ölçeği olarak adlandırılan bir değerlendirme sistemi kullanmıştır.

Adorno'ya göre, otoriter karakter çocuklukta duyulan Oedipus kompleksinin bir devamı olarak ortaya çıkmaktadır. Çocukluk döneminde, bir yandan anneye yönelik cinsel sevginin bilinçaltına itilmesi öte yandan anne-babaya duyulan öfkenin bastırılması sonucu aile otoritesine boyun eğme eğilimi belirmektedir. İlerki yaşlarda ise, ailesinde artık gerçek bir otorite bulamayan birey, kişiliğini bütünleştirebileceği dışsal bir güce yönelmektedir. Otoriter kişilik egonun zayıflığı temeli üzerinde yükselir. Saldırganlık içgüdüleriyle birleşen bir katılık ve otorite karşısında itaat eğilimi, güvenlik arayan ve sorumluluktan kaçan bu tipin belirgin özellikleridir. Bu tip birey, boyun eğme yoluyla ve kendisinde tahammül edemediği nitelikleri temsil ettiğine inandığı güçsüz kişileri yok etmeye çalışarak, doyum sağlar ve rahatlar. Adorno, otoriter kişiliğin Avrupa'daki alt-orta sınıfların belirgin özelliklerinden olduğunu ileri sürer. Bu olgu, aile yapısının hızla değişmesi, küçük burjuva mülkiyet ilişkilerinin parçalanması ve arzulan sosyal statüye ulaşamaması gibi koşullardan kaynaklanmaktadır. Ekonominin sahte bedeflerinin sonucu olan bu koşullar, bireysel sado-mazoşist eğilimleri güçlendirmektedir; tutucu önyargılarla hareket eden, zihni siyasal ve sosyal sorunlar karşısında karışık, kendini koyu bir milliyetçiliğe adan, belirsizliğe, tartışma ve demokrasiye kapalı yeni bir karakter oluşmaktadır.

dan biri de, tekelle kapitalizm döneminde sanatın ve bunun bir parçası olarak müziğin, meta haline gelmesidir. Örneğin caz müziği sanattaki metalaşma olgusunun bir göstergesidir. Adorno, sanatın belirli siyasal ve didaktik etkiler yaratmaya çalışması halinde değerini yitireceğini savunmuştur. Sanat, bağımsız olduğu ve kaynaklandığı görünürdeki gerçekliği yadsıdığı ölçüde eleştirilirdir. Ona göre sanat, bilincin oluşumuna etkin bir biçimde katılmalı, tüketicinin edilgin ve tek yanlı bilincine teslim olmamalıdır. Sanat, kendi estetik yapısı içinde toplumsal çelişkileri dile getirmeli ve geleneksel anlam örgülerini yeniden biçimlendirmelidir. Adorno, bu bağlamda, Arnold Schönberg'in müziğini olumlu bir örnek olarak değerlendirmektedir.

Adorno, müzikle ilgili bu görüşlerini yazın ürünlerine de uygulamıştır. *Aesthetische Theorie*'de, "yeni sanat" olgusuna Marxist temellerden yola çıkan bir yaklaşıma denmiştir. Adorno'nun gözünde sanat yapıtı bir menteşe gibidir: Bir yanında dile getirdiği gerçeklik dilimi, öteki yanında bu gerçeklik diliminin dile geliş biçimi vardır; bu iki yaka birbirleriyle tutarlı bir ilişki ortaya koyamazsa, kapıgıcırdacaktır. Daha da kötüsü, çağdaş bir içerik çağdaş bir biçimle verilmek istenirse, kapı ne açılacak ne de kapanacaktır. Çağdaş biçimini bulamamış bir sanat yapıtı zaten çağdaş bir içerik de getiremez.

Marxist bir toplum ve sanat kuramı geliştirmiş olması bakımından, Adorno'nun önemli katkısı, sanat yapıtlarını toplumbilimsel düşüncelerin yansıması olmaktan çıkarması, bunları toplumsal yapıları içlerinde taşıyan nesneler olarak ele almasıdır.

Adorno, sanatsal faaliyetin ve eleştirel felsefenin geliştirilmesinin varolan dar bir siyasal pratiğe bağımlı kılınmasına karşı çıktığı gibi, kişisel yaşamında da varolan sosyalist pratiğin dışında kalmıştır. Bunun sonucu olarak geliştirmeye çalıştığı eleştirel kuram, kitlelerin maddi pratiği ile ilişki kurmakta yetersiz kalmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Dialektik der Aufklärung* (Horkheimer ile), 1947, ("Aydınlanmanın Diyalektiği"); *Philosophie der Neuen Musik*, 1949, ("Yeni Müziğin Felsefesi"); *The Authoritarian Personality* (E. Frenkel-Brunswick, D.J. Levinson, R.N. Sanford ile), 1950, ("Otoriter Kişilik"); *Versuch Über Wagner*, 1952, ("Wagner Üzerine Bir Deneme"); *Zur Metakritik der Erkenntnistheorie*, 1956, ("Bilgi Teorisinin Metakritiği Üzerine"); *Negative Dialektik*, 1960, ("Olumsuz Diyalektik"); *Aesthetische Theorie*, (ö.s.), 1973, ("Estetik Teorisi").
- **KAYNAKLAR**: D.Held, *Introduction to Critical Theory*, 1980; M. Jay, *The Dialectical Imagination*, 1973; P. Slater, *The Origin and Significance of the Frankfurt School*, 1977.
- **BAKINIZ**: W. BENJAMIN, FROMM, HABERMAS, HORKHEIMER, MARCUSE, F.POLLOCK.

ADRIAN, Edgar Douglas (1889-1977)

İngiliz elektrofizyolog. Sinir hücreleri üzerine çalışmalarıyla, Charles Sherrington ile birlikte 1932 Nobel fizyoloji ve tıp ödülünü almıştır.

30 Kasım 1889'da Londra'da doğdu. 1911'de Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'in doğabilimleri bölümünden en iyi dereceyle mezun oldu. Fizyoloji alanındaki araştırmalarıyla dikkati çekerek, iki yıl sonra Trinity College'da kürsü üyeliğine getirildi. Ardından St. Bartholomew Hastanesi'nde klinik dersleri alan Adrian, 1915 yılında Cambridge Üniversitesi'nin tıp bölümünü bitirdi. Ordu hizmetine alındığı I. Dünya Savaşı yıllarında, özellikle sinir sistemi hastalıkları ve cerrahi alanındaki deneyimini büyük ölçüde artırmıştı. Savaş sonrası Cambridge'e dönünce, bir yandan ders verirken, bir yandan araştırmalarını sürdürdü. 1929'da Royal Society'de araştırma profesörlüğüne, 1937'de de Cambridge Üniversitesi'nde Fizyoloji profesörlüğüne getirilen Adrian, emekliye ayrıldığı yıl (1951) Trinity College yöneticiliğine atanarak 1965'e değin bu görevde kaldı. 1957-1959 arasında Cambridge Üniversitesi'nin rektör yardımcılığını, 1968'de de rektörlüğünü üstlendi.

1932'de Nobel fizyoloji ve tıp ödülünü Sherrington'la paylaşan Adrian, yoğun araştırma ve yöneticilik yılları boyunca, Nobel dışında da birçok ödül kazandı. 1934'te Kraliyet Madalyası, 1942'de Kraliyet Liyakat Nişanı ve 1946'da Copley Madalyası'yla ödüllendirildi. 1955'te baron ünvanını aldı. 4 Ağustos 1977'de Cambridge'de öldü.

Adrian sinir sistemi ve özellikle sinir hücresinin fizyolojisi üzerinde çalışmaya başlamadan önce, 19. yy sonlarından beri süregelen araştırmalar sonucu bu alanda önemli adımlar atılmıştı. Örneğin, bir motor sinir hücresine (motonöron) verilen stimulusun (uyaran) ilgili kasta bir gerilme yaratmakla kalmayıp, o sinirin elektrik yükünde farkedilir bir değişikliğe de neden olduğu gözlenmiş ve 1909'da Keith Lucas tarafından "hep ya da hiç ilkesi" ortaya atılmıştı. Bu ilkeye göre, bir sinir hücresine verilen stimulus, ancak gücü belli bir eşiğin üzerine çıktıktan sonra impuls yaratır. İmpuls, stimulusun bir sinir hücresinden diğerine iletilmesini sağlayan elektrokimyasal olaylar zinciridir. Stimulusun gücünün gerekenden fazla olması, zaten her zaman en yüksek düzeyde gerçekleşen impulsun yeghliğini etkilemez. 20. yy'ın başlarında bu noktaya gelen araştırmalar, sinir hücrelerindeki hassas gerilim farklılıklarının henüz ölçülebilir olması nedeniyle daha fazla gelişme gösterememişti.

Bu konudaki araştırmalarına Lucas'ın asistanı olarak başlayan Adrian, 1916'da hocasının bir uçak kazasında ölmesinden sonra çalışmalarını bir süre kendi başına yürüttü. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Cambridge'e dönünce, geliştirdiği bir ses yükseltici sayesinde impulsları 5000 kez yükseltilmiş ses dalgaları halinde kayıt etmeyi başardı. 1927'de, İsveçli meslektaş Zotterman'la bir kurbağa kası üzerinde

yaptıkları deneyle, stimulusun yeğinliği yükseltildiğinde impulsların sıklığının da arttığını kanıtladı. Sinir hücrelerinin uyum özelliğini de yine bu deneyle açıkladı. Bu açıklamaya göre, uyum gücü yüksek sinirlere verilen kesintisiz bir stimulus tek bir impuls yaratıyor, uyum gücü düşük sinirlerde sık sık yinelenen impulslara neden oluyordu. Adrian, 1928 yılında duyu organları üzerinde yaptığı çalışmalarda, deriye basınç uygulayarak impulsların sıklığının basıncın kuvvetiyle orantılı olarak arttığını, basıncın sabit tutulması halinde ise düştüğünü gösterdi. Tüm bu çalışmalarıyla, 1932 yılında fizyoloji ve tıp dalındaki Nobel Ödülü'nü Sherrington'la paylaştı.

Adrian, 1934'ten başlayarak çalışmalarını beynin elektriksel etkinliği üzerinde yoğunlaştırdı. 1929'da Avusturyalı psikiyatr Hans Berger, beynin yaydığı elektrik dalgalarını EEG (elektroensefalogram) ile ölçmeyi başarmıştı. Adrian ise, dikkatini yoğunlaştıramayan bir denekte bu dalgaların ritmik olduğunu göstererek dalga yayınının beyin kabuğunun artkafa ve çeper lobu bölgelerinden kaynaklandığını buldu. Bu konudaki çalışmaları sara tedavisine yeni bir boyut getirmiştir. Beyinciğin de saniyede 150-250 dalga yaydığını bulan Adrian, beynin çeşitli bölgelerinin işlevlerini araştırdı. Özellikle hayvanlar üzerinde yaptığı deneylerde, bir canlı için herhangi bir duyu ne derece önemliyse, hayvanın beyin kabuğunda o duyuya ilişkin algılama bölgesinin o denli geniş olduğunu gözlemledi. Sonraki çalışmalarını koklama duyusu üzerinde yoğunlaştırarak, koklama soğanının sinir hücrelerindeki gerilim değişikliklerini ölçmeyi başardı. Ardından, eter, yağ ve balık kokusunun kedilerde üç değişik impulsa neden olduğunu saptadı. Koklama sinirlerinin uyum yetenekleriyle ilgili önemli sonuçlar elde etti ve bunları 1950-1956 arasında yayımladı.

Adrian, tek bir sinir hücrelerinin ürettiği impuls-lardan beynin tümünü ilgilendiren EEG dalgalarına kadar sinir sisteminin çok değişik işlevlerini inceleyerek modern elektrofizyolojinin öncülüğünü yapmıştır.

● **YAPITLAR:** *The Basis of Sensation*, 1928, ("Duyumun Temelleri"); *The Mechanism of Nervous Action*, 1932, ("Sinir Etkinliğinin Mekanizması"); *The Physical Background of Perception*, 1946, ("Algılamının Fiziksel Temeli").

● **KAYNAKLAR:** *Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society*, 1979; *Nobel Lectures, Physiology or Medicine*, 1922-1941, 1965.

● **BAKINIZ:** H. BERGER, ECCLES, ERLANGER, HODGKIN, B. KATZ, SHERRINGTON.

ADUDU'D-DEVLE (936-983)

Büveyhoğulları sultanı. İslam tarihinde "Şehinşah" ünvanını taşıyan ilk devlet adamıdır.

İsfahan'da doğdu. Bağdat'ta öldü. Asıl adı, Fennâ Husrev Ebu Şuca'dır. İran'ın güneyinde ve Irak'ta

hüküm süren Büveyhoğulları sultanlarından Rük-nü'd-Devle'nin oğludur.

946'da babasının vesayeti altında Fars Eyaleti'nin başına geçti. 968'de Kirman'ı, 973'te Oman'ı ele geçirdi. Vasi civarındaki savaşta Alptigin komutasındaki Türkler'i yenerek Bağdat'a girdi.

Amcası Muizzü'd-Devle ölünce, oğlu İzzeddin Bahtiyar, Kirman, Huzistan ve Irak hükümdarı oldu. Yönetimde başarı gösteremedi. Adudu'd-Devle'den yardım istedi.

Adudu'd-Devle, Bahtiyar'ın ordusunda düzeni sağladıktan sonra onu tutsak edip ülkeyi eline geçirdi. Fakat Rük-nü'd-Devle ikisini uzlaştırdı ve Bahtiyar'a topraklarını geri verdi.

Rük-nü'd-Devle'nin 976'da ölümünden sonra, güçlü bir ordunun başına geçen Adudu'd-Devle, Irak üzerine yürüdü. Bahtiyar'ı yendikten sonra Basra'ya girdi. Ertesi yıl bütün Irak'ı denetimi altına aldı. Kardeşi Fahrü'd-Devle'nin de topraklarını elinden alıp, egemenliğini Cürcan ile Taberistan'a dek yayarak bütün Büveyhoğulları topraklarını yönetimi altında birleştirdi.

Abbasi halifesi et-Ta'i, Adudu'd-Devle'ye daha 977'de sultan sanını vermişti. Ertesi yıl da, hutbelerde kendisinden sonra Adudu'd-Devle'nin, Şehinşah, Melikü'l-müluk sıfatları ile anılmasını, namaz saatlerinde kapısı önünde kös çalınmasını emretti.

Adudu'd-Devle, İslam tarihinde "Şehinşah" ünvanını taşıyan ilk devlet adamıdır. Halife et-Ta'i, kızını Adudu'd-Devle'ye vermiş, o da kendi kızını halifeye nikâhlamıştı.

Adudu'd-Devle, 983'te Bağdat'ta öldü. Ölümü gizli tutuldu. Olay, bir yıl sonra açığa vuruldu ve cesedi Küfe'ye götürüldü.

Adudu'd-Devle'nin hazine işlerine bakan ünlü tarihçi İbn Miskeveyh'in yazdıklarına göre, Adudu'd-Devle'nin Bağdat'ın güzelleşmesinde büyük katkısı olmuştur. Ayrıca birçok kente cami, hastane ve halkın gereksinimleri ile ilgili yapılar inşa ettirmiştir. Bimaristan-ı Adudi adıyla Bağdat'ta yaptırdığı hastane döneminin en önemli tıp merkeziydi.

● **BAKINIZ:** MUİZZÜ'D-DEVLE.

ADY, Endre (1877-1919)

Macar şair. Macar şiirine biçim ve öz açısından yenilikler getirmiştir.

Erdmindszent'de doğdu. Sonradan yoksullaşmış soylu bir ailenin çocuğuydu. Debrecen'de hukuk öğrenimi gördü. 1899'da döneminin önemli kültürel merkezlerinden biri olan Nagyvarad'a yerleşmesi yaşamının dönüm noktası oldu. İlk kitabını, *Verseke* ("Şiirler") aynı yıl yayımladı. 1900 yılında başladığı gazeteciliği ölümüne değin sürdürdü. 1904-1907 arasında Fransa'ya yaptığı yolculuklar dünya görüşünün olgunlaşmasına yol açtı. 1905'te Macar edebiyatının önde gelen dergilerinden *Nyugat* çevresinde toplanan yazarlardan biri olarak sivrildi. 1906'da yayımla-

diği *Uj Versek* ("Yeni Şiirler") hem öz hem biçim açısından uzun süre tartışılan yenilikler getirdi. I. Dünya Savaşı'na antimilitarist ve insancıl öze dolu şiirlerle karşı çıktı. 12 şiir kitabının yanı sıra, öyküler ve sayısız makaleler yazmıştır. Yorumu çalışmaları ve alkolün etkisi sonucu Budapeşte'de öldü.

Yüzyılın başlarında Macar şiirine egemen olan Petöfi ve Arany taklidi şiirlerden farklı olarak biçim ve içerikte özgün şiirlerle çığır açıcı olmuştur. Macar halkına olan sevgisi ve bundan kaynaklanan siyasal yönsemesi şiirlerinde büyük yer kaplamıştır. "Yeni bir çağa yeni dizeler" anlayışıyla Macar şiirinin önemli yapıtaşlarından birini oluşturmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Versek*, 1899; *Uj Versek*, 1906; *Az Illes Szekeren*, 1908; *A Menekülő Elet*, 1912; *Ki Latott Engem*, 1914; *E. Ady Poems*, (ö.s.), 1941.

• **BAKINIZ: PETÖFİ.**

AEGIDIUS [Colonna Romanus] (1247-1316)

İtalyan filozof ve tanrıbilimci. Augustinus'un düşüncelerini yeni bir yorumdan geçirerek geliştirmiştir.

Roma'da doğdu, Fransa'da Avignon'da öldü. İtalya'nın ünlü Colonna ailesinden gelen Aegidius, 1265'te Augustinus tarikatına girerek keşiş oldu. Bir süre sonra Paris'e gitti, 1268-1272 yılları arasında okuduğu Paris Üniversitesi'nde Bonaventura ile Aquino'lu Thomas'ın öğrencisi oldu. 1277'de Paris piskoposu seçildi. Aquino'lu Thomas ve Aristoteles'in düşüncelerini geniş bir biçimde eleştirmeye başladı. Piskoposluktan alındı, sonra dinlenmek için Paris'ten ayrıldı. 1285'te yeniden Paris'e döndü. Bir süre Kral IV. Philip'in öğretmenini oldu. Üniversite çevresinde tanrıbilim konusunda Augustinus'tan sonra gelen ikinci adam sayıldı. Tarikata başpapa olarak atanana değin profesörlük görevini sürdürdü.

1292'de öğrencileri Augustinus tarikatının temel görüşleri olarak benimsenen Aegidius'u, 1295'te Papa VIII. Bonifacius, Bourges başpiskoposluğuna atadı; yaşamının sonuna değin bu görevinde kaldı.

Aegidius, felsefeye metafizik ve tanrıbilim sorunlarıyla girdi. Düşüncelerini, bulunduğu çevrelerin bilimsel anlayışına göre değiştirdiğinden, felsefeyle ilgili görüşlerini bütünlüğe kavuşturup, belli bir düzene göre sıralamamıştır. Özellikle, Aquino'lu Thomas'ın öğrencisi olduktan sonra, yeni bir düşünce ortamı oluşturmuş, tanrıbilim ve metafizik konularına ağırlık vermiştir.

Aegidius'a göre metafizik, iki ana sorunu içeren bir düşünce alanıdır. Bu iki ana sorundan biri öz ile biçim birliğidir. Varlık kavramı altında toplanan ne varsa öz ile biçimi birdir. Öz ile biçim bir bütünü oluşturur. İkinci sorun öz ile varlık ayrımıdır. Bu konuda Platon'dan kaynaklanan Yeni-Platonculuk ile Aristoteles arasında bir uzlaştırma eğilimindedir. Önce öz vardır, sonra özün belli bir biçim kazanmasıyla varlık oluşur. Varlık kavramı altında toplanan

nesne özden kaynaklanır.

Aegidius, bu sorunları *Liber de Causis* ("Nedensellik Üzerine") adlı yapıtında incelemiş, önceden düşüncelerini benimsediği, Aquino'lu Thomas'tan ayrı bir yol tutmuştur. Bu konuda daha çok Proklos'tan etkilenmiştir. Özellikle varoluşu özden gelen bir fışkırmaya (*emanatio*) diye görmesi onu Yeni-Platonculuk'a bağlar.

Bilgi, nesnenin anlayış gücünde yansımadır. Kavranabilen varlığın, doğrudan doğruya devinime geçerek anlama yeteneğinde belirmesi bilginin başlıca oluş koşuludur. İnsanda bulunan etkin us, kavranabilen değişik türde bilgileri anlayacak güçtedir. Us, evrensel nitelikler taşıyan bir varlık olduğundan, insan düşüncesinde bulunan bütün özel durumları kavrar ve onların bilgisine ulaşır.

Bilim, özdek, devinim, çekim gücü gibi konuları işler, onlara çözüm arar. Aegidius, bilim konusunda Yeni-Platonculuk'un ileri sürdüğü görüşleri benimsemiş, yeni bir yorum getirmemiştir.

Nicelikler özdeğin başlıca kuruluş ilkeleridir. Varlığın, yapısal açıdan nicelikleri iki türdür:

Değişmez nicelikte özdeği içeren bir varlığın gelişim olanakları bellidir, sınırlıdır. Bu nedenle bir nesnenin gelişerek başka bir nesneye dönüşmesi veya doğasında bir başkalaşma olması söz konusu değildir.

Varlık özdeş nicelikte, değişik boyutlarda olabilir. Su ile hava arasındaki bağlantı böyledir. Burada değişme özde değil, boyutların ayrımıdır.

Yönetim sorunlarıyla ilgili görüşlerini, Fransa Kralı IV. Philip'in öğretmenini olduğu sürede edindiği bilgiler oluşturur. Bu konuda, genellikle Aristoteles'in düşüncelerine bağlı kalmıştır. Yönetimin, belli seçkin bir kuruluşun elinde bulunması görüşünü savunmuştur. Bu konuyla ilgili düşüncelerini *"De Regimine Principum"* adlı yapıtında sergilemiştir.

Toplum kurumlarında kilisenin egemenliği tartışılmazdır. Tanrısal nitelik taşıyan ruh gücü, gelip geçici ve dünya varlığından kaynaklanan erkten üstündür. Kilisenin egemenliği evrenseldir, bu nedenle doğrudur, eksiksizdir, güven vericidir. Papanın genel geçerlik taşıyan tümel gücü vardır. Egemenlik Tanrı vergisidir, Kilise aracılığı ile gerçekleştirilir. Aegidius bu görüşlerini *De Potestate Ecclesiastica* adlı kitabında toplamıştır.

Aegidius, kendinden önce gelenler arasında Aristoteles, Augustinus, Proklos gibi bilgilerle, öğretmenleri olan Bonaventura, Thomas gibi tanrıbilimcilerden etkilenmiş, kendinden sonra gelenlerden de en çok Wyclif'i etkilemiştir.

• **YAPITLAR:** *Liber de Causis*, 1280, ("Nedensellik Üzerine"); *Physics*, 1483, ("Fizik"); *Posterior Analytics*, 1488, ("İkinci Çözümleme"); *Prior Analytics*, 1493, ("Birinci Çözümleme"); *De Anima*, 1496, ("Ruh Üstüne"); *Metaphysics*, 1550, ("Metafizik"); *De Potestate Ecclesiastica*, 1929, ("Kilisenin Gücü Üstüne"); *De Regimine Principum*, ty, ("Yönetim İlkeleri Üstüne").

• **KAYNAKLAR:** G. Boffito, *Saggio di Bibliografia Egidi-ana*, 1911; R. Egenter, *Die Erkenntnispsychologie des Aegidius Romanus*, 1926.

• **BAKINIZ: ARİSTOTELES, AUGUSTINUS.**

Yönetim sorunları

Öz, biçim ve varlık

AENEAS [Gaza'lı] (5. yy)

Yunanlı bilge. Patristik dönem filozoflarından. Ruhun ölümsüzlüğü ve yeniden diriliş sorununa yeni bir yorum getirmiştir.

Yaşadığı yıllar, ailesi ve ilk gençlik dönemi konusunda yeterli bilgi yoktur. Bir süre İskenderiye'de Yeni-Platoncu Hierokles'ten felsefe okudu; sonra kendisi de felsefe ve retorik okutmaya başladı. Çoğunluğu inançlara karşı duyduğu kuşkunun etkisiyle Hristiyanlık'ı inceledi, bu yeni dini benimsedi.

Aeneas felsefeye Yeni-Platoncu görüşle yaklaştı; yeni benimsediği Hristiyanlık'la bu felsefe çığır arasında bağlantı kurmaya çalıştı. "Patristik felsefe", öteki adıyla "kilise babaları felsefesi" denen bu akım, Hristiyan dininin getirdiği inanç sorunlarına Yeni-Platonculuk'un öngördüğü varlık ilkelerine göre çözüm arıyordu. Belli, değişmez sorunlara, genel geçerlik taşıdığı ileri sürülen çözümlere dayanan "kilise babaları felsefesi", bir süre sonra, Orta Çağ boyunca, Hristiyanlık öğretisine temel olan "Skolastik Felsefe"ye dönüştü. Bu dönemde, Batı Akdeniz yörelerinde "patristik felsefe" ve retorik, yerini dinci görüşlere bırakırken, Suriye'nin Gaza ilinde bir süre daha etkinliğini sürdürdü. Aeneas, başında bulunduğu okulda, Yeni-Platoncu görüşle Hristiyan inançlarını uzlaştırmaya çalışırken, Hristiyanlık'ın da en etkili savunucusu olarak kaldı.

Ruhun ölümsüzlüğü ve ölümden sonra dirilme konularını içeren yazılarında, ruhun önceden varoluşuna, ölümle başka bir varlığa geçişine inanmadığını açıkladı.

Aeneas'a göre, gövdeyle birleşmeden önce ruh yoktu. Tanrı, ruhla gövdeyi birlikte yarattı. Bütün gövdesiz güçler (zekâlar) belli bir sürede, insan ruhları ise gövdelerle birlikte yaratılır.

Ruh ölümsüzdür, yeniden dirilme olayı gerçektir. Tanrı'nın uygun gördüğü bir süre içinde dağılan gövdeler bütüneleşecek, ruhlar bu gövdelere girerek dirilmelerini sağlayacaktır.

Evren, günün birinde yok olacaktır; bu tanrısal bir yasadır ve kaçınılmazdır. Tanrı, evreni yeniden düzenlemek için yok edebilir. Karşıtların üremeleri belli bir düzen içinde olabilir.

Aeneas, Hristiyan üçlemesini Platon'un *logos'u* ile bağlantılı kılarak açıklamaya çalıştı. Bu görüşünde Platoncu öğretinin büyük etkisi vardır.

● YAPITLAR: *Teophrastos*, ty.

AENESİDEMOS (İÖ 130-80)

Yunanlı bilge. Akademia öğretilerine karşı çıkmış, Pyrrhon'un görüşlerini yorumlayarak Yeni-kuşkuculuk çıkırtısını başlatmıştır.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Girit'te Knossos'ta doğdu, bir süre İskenderiye'de ders verdi. Başlangıçta Akademia'ya bağlıydı; sonra Platon ve Aristoteles'in öğretilerinden ayrıldı. Pyrrhon'un etkisinde kaldı, kuşkuculuğa yeni yorumlar getirdi.

Bütün düşüncelerini bilgi konusunda yoğunlaştırdı. Bilginin kaynağı ve geçerliği üzerinde durdu. Kuşkucu Akademia'ya bağlandı. Sonra Stoacılıkla Kuşkucu Akademia arasındaki yakınlığa karşı çıkarak Pyrrhonculuk'un ilk biçimine döndü. Felsefesini dört ana konu üzerine kurdu: 1) Kuşkunun yapısı ve nedenleri, 2) Gerçeğin ve nedenselliğin eleştirisi, 3) Evrenin yapısı (*physis*), 4) Aktöre. Düşüncesinin örgüsünü oluşturan bu dört bölüm bilgi kavramında birleşir.

Aenesidemus'a göre, bilgi konusunda, genel geçerlik taşıyan, kesin, değişmez bir ölçüt yoktur. Bilginin göreliliğini, değişkenliğini göstermek için on kanıt ileri sürdü:

1) İnsanla hayvan organları arasında ayrım olduğu gibi, insan bireylerinin organları da birbirinin özdeşi değildir. Her türün kendi duyumları olduğuna göre bunlardan yalnız birinin doğruluğunu söylemek yanlıştır.

2) İnsanlar arasında ruh, gövde ve duyum ayrımları vardır.

3) Her insan değişik bir biçimde yetiştirilmiştir, konumların ayrılığı nedeniyle değişik yasalar ve duyumlar ortaya çıkar.

4) Delilik, düş, tutku gibi durumlara göre özdeş türde olan duyumlar bile birbirine uymaz.

5) Duyumlar birbirine olan uzaklıklarına göre değişir.

6) Duyumlar başka nesnelerle karıştıkları zaman ayrımlı olabilirler.

7) Nicelik ve nitelik de duyumları değiştirir.

8) Nesnelerin kendi aralarında ve özneye olan ilişkileri görecelidir.

9) Özne ile nesne arasındaki ilişkinin niceliğine göre duyum değişir. Örneğin insanlar için az olan nesneler daha değerlidir.

10) Nesneler düşünen öznenin durumu karşısında görecelidir. Bu yüzden hiçbir yargı gerçek değildir.

Bilgi konusunda kesin yargıda bulunmak gereksizdir. "Bugüne değin hiçbir şey bilinmemiştir, bundan sonra araştırma sürdürülebilir".

Sekstos Empirikus'un *Hypothyposeis Pyrrhoniai* adlı yapıtında bildirildiğine göre Aenesidemos, *Pyrrhoncu Söylevler* adlı sekiz bölümden oluşan yapıtında, düşüncelerini sergilerken, birinci bölümde Akademiacılar'la Pyrrhoncular arasındaki görüş ayrılıklarını belirler. İki öğretinin genel bir eleştirisini Akademiacılar'ın bilginin geçerliği konusunda

ileri sürdükleri doğru-yanlış ayrımının tutarlı olmadığını söyler. Pyrrhoncular bilgi konusunda, doğru-yanlış ikilemesine önem vermediklerinden, onlarda bir çelişmenin söz konusu olamayacağı görüşünü savunur. İkinci kitabında ilkeleri, nedenleri, devinimi araştırır. Üçüncüsünde duyumlar ve düşünceleri inceler. Dördüncü kitapta imlerin bulunmadığı konusunda kanıtlar getirir. Beşincisinde nedenlerin bulunamayacağını sekiz *Tropos* (kanıt) aracılığıyla açıklar. Altıncı kitapta iyilikle kötülüğü, yedincisinde erdemleri inceler; sekizincide ise mutluluk ve bilgeliğin insan için çok yüce olmadığını kanıtlamaya çalışır.

Gerçek yalnız duyu ile algılanamaz; duyunun kendisinde akıl yoktur, oysa gerçeğe ancak akıl yoluyla ulaşılabilir.

Nedensellik konusunda bir nesne başka bir nesnenin nedeni olamaz. Bir nesne oluşursa, bu ya kendi kendine bulunarak ya da bir başkasıyla birleşerek olur. Kendi kendine olduğu zaman, kendinden değişik bir şeyi oluşturamaz.

Bir başkasıyla birleşerek önceden var olmayan bir üçüncü nesne ortaya çıkmaz.

İm sorunu ise şudur: Nedenler bilinemediğine göre sonuçlar da bilinemeyecektir. Oysa bunun karşısı olabilir; sonuçların varlığı nedenlerin varlığına birtakım imlerle aracılık edebilir.

Aenesidemos'un kuşkuculuğu, eski Anadolu-Yunan felsefesinin gelişiminde yeni bir çığır açtı. Yalnız deney verilerine, us ilkelerine dayanan, bilgiyi kavramlar arasında kurulan bir bağlantının anlaşılması gibi gören çığırlara karşı güvensizlik başladı.

Gerçeklerin tek ilkeye dayalı genel geçerliliğinin yerini duyu verilerine, us ilkelerine bağlı bilimsel kuşku, bilimsel eleştiri aldı.

● **YAPITLAR:** *Hypothyposeis Pyrrhoneioi*, ty ("Pyrrhoncu Söylevler").

● **KAYNAKLAR:** N. Abbagnano, *Storia della Filosofia*, 1966; E. von Aster, *Geschichte der Philosophie*, 1948; E. Saisset, *Le Scepticisme*, 1865.

● **BAKINIZ:** PYRRHON.

AFRO (1912-1976)

İtalyan ressam. Bilinçaltının gerçekliğini yansıtmayı amaçlayan lirik soyutlama akımı içinde özgün bir yeri vardır.

Afro Basaldella, Udine'de doğdu. Babası ressam ve dekoratördü. İki ünlü heykeltarihi olan Mirko ve Diro da, Afro'nun kardeşleridir. Venedik ve Floransa'da akademik eğitim gördükten sonra, 1931'de Paris'e gitti. 1937'de yeniden İtalya'ya döndü ve Roma'da çalışmalarını sürdürdü. II. Dünya Savaşı sırasında İtalyan ordusunda askerdi. 1940'tan 1944'e kadar süren bu dönemde, fırsat buldukça Venedik Akademisi'nde ders verdi.

Savaş sonrasında Avrupa'da gelişmekte olan yeni eğilimlere ilgi duyan Afro, soyut bir üsluba yöneldi. 1947'de Roma'ya yerleştikten sonra, yeni anlayışları savunan bazı gruplarda ve sergilerde yer aldı. 1950'de ABD'ye bir gezi yaptı. Daha sonra Udine'deki bazı resmi binalara duvar resimleri yapmaya başladı. 1955'te New York'taki Museum of Modern Art'ta açılan *The New Decade* (Yeni On Yıl) adlı sergiye katıldı. Bir yıl sonra Venedik Biennali'nde İtalyan Resmi Birincilik Ödülü'nü kazandı. 1958'de Paris'teki UNESCO binasına duvar resimleri yaptı. Aynı yıl, Oakland, California'daki Mills College'da ders vermeye başladı. 1959'da Pittsburgh International sergisinde ikincilik kazandı. Daha sonra Roma Akademisi'nde öğretim görevlisi oldu. Çalışmalarını soyut kompozisyonlardan oluşan çeşitli ürünler vererek sürdürdü. 1976'da öldü.

Afro önce bir post-empresyonist dönemden geçmiş, ardından kübizme eğilim göstermiştir. Üslubunun başlıca kaynakları Braque ve Picasso'ydu. Bu etkileri, daha sonraki soyut resimlerine de bir ölçüde taşımış olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, sanatçı, 1945'ten sonra kişisel bir üslup geliştirmiştir. Özellikle, güçlü, enerjik bir renk kullanımına ve kendine özgü bir soyutlama anlayışına ulaşmıştır. Yeni anlayışlara yönelişinin bir sonucu olarak da, 1946'da oluşmuş bulunan Fronte Nuovo Delle Arti'de (Yeni Sanatlar Cephesi) yer aldı. II. Dünya Savaşı'nı izleyen toplumsal ortamda kurulan bu grup, Avrupa'daki yeni akımlara yakınlık duyan İtalyan ressamlarını bir araya getirmişti. Genel olarak, toplum ve insan gerçeğine eğilmeyi amaçlayan bir hareketti. Ama aynı zamanda farklı eğilimleri de barındırıyordu. Nitekim, 1952'de Fronte Nuovo'dan ayrılan bir grup, Gruppo Degli Otto Pittori Italiani'yi (Sekizler Grubu) oluşturdu. Aynı yıl Afro'nun katıldığı bu grup da resimde gerçek duygusunu arıyordu, ama bunu soyut bir tarzda yapmaktaydı.

Böylece, Afro, geliştirdiği soyut üslubuyla, resimde figürlere yer vermeyen ve Art Informel ya da Tachism gibi adlarla anılan bir anlayışın önemli temsilcilerinden biri olmuştu. Ancak, onun yer aldığı akım, soyut resim akımlarından da farklılıklar gösterir. Afro'nun resimlerinde kübist soyutlamadan ve Mondrian gibi ressamlarda görülen geometrik soyutlamadan farklı olarak, bilinçaltının gerçeklerinin ve duygusal izlenimlerin anlatımına ulaşmayı amaçlayan lirik soyutlama belirgindir. Sanatçı, kullandığı titreşim, kesin hatlarla sınırlanmamış, dışa vurucu renkleriyle ve görece bir derinlik etkisi uyandıran kompozisyonlarıyla, bu akımda önemli ve özgün bir yer edinmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Banco Nazionale del Lavoro* daki duvar resimleri, (Roma); *UNESCO binasının duvar resimleri*, (Paris, 1958); *Trofeo* (1961); *Kompozisyon* (1962).

● **BAKINIZ:** BRAQUE, MICHAUX, MONDRIAN, PICASSO.

AFTALION, Albert

(1874-1956)

Fransız iktisatçı. "Hızlandırma" teorisini geliştirmiştir.

Bulgaristan'da, Rusçuk'ta doğdu, Fransa'da Chambéry'de öldü. Paris Hukuk Fakültesi'nde profesörlük yaptı. Ekonomik krizlerin nedenleri konusunda açılımlar getirmiş, ödemeler dengesi ve para üzerine araştırmalar yapmıştır.

1911'de yayımlanan *Les crises périodiques de surproduction* ("Periyodik Aşırı Üretim Krizleri") adlı kitabında konjonktür dalgalanmaları konusunda açılımlar getiren bir kriz teorisi ortaya koydu. Aftalion'a göre, tüketim mallarına talep arttığı zaman, bu talebi karşılayacak üretim kapasitesine kısa zamanda ulaşmak mümkün olamaz. Gerekli üretim kapasitesine ulaşabilmek için yeterli üretim aracının üretilmesi teknik koşullara bağlıdır. Bu sağlandıktan sonra tüketim malları arzında artış başlar ve bu artış malların tüketiciye gittikçe daha az marjinal fayda sağladığı duruma kadar devam eder. Üretim artışının tüketim malları talebini aştığı durumda fazla üretim durumu ortaya çıkar. Talep düşüklüğü, kâr sağlayacak yüksek fiyatlar konmasını engeller. Yatırımların gelişmesi durur. Yeni yatırımlar ancak üretim araçlarının aşınması sonucu, üretim kapasitesi düşünce söz konusu olur. Bu aşamadan sonra aynı konjonktür yeniden ortaya çıkar ve olaylar tekrarlanır.

Aftalion'a göre üretimdeki konjonktür değişimleri, yatırım malları üreten sanayi kollarında öteki sanayi kollarından olduğundan çok daha büyük çaplıdır. Aftalion, fazla üretimle ilgili değerlendirme yaparken Jean-Baptiste Say ve Ricardo'nun, her üretimin bir başka üretim için kendi değerine eşdeğer toplama bir piyasa yarattığı konusundaki görüşlerini kabul etmiştir. Buna rağmen fazla üretimin olanaklı olduğunu ispatlayabilmek için, marjinal faydanın düşmesi kavramından yararlanmıştır. Aftalion'un geliştirdiği hızlandırma teorisine (*acceleration principle*) göre, belirli bir yıldaki yeni net yatırım miktarı, bir önceki yılın tüketici harcamalarındaki değişikliklerin sermaye hasıla katsayısıyla çarpılması sonucu belirlenmektedir. Aftalion, hızlandırma teorisini, kriz teorisi ile birlikte incelemiştir.

- **YAPITLAR:** *Les crises périodiques de surproduction*, 1911, ("Periyodik Aşırı Üretim Krizleri"); *Les fondements du socialisme*, 1922, ("Sosyalizmin Temelleri"); *La valeur de la monnaie dans l'économie contemporaine*, 1948, ("Çağdaş Ekonomide Paranın Değeri").

AGÂH EFENDİ

(1832-1885)

Osmanlı gazeteci. Türk özel sermayesiyle çıkan ilk gazeteyi yayımlamıştır.

İstanbul'da doğdu, Atina'da öldü. Yozgatlı Çapanzade Ömer Hulusi Efendi'nin oğludur. Tıp öğrenimini yarım bırakıp Babîâli Tercüme Odası'na girdi. 1852'de, Paris Elçiliği'ne atanan Rıfat Paşa'nın kâtibi olarak Fransa'ya gitti. Yurda döndükten sonra çeşitli yönetsel görevlerde bulundu. 1860'ta Türk özel sermayesiyle çıkan ilk gazete olan *Tercüman-ı Ahval*'i yayımladı. O yıllarda, İstanbul'da yayımlanan iki Türkçe gazeteden *Takvim-i Vekayi* resmi, William Churchill adlı bir İngiliz'in çıkardığı *Ceride-i Havadis* ise yarı resmi nitelikteydi. Agâh Efendi, *Tercüman-ı Ahval*'in sahibi kurucusu ve başyazarıydı. Bir düşünce ve sanat gazetesi olan *Tercüman-ı Ahval*'de Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Sarı Tevfik Bey, Mehmed Şerif Bey ve Hasan Suphi Efendi de yazılar yazmışlardır.

Agâh Efendi, bu dönemde salt gazetecilikle uğraşmıyor, resmi görevlerini de sürdürüyordu. 1861'de Posta Nazırlığı'na atandı. Vapur-u Hümayun ve Ereğli Kömür Madenleri idarelerinde çalıştı. 1861'de padişah olan Abdülaziz ile sadrazamları Ali ve Fuad paşaların içinde baskıcı, dışarda ise özellikle büyük Avrupa devletlerinin etkisinde bir politika izlemelerine karşı Osmanlı aydınları arasında bir meclis oluşturulması ve ülkenin bu meclise çıkarılacak yasalarla yönetilmesi düşüncesi geliyordu. Yeni Osmanlılar Cemiyeti 1865'te bu amaçla kuruldu. Agâh Efendi, bu cemiyetin ilk üyelerindendi. 1867'de, cemiyetin ileri gelenlerinden Namık Kemal ile Ziya Paşa, düşünceleri doğrultusunda çalışmalar yapabilmek amacıyla yurt dışına çıktılar. Bu olay, Yeni Osmanlılar'la ilişkileri olanlara baskıların yoğunlaşmasına yol açtı. Divan-ı Muhasebat üyesi olan Agâh Efendi de, görevden alınca, bir grup arkadaşıyla yurt dışına gitti. Paris'te, öteki arkadaşlarıyla birlikte *Muhbir* ve *Hürriyet* gazetelerinde çalıştı. Avrupa'da kaldığı dört yıl boyunca Fransa, İngiltere ve Belçika'da bulundu. 1871'de, Ali Paşa'nın ölümü ve padişahın affı üzerine yurda döndü. İzmit Mutasarrıflığı'na atandı. 1877'de, V. Murad tarafından Şura-yı Devlet üyeliğine getirildi. Ama II. Abdülhamid'in tahta geçmesi üzerine görevden alındı. Önce Bursa'ya, ardından Ankara'ya sürüldü. Altı ay sonra ise bağışlanarak, 1884'te Rodos Mutasarrıflığı'na atandı. Aynı yıl Midilli'ye sürülen Namık Kemal'le yer değiştirdi. 1885'te Atina Elçisi oldu ve aynı yıl orada öldü.

Agâh Efendi, 1850'lerde gittiği Avrupa'da edindiği izlenimlerle, Osmanlılar'ın her alanda çağdaşlaşması gerektiği sonucuna varmıştı. Bu inanç tüm yaşamını etkiledi. Avrupa'da yaygınlaşan toplumsal sorunlara ilişkin tartışmaları Türk basınında gündeme getirdi. Yenilikçi girişimlerini resmi görevlerinde de sürdüren Agâh Efendi, Posta Nazırlığı sırasında posta hizmetlerini çağdaş bir düzeye getirmiş ve posta pulu kullanımını başlatmış olan kişidir.

AGASSIZ, Alexander (1835-1910)

İsviçreli doğabilimci. Deniz zoolojisi, özellikle mercan resifleri konusunda araştırmalar yapmış, okyanus yataklarını incelemiştir.

Alexander Emmanuel Rodolphe Agassiz 17 Aralık 1835'te İsviçre'nin Neuchâtel kentinde doğdu. Doğabilimci Louis Agassiz'nin oğludur. 1849'da, ABD'de yerleşmiş olan babasının yanına giderek Harvard Üniversitesi'nde maden mühendisliği ve zooloji öğrenimi gördü. Michigan'da Superior Gölü yakınlarındaki büyük bir bakır madeninin önce kontrol müfettişliğine (1866-1869), sonra yöneticiliğine getirildi ve ölümüne değin bu görevi sürdürdü. 1873'te Rhode Island Eyaleti'ndeki Newport kentinde özel bir biyoloji laboratuvarı kurdu. Ertesi yıl 1859'dan beri çalışmakta olduğu Harvard Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi'nin müdürlüğüne getirildi ve 1885'e kadar bu görevde kaldı. 27 Mart 1910'da İngiltere'den ABD'ye gitmekte olan bir transatlantikte öldü.

Agassiz, Michigan'daki bakır madeninin yönetimini devraldığı zaman, işletme çok verimsiz, çalışma koşulları da oldukça ilkel. Ocağı modern makinelerle ve güvenlik düzenekleriyle donattı. İşçiler için lojmanlar yaptırdı, sağlık hizmetleri getirdi, kaza ve sosyal yardım fonları kurdu. Bir süre sonra işletme, verimlilik açısından dünyanın sayılı bakır madenleri arasına girmişti. Yine de, Agassiz en çok sistematik deniz zoolojisi ve okyanusbilim alanındaki çalışmalarıyla tanınır. Zooloji alanında önceleri derisidikenlilerle ilgilendi ve bu ilk araştırmalarını *Embryology of the Starfish* ("Denizyıldızının Embriyolojisi") ve *Revision of the Echini* ("Derisidikenlilerin Yeniden İncelenmesi") gibi yapıtlarında derledi. Özellikle bu son çalışma, Agassiz'in sistematik zooloji alanındaki en önemli yapıtıdır. Sonradan ilgisini mercanlar ve okyanusdibi araştırmalarına yönelten Agassiz, 25 yılı aşkın bir süre tropikal denizlerde, özellikle Karayip Denizi, Güney Pasifik kıyıları ve Avustralya'nın ünlü "Great Barrier" mercan resifinde incelemelerini sürdürdü. 1875'te, Güney Amerika'nın batı kıyılarını dolaştığı sırada, deniz yüzeyinden yaklaşık 900 m. yükseltide bir mercan resifine rastladı. Bunu, mercan resiflerinin oluşumunu karaların çökmesine bağlayan Darwin kuramını çürütecek, resiflerin okyanusların alçalıp yükselmesiyle oluşabileceğini savunan görüşü destekleyecek bir kanıt olarak değerlendirdi.

Agassiz, tüm araştırma gezilerinde bilinen dip tarama ve derinlik ölçme yöntemlerini geliştirerek, tropikal denizlerin büyük bir bölümünün denizdibi haritasını çıkarmış, okyanus yataklarının oluşumunu incelemiş, denizdibi faunasından çok sayıda örnek toplamıştır. Bu bilgiler, zooloji ve okyanusbilimin gelişmesinde önemli bir kaynak niteliğindedir.

Araştırmaları"), *Revision of the Echini*, 1872-1874, ("Derisidikenlilerin Yeniden İncelenmesi").

• **KAYNAKLAR:** C. Agassiz, *Letters and Recollections of Alexander Agassiz with a Sketch of His Life and Work*, 1913.

• **BAKINIZ:** L. AGASSIZ, COOK.

AGASSIZ, Louis (1807-1873)

İsviçre asıllı ABD'li doğabilimci. Hayvanlar sistematigi, fosil balıklar ve buzul hareketlerine ilişkin çalışmalarıyla doğabilimlerinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuş ve hayvan türlerinin ilk düzenli sınıflandırması- nı yapmıştır.

28 Mayıs 1807'de İsviçre'nin Morat gölü kıyılarında Motier kasabasında doğdu. Babası, Fransa'dan İsviçre'ye sürgün edilmiş Protestan papazlarındandı. Ona hayvan ve bitki sevgisini aşılayan annesi ise, oğlunun doğabilimci olmasına yol açacak kadar yaşamında etkili olmuştur.

Jean Louis Rodolphe Agassiz, Zürih, Heidelberg ve Münih üniversitelerine devam ettikten sonra, Erlangen Üniversitesi'nden felsefe, Münih Üniversitesi'nden de tıp doktorasını aldı. 1830'lardan başlayarak çalışmalarını özellikle İsviçre'de ve diğer Avrupa ülkelerinde sürdüren Agassiz, 1846'da, konferanslar vermek üzere ABD'ye davet edildi. İki yıl sonra Harvard Üniversitesi'nde doğa tarihi profesörlüğüne getirildi ve 1861'de Amerikan yurttaşlığını seçerek ömrünün sonuna değin bu ülkede yaşadı. Harvard'daki Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi'nin kuruluşunda büyük emeği geçen ve 1858'de müzesinin ilk yöneticisi olan Louis Agassiz, 14 Aralık 1873'te İngiltere'den ABD'ye gitmekte olduğu bir transatlantikte öldü.

• **YAPITLAR:** *Embryology of the Starfish*, 1865 ("Denizyıldızının Embriyolojisi") *Seaside Studies in Natural History* (E.C. Cary-Agassiz ile) ("Doğa Tarihi ve Doğal Tarih")

İktiyoloji
çalışmaları

Oğlu Alexander Agassiz de deniz biyolojisi alanında ki çalışmalarıyla tanınmış bir doğabilimcidir.

Agassiz, önemli katkılarda bulunduğu balık bilimi (iktiyoloji) alanındaki çalışmalarına gençlik yıllarında başladı. Bu konuda ona geniş olanaklar sağlayan önemli bir olay, Brezilya balıkları üzerinde inceleme yapan bir ekibe seçilmiş olmasıdır. 1819 ve 1820 yıllarında Spix ve von Martius adlı iki doğabilimci Brezilya'da geniş kapsamlı geziler yapmış ve çoğunluğu Amazon nehrinden alınmış balık örneklerini içeren zengin bir koleksiyonla dönmüşlerdi. Bu koleksiyonlardaki balık türleri üzerinde sınıflandırma çalışmalarına başlayan Spix'in 1826'da ölümü üzerine von Martius, Agassiz'den projeyi tamamlamasını istedi. Agassiz yaptığı sınıflandırma çalışmalarını 1829'da bitirerek *Selecta Genera et Species Piscium* ("Seçilmiş Balık Cinsleri ve Türleri") adı altında yayımladı. Bu yapıt henüz 22 yaşındaki genç bilim adamına onur kazandırırken, gelecekteki bilimsel çalışmalarına da içerik ve yöntem açısından yön verdi. Bu birikiminden yararlanarak, 1830'larda sürdürdüğü bir projenin sonuçlarını 1839-1842 yıllarında *History of the Fresh Water Fishes of Central Europe* ("Orta Avrupa'daki Tatlısu Balıklarının Tarihi") adı altında topladı.

1832 yılı, Agassiz'nin bilimsel çalışmalarının başlangıcındaki en önemli yıl oldu. O yıl ilk kez Paris'e giderek tıp ve doğabilimleri alanındaki önemli araştırma kurumlarından yararlanma olanağı buldu. Önceleri Paris'te yoksul bir öğrenci yaşantısı sürdürüyordu; zamanla döneminin değerli bilim adamlarından yardım görerek kısa sürede durumunu sağlamlaştırdı. Agassiz'ye ilk yardım edenlerden biri, tanınmış Fransız paleontoloji ve anatomi bilgini Georges Cuvier'dir. Cuvier ile çalışırken, bilimsel coğrafyanın kurucusu olan Alexander von Humboldt'un ilgisini çekti ve Cuvier'nin ölümünden sonra Humboldt Agassiz'nin Neuchâtel Üniversitesi'nde doğa tarihi profesörlüğüne atanmasını sağladı (1832). Böylece Agassiz, 1846'ya değin uzanan bu görevi sırasında araştırmalarını daha büyük olanaklarla sürdürme şansına kavuştu.

Balık
fosilleri

Agassiz o tarihlerde Avrupa'nın soyu tükenmiş balıklarıyla ilgilenmeye başlamıştı. Gerçekten de özellikle İsviçre'de Glaris ve İtalya'da Verona yakınlarındaki Monte Bolca'da incelediği balık türlerinin hemen hiçbirini Agassiz'den önce böylesine ayrıntılı bir biçimde değerlendiren olmamıştı. Agassiz, bu geniş kapsamlı ve önemli çalışmasının ilk planlarını daha Paris'e gitmeden önce, 1829 yılında yaptı. Sonuçta, bulabildiği her türlü örneği bir araya getirerek fosil balıkların sınıflandırılmasına ilişkin çalışmalarını *Recherches sur les poissons fossiles* ("Fosil Balıklar Üstüne Araştırmalar") adıyla 1833-1844 arasında 5 cilt olarak yayımladı. Bu çalışma kapsamındaki adlandırılmış olan balık fosillerinin sayısı yaklaşık 1700'ü bulur. Böylelikle hem soyu tükenmiş balıkların özellikleri, hem de soyunu sürdüren türlerin eski çağlardaki durumları gün ışığına çıkmış oluyordu. İlgisini soyu tükenmiş diğer deniz canlılarına da yönelten Agassiz, 1841-1842 yılları arasında *Etudes critiques sur les mollusques fossiles* ("Fosil Yumuşakçalar Üstüne Eleştirili İncelemeler") adlı yapıtı yayımladı.

Agassiz, hayvanların sınıflandırılmasına ilişkin çalışmalarının yanı sıra buzulların hareketleri ve etkileri konusunda da çok önemli araştırmalar yapmıştır. Bazı yer bilimciler İsviçre'deki buz nehirlerinin bir zamanlar çok daha yaygın olduğunu ve düzensiz hareketli parçaların ana yapıdan koparak çevreye yayıldığını öne sürmüşlerdi. Agassiz 1836-1837 yıllarında Aar buzulu üzerinde bir kulübe yaparak yaz tatillerini burada geçirdi ve çalışma arkadaşlarıyla birlikte buzulun yapısını ve hareketlerini inceledi.

Sonuçta buzulların hareketli olduklarına inan-

Agassiz'nin Darwincilik'e
Tepkisi

Agassiz, ABD'de döneminin en tanınmış bilim adamlarındandı. Geniş ilgi toplayan konferansları, Avrupa ve Amerika kıtalarındaki araştırmaları ve bilimsel gezileri, kurduğu müze ile yalnız Harvard'daki değil ABD'nin birçok önemli bilimsel kurumundaki meslektaşlarını da etkileyecek bir güce sahipti. Nitekim bu güçten yararlanarak doğabiliminin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş ve kendisinden sonraki doğabilimcileri birkaç kuşak boyunca etkilemiştir. Kişiliğini ve etkisinin boyutlarını gösteren önemli bir örnek Darwin'in evrim kuramına karşı almış olduğu tavrıdır.

Agassiz, Darwin'in kuramının temelini oluşturan verileri bilen ve hatta kendi araştırmalarıyla bu verilere katkıda bulunmuş bir bilim adamıydı. Buna karşılık, bu verilerden kalkarak varılan sonuçları hiçbir zaman benimsemedi. Türlerin zaman içinde basitten karmaşığa doğru bir gelişim çizgisi izlediğini kabul etmekle birlikte, bunların birbirlerinden bağımsız olarak geliştiklerini ileri sürdü ve aralarında evrime dayalı bir kalıtsal bağın olabileceğini reddetti. Bu konuda türlerin her birinin "Yaratıcı"nın bir düşüncesi, türler arasındaki işlevsel ve yapısal benzerlikleri de "Yaratıcı"nın düşüncesindeki benzerlikler olarak görece kadar kesin bir karşı-Darwinci tavır aldı.

Agassiz'nin Darwin'e ve evrim kuramına karşı tavrı, İngiltere'de Huxley ile Piskopos Wilberforce arasında 1860 yılında geçen ünlü tartışmaya benzer bir tartışmaya girmesine neden oldu. Aynı yıl Boston'da, kendisi gibi Harvard'da profesör olan botanikçi Asa Gray* ile bir dizi toplantıya katıldı. Gray'in Darwin'in görüşlerini savunduğu bu tartışmaların sonucunda bir tarafın kesin üstünlüğü söz konusu edilemezse de, Agassiz'nin prestiji Darwincilik'in ABD'de benimsenmesini bir süre için erteledi. Agassiz 1873'te ölünceye değin Darwin'e karşı görüşlerinde ısrar ettiyse de, ilk başta bu tartışmada kendini destekleyen bilim adamlarının çoğu, zamanla Darwin'in görüşlerini benimseyerek bu doğrultuda araştırmalar yapmaya başladılar.

mişti, buzulların çevresindeki kaya parçalarının bu hareketten ileri geldiğini varsaymıştı. 1839 yılında bir buzul üzerinde yaptığı deneylerle varsayımlarını kanıtlama olanağı buldu. Bir kez buzulların hareketli olduğu kanıtlandıktan sonra, geçmişte bu buzulların daha geniş alanlara yayılmış olduğunu varsaymak da olanaklıydı. Agassiz, artık üzerinde buzul katmanı bulunmayan çizikli, oluklu ve parlak yüzeyli kayaların yer aldığı bölgelerin de bir zamanlar buzullarla kaplı olduğunu ileri sürdü. 1840'ta yayımladığı, en önemli çalışmalarından biri sayılan *Études sur les glaciers* ("Buzullar Üstüne İncelemeler") adlı yapıtında bu varsayımlara yer vererek, çok önceleri, Kuzey Avrupa'nın büyük bir bölümünün buzullarla kaplı olduğu bir "Buzul Çağı" yaşanmış olduğunu ortaya attı. Bu önemli çalışma, yavaş fakat yaygın çevresel değişimlerin nasıl gerçekleştiğini açıklar. Agassiz'nin sonradan Kuzey Amerika'da sürdürdüğü bu tür araştırmalar, bu kıtanın da Avrupa'dakine benzer bir buzul çağı yaşamış olduğunu gösterir.

Agassiz aynı zamanda iyi bir öğretmen, çok etkili bir konuşmacıydı. 1846'da tanınmış İngiliz jeologu Charles Lyell'in davetine üzerine bir dizi konferans vermek üzere Boston'a gitti. Boston'daki Lowell Enstitüsü'nde başlattığı eğitici nitelikli seminerlerini sonradan ABD'nin birçok kentinde verdiği konferanslarla sürdürdü. Agassiz bu konudaki başarısını bilgisi kadar etkileyici fiziğine, kürsüdeki inandırıcı ve egemen tavrına, geniş izleyici kitlesiyle iyi diyalog kurabilmesine borçluydu. Konferansları ve dergilerdeki bilimsel yazılarıyla, 19. yy'da bilimi halka götüren en tanınmış bilim adamlarından biri olmuştur. 1868'de ikinci karısı eğitimci ve yazar Elizabeth Cabot Cary ile birlikte yazdığı *A Journey in Brazil* ("Brezilya'da Bir Gezi"), doğabilimi konularını herkesin ilgiyle izleyebileceği düzeyde işleyen çok başarılı bir örnektir.

Agassiz'nin çabalarıyla gerçekleşen doğabilim kuruluşları da, onun yapıtları ve konferansları kadar önemlidir. Harvard'daki Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi'nden sonra kurduğu deniz araştırmalarına yönelik yaz okulu her ne kadar onun ölümünden sonra sürekliliğini koruyamadıysa da, sonraki girişimler için iyi bir örnek olmuştur.

Agassiz'nin hayvan sınıflandırması ve fosiller üzerindeki çalışmalarının etkisi iki yönden önemlidir. Bir yandan fosil çalışmalarına ilgi duyulmasını sağlamış, öte yandan zooloji biliminin içinde bulunduğu kargaşaya bir düzen getirerek canlıların evrimsel ilişkilerinin kurulmasına yardımcı olmuş ve Darwin'in evrim teorisindeki doğal ayıklanma olgusunu destekleyici gücü sağlamıştır. Bununla birlikte, Agassiz bu kuramı hiçbir zaman kabullenmemiş ve zamanında ABD'deki evrimciliğe karşı bir bilim adamı olarak tanınmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Selecta Genera et Species Piscium*, 1829, ("Seçilmiş Balık Cinsleri ve Türleri"); *History of the Fresh Water Fishes of Central Europe*, 1839-1842; ("Orta Avrupa'daki Tatlısu Balıklarının Tarihi"); *Recherches sur les poissons Fossiles*, 5 cilt, 1833-1844, ("Fosil Balıklar Üstüne Araştırmalar"); *Études sur les glaciers* 1840, ("Buzullar Üstüne İncelemeler"); *Études critiques sur les mollusques fossiles*, 1841-1842, ("Fosil Yumuşakçalar Üstüne Eleştirili İncelemeler"); *Contributions to the Natural History of the United States*, 1857-1861, ("Birleşik Devletler'in Doğal Tarihine Katkılar"); *Essay on Classification*, 1859, ("Sınıflandırma Üstüne İnceleme"); *A Journey in Brazil*, (E.C. Cary-Agassiz ile) 1868, ("Brezilya'da Bir Gezi").

şik Devletler'in Doğal Tarihine Katkılar"); *Essay on Classification*, 1859, ("Sınıflandırma Üstüne İnceleme"); *A Journey in Brazil*, (E.C. Cary-Agassiz ile) 1868, ("Brezilya'da Bir Gezi").

- **KAYNAKLAR**: L. Cooper, *Louis Agassiz as a Teacher*, 1917; E. Lurie, *Louis Agassiz: A Life in Science*, 1960; J. Mariou, *Life, Letters And Works of Louis Agassiz*, 1896; J.D. Teller, *Louis Agassiz, Scientist and Teacher*.
- **BAKINIZ**: CUVIER, C. DARWIN, GESNER, LINNAEUS, J.P. MÜLLER, J. RAY.

ÂGEHİ MANSUR ÇELEBİ (? -1577)

Osmanlı Divan şairi. Divan şiirinde gemicilik deyimlerini ilk kez geniş biçimde kullanarak bir çeşit yenilik getirmiştir.

Vardar Yenicesi'nde doğdu. Medrese öğrenimi gördü. Tarihçi Âli'ye göre, Gelibolu'da müderrislik etti. Bir süre Haslar kadılığında bulundu. Bu görevden ayrıldıktan kısa bir süre sonra İstanbul'da öldü.

1567'de bitirdiği, *Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar* adlı yapıtı, Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi sırasında Sigetvar Kalesi'nin fethini anlatır. Yapıtın başka bir adı da *Tarih-i Gazavat-ı Sigetvar*'dır. Seferin nedenleri ile Kanuni'nin ölümüne kadar geçen olayları kapsar. Âgehi az yazmış bir şairdir; elimizde tam bir divanı yoktur. Çeşitli şiir mecmualarında şiirlerine rastlanır. Genç yaşta Piyale Paşa ile sefere çıkan Âgehi, gemicilik deyimleri ile dolu ünlü kasidesini Kanuni'ye sunmuştur. 16. yy Divan şiirinde pek kaba sayılan gemicilik deyimlerini ilk kez geniş biçimde işleyerek bir akım yarattı. Kasidenin birçok yerinde firkata (firkat), alavand (levend), kadr (kadirga) gibi söz oyunları ile pusula, forsa, paçariz (gemi halatı), manca (yemek), volta urur (geminin rüzgâra karşı gidebilmesi için zikzak yapması) gibi gemicilik deyimleri kullandı. Ayrı bir renk taşıyan bu kasidede açıkça görülen nokta, şairin Divan şiirinin klasik yapısını bozmadan, gemicilik deyimlerini yeni birer mazmun olarak zarif biçimde ve ustalıkla kullanmış olduğudur. Âgehi'nin bu kasidesi Molla Mehmed ve Za'fi Dede gibi şairlerce tahmis edilmiş ve nazireler yazılmıştır.

- **YAPITLAR**: *Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar*, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No: 3884).
- **KAYNAKLAR**: F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 1982; A.S. Levend, *Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnamesi*, 1956; A. Tietze, "XVI. Asır Türk Şiirinde Gemicilik Dili", *Türkiyat Mecmuası*, IX, 1946-1951; H.G. Yurtaydın, "Sigetvarnameler", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II-III, 1952.

AGNELLI, Giovanni (1866-1945)

İtalyan sanayici. Dünyanın önde gelen sanayi kuruluşlarından FIAT'ın kurucusudur.

13 Ağustos 1866'da Piemonte'deki Villar Perosa'da doğdu. 1886'da Modena Askeri Okulu'ndan süvari subayı olarak mezun oldu. Ardından Torino Politeknik Okulu'nu bitirdi. 1892'de askerlikten ayrıldı. 1899'da FIAT'ın (Fabbrica Italiana Automobili Torino) kurucu ortaklarından biri sıfatıyla yönetim kurulunda yer aldı. 1920'de diğer ortakların hisselerini satın alarak şirketin tek sahibi ve genel başkanı oldu. 1923'te senatoya girdi. Turizme de yönelerek Sestriere'de büyük bir kayak merkezi düzenledi. 16 Aralık 1945'te Torino'da öldü. Ölümünden sonra oğlu, daha sonra da torunu FIAT fabrikalarının yönetimini devraldı.

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra en güçlü dönemini yaşayan FIAT'ın bu denli gelişmesinde Agnelli'nin politikasının büyük etkisi olmuştur. Şirket, 50 işçilik küçük bir fabrikayla işe başladığında, içten yanmalı 6 BG'lik motorlar üretmekteydi. Agnelli bu motorları deniz, hava ve kara taşıtlarında kullanılır duruma getirdi. Otomobil üretimine başladıktan sonra, bu otomobilleri uluslararası yarışlara sokarak tanıtma düşüncesi de şirketin gelişmesini hızlandırdı. 1904'ten sonra askeri vagon, otobüs ve çeşitli sanayi taşıtlarının üretimine geçildiğinde şirket üç kat büyümüştü. 1905'te FIAT Mugiano şirketi gemi yapımına başladı. FIAT San Giorgio ürettiği denizaltıları çeşitli Avrupa ülkelerine satıyordu. 1906'da kurulan Officine di Villar Perosa İtalya'da bilyeli ve makaralı yatak sanayiinin öncüsüdür. 1912'de seri otomobil üretimine başlayan FIAT fabrikaları, I. Dünya Savaşı yıllarında çok ucuza mal olan bir otomobil geliştirdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra üretimin büyük bir yüzdesini bu küçük, halk tipi otomobiller oluşturmuyordu. Agnelli, sanayinin çeşitli sektörlerine yayılarak şirketini büyütürken, yine kendi kurduğu Istituto Finanziario Industriale'nin (Sınai Finansman Kuruluşu) mali desteğinden yararlandı.

Asıl gücünü 1950'lerden sonra kazanan FIAT, birçok İtalyan firmasının yönetiminde söz sahibi oldu ve İtalyan sanayiinin devleri arasında yer aldı. 1970'de Citroen ve Berliet grubuyla birleşerek çokuluslu bir şirkete dönüşen kuruluş, Volkswagen'in üretim hacmini de aşarak tüm Avrupalı yapımcılar arasında ilk sırayı aldığı gibi, SSCB ve Türkiye'de (TOFAŞ) de fabrikalar kurarak FIAT otomobillerinin yapımına başladı.

- **BAKINIZ:** K. BENZ, CITROEN, DAIMLER, KOÇ, RENAULT.

AGNON, Shmuel Yosef (1888-1970)

İsraili yazar. 1966 Nobel Edebiyat Ödülü'nü Nelly Sachs ile paylaşmıştır.

Doğu Galiciya'da Buczacz kasabasında doğdu. Varlıklı bir Polonyalı Yahudi ailesinin çocuğuydu. Altı yıl geleneksel Yahudi okullarında okudu. Bir din bilgini olan babası ve dedesi tarafından bilim, felsefe ve edebiyat konularında özel olarak eğitildi. Siyonist politika çevrelerinde bulundu. 1908'de Filistin'de yeni kurulmaya başlayan Yahudi kolonilerinde yaşadı. Yafa ve Kudüs'te oluşmaya başlayan aydın ortama girdi. 1913 yılında Almanya'ya yerleşti ve 1924'e kadar Frankfurt'ta oturdu, dil ve edebiyat dersleri verdi. Filistin'e dönüşünden sonra doğduğu yerlere yaptığı küçük geziler dışında hep ülkesinde kaldı. 1962'de Kudüs onur hemşehrisi oldu. 1966 yılında Nelly Sachs ile birlikte aldığı Nobel Edebiyat Ödülü'nün yanı sıra ülkesinde de birçok ödül almıştır.

Edebiyata daha çocukken yazdığı şiirlerle başlayan Agnon, önceleri Doğu Avrupa Yahudileri'nin kültür dili olan Yiddiş dilini kullanıyordu. Filistin'e yerleştikten sonra yeni bir devletin oluşum çabaları ile birlikte modern bir dil haline gelmeye başlayan İbranice'yi kullandı. 1909'da yayımladığı *Agunot* ("Terkedilmiş Kadınlar") adlı öyküsüyle tanınmaya başladı. 1919 yılında yayımladığı *Hakhnasat Kallah* ("Gelinin Çeyizi") Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde geçer. Kızının çeyizi için köy köy dolaşıp para toplamaya çalışan kahramanı, o dönemin başıboş, köksüz Yahudileri'nin simgesi gibidir. 1930'da Polonya'ya yaptığı ziyaretten sonra yazdığı ve en büyük romanı kabul edilen *Tmol Shilshom*'da ("Geçmiş Günler") Batılılaşmış Yahudiler'in Filistin'de oluşan yeni maddi, kültürel ve ahlaki ortam karşısındaki çözümsüz karşı koyuşlarını dile getiriyordu. Agnon bu yapıtında İsrail'in artık salt vaadedilmiş ülke değil, elde edilmiş bir ülke olduğunu vurguluyordu.

Eski dinsel metinler, töreler, inançlar ve Yahudi tasavvufuna yaslanan bir anlatımla yazmış olan Agnon, ayrıntılarda ulusunun yaşamı ve dramını anlatırken, çağdaş insanlığı ve toplumu da irdelemeyi başarmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Agunot*, 1909, ("Terkedilmiş Kadınlar") (öykü); *Hakhnasat Kallah*, 1919, ("Gelinin Çeyizi"); *Oreah Nata Lalun*, 1938, ("Bir Gecelik Konuk"); *Tmol Shilshom*, 1945, ("Gecikmiş Günler").

AGNESI, Maria Gaetana (1718-1799)

İtalyan matematikçi ve felsefeci. Özellikle diferansiyel hesap alanında çalışmalar yapmış ve kendi adıyla da anılan özel bir eğriyi tanımlamıştır.

16 Mayıs 1718'de Milano'da doğdu. Babası matematik profesörüydü. Küçük yaşta parlak zekâsı ve dil yeteneğiyle dikkati çekti. Latince, İbranice ve Eski Yunanca gibi klasik dillerin yanı sıra Fransızca ve Almanca gibi dilleri de kolayca öğrendi. Kadınlara yükseköğrenim hakkı tanınması gerektiğini savunan Latince bir makalesi yayımlandığında henüz dokuz yaşındaydı. 1750'de, babasının hastalanması üzerine, Bologna Üniversitesi matematik kürsüsünde ondan boşalan görevi devraldı. İki yıl sonra babası ölünce kendini din ve hayır işlerine adanmış. 9 Ocak 1799'da Milano'daki bir manastırda öldü.

Agnesi ilkin doğabilimleri ve felsefeyle ilgilenmiş, bu alandaki denemelerini 1738'de yayımladığı *Propositiones Philosophicae* ("Felsefe Önermeleri") adlı yapıtında toplamıştı. Bu denemelerin büyük bir bölümü, evlerinde babasının sık sık düzenlediği toplantılarda bir araya gelen bilim adamları arasındaki bilim ve felsefe tartışmalarından kaynaklanır. Sonradan ilgisini matematiğe, özellikle de analitik geometriye yönelten Agnesi, İmparatoriçe Maria Theresia'ya adanmış *Instituzioni Analitiche ad Uso della Gioventù Italiana* (1748) adlı yapıtıyla büyük ün kazandı. Açık ve anlaşılır olmasına özen gösterdiği, bu nedenle Latince yerine İtalyanca yazdığı bu kitap, ülkesi dışında da büyük ilgi gördü. Öyle ki Cambridge Üniversitesi'nden bir profesör, bu temel yapıtı İngiliz gençliğine kazandırabilmek için İtalyanca öğrendi.

Agnesi, analitik yapılara yer verdiği bu kitabında, ilk kez Fransız matematikçi Pierre de Fermat'ın bir yüzyıl kadar önce incelediği ve 1703'te İtalyan matematikçi Guido Grandi'nin "versiera" diye adlandırdığı üçüncü dereceden bir eğrinin çözümlemesini de yapar. Grandi bu eğriyi, "dönmek" anlamına gelen Latince *vertere* sözcüğünden türettiği "versiera" terimiyle adlandırmıştı. Fakat sonradan Agnesi'nin yapıtı İngilizce'ye çevrilirken, "cadı" anlamındaki İtalyanca *avversiera* sözcüğüyle karıştırıldığı için, özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde bu eğri yüzyıllar boyunca "Agnesi eğrisinin cadısı" diye tanındı. "Ters sinüs eğrisi" diye de bilinen bu özel türden eğrinin denklemi $xy^2=4a^2(2a-x)$ 'tir.

Agnesi, matematik alanındaki çalışmalarıyla, özellikle de 1748'de yayımlanan yapıtıyla kısa sürede adını duyurmayı başardı. Babasının yerine Bologna Üniversitesi matematik kürsüsüne getirilmesiyle bir matematik kürsüsüne dünyada ilk kez bir kadın atanmış oluyordu.

- YAPITLAR: *Propositiones Philosophicae*, 1738, ("Felsefe Önermeleri"); *Instituzioni Analitiche ad Uso della Gioventù Italiana*, 1748, ("İtalyan Gençliği İçin Analitik Eğitimi").

AGOSTINO DI DUCCIO (1418-1481)

İtalyan heykeltıraş ve mimar. Kaplama rölyeflerinde geliştirdiği teknik ile 15. yy'da seramik sanatının gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Floransa'da doğdu. 1433'te paralı asker olarak Floransa'dan ayrıldı. Modena Katedrali mihrabını yaptığı 1442 yılına kadar Floransa'ya dönmedi. Floransa'da Santa Socrus Annunziata Kilisesi'nde Donatello ve Michelozzo'nun çalışmalarına yardım etti. Ancak kilisenin gümüşlerini çalmakla suçlandığı için şehri terketti. 1446'da gittiği Venedik'te geç 15.yy oyma sanatçılarından Bartolommeo Buon ile çalıştığı bilinmektedir. 1450'den sonra Rimini ve Perugia'da yaşadı. 1463'te Floransa'ya döndü ve burada loncaya girdi. 1473'ten sonra ise tekrar Perugia'ya gidip son sekiz yılını orada geçirdi.

Agostino, çağdaş sanatçılardan farklı olarak eski Roma'dan esinlenmedi. Greko-Romen sanatının Yunanistan'ın Attika bölgesinde gelişen Neo-Attik biçimlerine yakınlık gösterdi. Oyma dekorasyonlarının yanı sıra oluşturduğu alçak kabartmalar yassı ve şematik biçimlerde, dekoratif ve yoğun bir çizgisel stildedir.

1442 tarihli ve Aziz Gimignano'nun yaşamından sahneler işlediği Modena Katedrali Mihrabı ilk önemli yapıtı sayılır. Düz ve sade bir fon üzerine yaptığı yüksek kabartma figürler onun, 1425'ten 1438'e kadar Bologna'da S. Petronio'da çalışmış olan Jacopo della Quercia'nın öğrencisi olduğunu düşündürür. Bazı eleştirmenler ise bu kabartmalarda Luca della Robbia'nın etkisini görürler. Ayrıca Floransa Vazifhanesi'nin ünlü bronz kapılarını yapan Ghiberti'den etkilanmış olması büyük bir olasılıktır. Ama Donatello'nun ve Rossellino kardeşlerin yanılsamacı etkileri onda yoktur.

Agostino'nun başyapıtı, 1450-1457 arasında Rimini'de Malatesta Tapınağı'nın iç heykel-süslemesini oluşturan yüksek kabartma dizileridir. Bu tapınakta mimar Alberti ve ressam Piero della Francesca ile birlikte çalıştı. Agostino'nun tapınakta yaptığı yüksek kabartmalar Orta Çağ'da sanat ve bilimi temsil eden *Trivium* ve *Quadrivium*'u canlandırır. Bu yapıtındaki çizgisel güzellik doğu kaligrafisini ve aynı zamanda kendinden sonraki kuşağın ünlü ressamı Botticelli'nin resimlerini anımsatır.

1467'ye kadar Perugia'daki Aziz Bernardino Duaevi'nin ön cephe süslemesini yaptı. Bu kabartmalardaki figürlerin en göze alıcı bölümü giriş kapısının üzerine yerleştirilmiştir. Burada Aziz Bernardino'nun hazine, duygulu figürü müzik aletleri çalan meleklerle çevrilmiştir.

Agostino di Duccio 1463'te bir süre Bologna'da kalarak Aziz Petronio Kilisesi'nin ön cephesinin taslağını hazırladı. Ayrıca Siena'da Aziz Domenico Kilisesi mihrabı arkalığının süslemesini yaptı. Yaşamının son on yılında çeşitli türlerde daha küçük boyutlu yapıtlar verdi. Bunlar arasında Floransa Ognissanti Kilisesi için yaptığı zarif bir *Tabernakl* da

(katolik kiliselerinde kutsal kâsenin saklandığı süslü dolap) vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Modena Katedrali Mibrabı*, 1442, (Modena); *Tempietto Malatestiano'nun Oyma İç Dekorasyonu*, 1450-1457, (Rimini); *Madonna ve Çocuk*, 1450-1457, (Victoria ve Albert Müzesi, Londra); *Aziz Bernardino Tapınağı Ön Cephesi* 1457-1467, (Perugia).
- **BAKINIZ:** DONATELLO, Ghiberti, Quercia, Robbia.

►
Erasmus ve
Thomas
More'un
ethisi

AGRICOLA, Georgius (1494-1555)

Alman mineraloji bilgini. Sistematik mineralojinin temellerini attığı için "mineralojinin babası" diye anılır. Salt kuramsal çalışmanın yerine gözleme dayalı araştırma yöntemlerini koyarak çağdaş doğa bilimlerinin gerçek kurucusu ve Rönesans'ın seçkin bilim adamlarından biri olmuştur.

Gerçek adı Georg Bauer olan Agricola, 24 Mart 1494'te Saksonya'nın bugün Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin sınırları içinde bulunan Glauchau kentinde doğdu. Ailesi, çocukluğu ve ilk öğrenim yılları üstüne hemen hiçbir şey bilinmiyor. 20 yaşındayken Leipzig Üniversitesi'ne giren Georg Bauer, o sıralar, çağının geleneğine uyarak Latince Georgius Agricola adını benimsedi. 1514'ten 1518'e değin felsefe, klasik bilimler ve filoloji öğrenimi gördüğü Leipzig Üniversitesi, o yıllarda Rönesans Hümanizmi'nin odak noktalarından biriydi. Ne var ki, yüksek düzeyde klasik ve hümanist eğitim almış olmasına karşın, Agricola, eski bilginlerin kuramlarına sıkı sıkıya bağlı kalmayarak titiz bir araştırmacı ve gözlemci olmayı seçti ve bu özelliğiyle de doğa bilimlerinde yeni bir dönemin öncüsü oldu.

1518-1522 yılları arasında Zwickau'daki bir

okulda Latince ve eski Yunanca dersleri verdikten sonra, tıp öğrenimi yapmak amacıyla yeniden Leipzig Üniversitesi'ne döndü; ancak, bu dönemde Reform Hareketi nedeniyle üniversite büyük bir çalkantı içindeydi. Agricola ise, Lutherçiler'i ve Protestanlık'ı ömür boyu benimsemeyecek kadar koyu bir Katolik olduğundan bu çevreden hemen uzaklaştı ve 1523'te İtalya'ya yerleşti. Bologna, Padua ve Ferrare üniversitelerinde doğa bilimleri, felsefe ve tıp okudu, sonra klinik çalışmaları yapmak için Venedik'e gitti. İki yıl kadar Aldine Yayınevi'nde çalıştıktan sonra, 1526'da Saksonya'ya dönerek hekimlik yapmaya başladı. Madencilik ve mineraller üstüne ilk bilgileri derlemesi o yıllara rastlar. 1533'te Chemnitz'e (bugün Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin sınırları içindeki Karl Marx Stadt) yerleşen Agricola, 1546'da aynı kentin belediye başkanlığına atandı ve 21 Kasım 1555'te orada öldü.

İtalya'da geçirdiği yıllar, özellikle de iki olay, Agricola'nın yaşamında birer dönüm noktası sayılacak kadar önemlidir. Bu olaylardan ilki, büyük bilgin Erasmus ile tanışmasıdır. Kısa sürede dostluğunu ve güvenini kazandığı Erasmus, onu yazmaya ve kitaplarını yayımlamaya yüreklendirmiştir. Gerçekten de, Agricola'nın ilk kitabı olan *Bermannus*, 1530'da Erasmus'un önsözüyle yayımlandı. Agricola'dan başka, biri Thomas More olmak üzere yalnızca dört kişinin böyle bir onura erişebilmiş olması, Erasmus'un Agricola'ya duyduğu güveni vurgulamak açısından oldukça anlamlıdır. Agricola'nın, hekim olmaya karar vermişken sonradan madencilik ve mineralojiye ilgi duymasını hazırlayan olay ise gene İtalya'da bulunduğu yıllara rastlar. O yıllarda, Venedik'teki Aldine Yayınevi, Eski Çağ'ın büyük hekimlerinden Galenos'un bazı yapıtlarını yayımlamaya hazırlanıyordu. Agricola, bir yandan klinik çalışmalarını sürdürürken bir yandan da bu kitapları yayıma hazırlama işini üstlendi. Bu görevi kabul etmesi, bir bakıma, Agricola'nın sonraki çalışmalarına yön verecek önemli bir rastlantıydı. Çünkü, Aldine Yayınevi'nde iki yıl kadar birlikte çalıştığı John Clement, daha önce Ütopya'nın yazımı sırasında Thomas More'un sekreterliğini yapmıştı ve Agricola'nın bu yapıtla ilgilenmesine neden oldu. Nitekim, Almanya'ya döndükten sonra Saksonya'nın madencilik bölgesindeki sosyal yapıyı, yasaları ve toplum geleneklerini incelemeye karar vermesinde, More'un kitabının ve sosyal düşüncelerinin büyük etkisi olduğu söylenebilir.

1526'da Saksonya'ya dönen Agricola, ertesi yıl, Orta Avrupa'nın bu zengin madencilik ve metalurji bölgesindeki küçük bir kasabada, Joachimsthal'de hekimlik yapmaya başladı. Doğal olarak, hastalarının çoğu maden işçisiydi ve Agricola'nın tıp deneyimi bu alanda yoğunlaştı. Tüm uğraşlarında olduğu gibi hekimlikte de edinilmiş bilgilerden çok doğrudan doğruya gözleme başvurmuştur. Agricola'nın hiçbir zaman devrinin büyük hekimleri arasında adı edilecek kadar sıvırdığı söylenemezse de kitapları maden işçiliğine özgü meslek hastalıklarında, çoğu kez temel başvuru kaynağı sayılmıştır.

Kasaba hekimi Agricola, Saksonya'nın cevher ve minerallerinden yeni ilaçlar elde edebilmek umuduyla, geri kalan bütün zamanını yöredeki maden ocaklarını ve ergitme tesislerini dolaşarak, madencilerle

►
Saksonya'da
hekimlik

konusarak ve bu konuda yazılmış tüm klasik yapıtları okuyarak geçiriyordu. 1527'den 1533'e dek süren bu çabaları her ne kadar sonunda onu düş kırıklığına uğrattıysa da, ilk kitabından başlayarak* yapıtlarının pek çoğunda bu araştırmaları sırasında derlediği bilgiler yer alır.

Joachimsthal yöresinde uzun araştırma ve incelemelerle geçen bu yıllardan sonra Agricola, 1533'te ömrünün sonuna dek kalacağı Chemnitz kasabasına yerleşti. Anayurdu Saksonya'nın bu küçük kentinde, bir yandan hekimlik yapıyor, bir yandan da derlediği bilgileri kaleme alıyordu. Halk arasında büyük bir saygınlık kazanmıştı, üstelik inançlı bir Katolik olmasına karşın Protestan yöneticilerle de olumlu ilişkiler içindeydi. Nitekim 1546'da, Saksonya seçici prensi tarafından Chemnitz'e belediye başkanı atandı. O yıllarda, Kutsal Roma Germen İmparatoru V. Karl, imparatorluk otoritesini sarsan en büyük güçlerden biri olarak gördüğü Protestanlık'ın yayılışını engellemek amacıyla, imparatorluk sınırları içindeki seçici prensliklerin Protestan yöneticileriyle ikili görüşmeler başlatmıştı. İmparator ile Saksonya seçicisi arasındaki ikili görüşmeler Agricola da temsilci olarak katıldı. Bu diplomatik görevinden başka, Agricola'nın siyaset alanındaki tek etkinliği, Türkler'e karşı ulusal birlik ruhunu oluşturmak amacıyla 1529'da kaleme aldığı coşkulu bir söylevidir. Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Ferdinand'ı, Viyana'yı kuşatan Türkler üzerine yürümeye çağıran bu ateşli söylev, Germen krallığının yurtseverlik ilahisi, siyaset ve din birliğine bir çağrı oldu ve halk üzerinde derin etkiler yarattı.

Agricola'nın Erzgebirge madencilik bölgesindeki incelemelerini içeren *Bermannus; Sive de re Metallica* ("Bermannus ya da Metaller Üstüne") adlı küçük kitabı, bir anlamda, 12 ciltlik baş yapıtı *De re Metallica*'nın ("Metaller Üstüne") çekirdeğini oluşturur. *De re Metallica*, yalnızca Agricola'nın en önemli yapıtı değil, 16.yy'da teknoloji alanında yazılmış tüm yapıtların en önemlisidir. Yazımına 1530'da başladığı, ancak 20 yıl sonra bitirebildiği kitabın basımı, ağaç baskı tekniğiyle gerçekleştirilen yüzlerce teknik çizimin hazırlanması için gereken zaman nedeniyle uzun yıllar sürmüş ve ancak 1556'da, Agricola'nın ölümünden sonra tamamlanabilmiştir. Bu çizimler, 16.yy mühendisliğinden günümüze dek ulaşabilmiş tek örnek olmamakla birlikte kuramsal yaklaşımdan çok gerçekçi ve güvenilir olandır, ve en az yapıtın içeriği kadar önemlidir. Bu geniş kapsamlı yapıtında Agricola, önceki yüzyıllarda kimyacıların metallere yükledikleri gizemli güçlerden söz eder; eski çağlardaki maden ocaklarının coğrafi dağılımını ve bu ocaklarda hangi madenlerin işletildiğini anlatır; Saksonya'daki maden ocaklarına ilişkin yasal sistemi, mülkiyet biçimlerini ve o güne dek uygulanan işletmecilik yöntemlerini tüm ayrıntılarıyla inceler. Bununla birlikte, yapıtın temel ağırlık noktası madencilik ve metal işleme teknikleridir. Agricola'dan önce madencilik üstüne hemen hiçbir şey yazılmamıştı; maden cevherlerinin jeolojik özelliklerini, maden ocağı yapımını, pompalama ve havalandırma düzenlerini ve ocaklarda su gücünden yararlanma konusunu ilk kez

İdari ve
siyasi
etkinliği

Madencilikte Dönüm Noktası

Maden işleme teknolojisinin yaklaşık altı bin yıllık bir geçmişi vardır. Doğada, ya kullanım için çok az işlem gerektirecek kadar saf ya da yaygın olarak bulunan altın, gümüş ve bakır işlenen ilk metallereydi. Zamanla değerlendirilen metallerin ve genelde madenlerin sayısı artmış ve kimi alaşımlar bulunmuş olmakla birlikte, son yüzyıllara değin maden teknolojisi basit yöntemlere; metalurji ve mineraloji konularındaki bilgi ise tümüyle gözleme dayanan, bilimsel sistematikten yoksun sınıflandırmalara dayanıyordu. Madenlerin sistematik bir şekilde incelenmesi, fizik ve kimyanın sağladığı tekniklerden yararlanılarak sınıflandırılması, cevherlerin arıtılması ve yeni alaşımların geliştirilmesi gibi konularda ilerlemeler ancak 18. yy'da kazanılmış ve son bir yüzyılda modern niteliğini kazanmıştır. Bu alanlarda modern döneme geçiş süreci diye tanımlanabilecek yaklaşık iki yüzyıllık bir sürenin başlangıcı ise, Biringuccio* ve Agricola'nın yapıtlarını yayımladıkları 16. yy'a rastlar.

Biringuccio'nun *De la Pirotechnia* ("Ergitme Tekniği Üstüne") adlı yapıtı maden cevherlerinde ergitme, arıtma ve basit içerik analizleri gibi

konularda oldukça ayrıntılı bilgi verir. Bu yapıt döneminin maden işleme tekniklerini incelediği gibi, bu bilgileri yaygın kullanıma sunarak cevher işleme tekniklerinin gelişmesini de sağlamıştır.

Agricola'nın *De re Metallica* ("Metaller Üstüne") adlı yapıtı Biringuccio'nun kitabındaki bilgilere benzer bir içeriğin yanı sıra, cevherlerin analizi ve maden işletmeciliği açısından değerlendirilmesi konularında ayrıntılı yöntemleri de kapsar. *De Natura Fossilium* ("Fosillerin Yapısı Üstüne") adlı yapıtında ise Agricola madenlerin geometrik yapılarına göre sınıflandırılmasına yer verir. Agricola'nın madenleri sınıflandırması, kendinden çok önce Yunan filozofu Theophrastus'un* yaptığı gibi, fiziksel niteliklere dayanıyordu. Yapıtının önemi daha ayrıntılı ve zengin bilgi içeriğinin ötesinde, Aristoteles'den* başlayarak süregelen klasik görüşe karşı, gözleme dayalı değerlendirmeyi ön plana çıkarmış olmasıydı. Biringuccio ve Agricola'nın sağladıkları bilgiler ve gözleme dayalı yöntemler zamanla, yeni gelişen kimyanın getirdiği tekniklerle birleşerek, modern mineraloji ve metalurjinin temelini hazırladı.

inceleyen Agricola oldu. Cevherlerdeki maden oranının belirlenmesini, ergitmeden önce cevherlere uygulanan zenginleştirme yöntemlerini, çeşitli metallere özgü ergitme ve arıtma işlemlerini ilk kez tanımlayan da odur.

Agricola kendisine "mineralojinin babası" sıfatını kazandıran *De Natura Fossilium* ("Fosillerin Yapısı Üstüne") adlı ikinci büyük yapıtında ise, o çağlarda henüz "fosil" diye adlandırılan mineralleri geometrik biçimlerine (küresel, konik, düzlem) göre sınıflandırdı; ilk kez "basit" ve "bileşik" madde kavramını ortaya attı. Onun yaşadığı çağda kimya bilgisi hemen hiç oluşmamıştı ve cevherleri ateşe tutarak çözümleme yöntemi bir yana bırakılırsa, gerçek anlamda kimyasal analiz bilinmediğinden, cevherlerin sınıflandırılması son derece ilkel idi.

Agricola, fiziksel jeolojinin ilk bilimsel çalışmalarından sayılan ve her ikisi de 1546'da yayımlanan *De Ortu et Causis Subterraneorum*, ("Yeraltı Oluşumlarının Yeri ve Nedenleri") ile *De Natura Eorum quae Effluunt ex Terra* ("Yeraltından Sızan Madde-lerin Yapısı Üstüne") gibi yapıtlarında da, yeraltı sularının ve gazlarının oluşumunu, ırmakların toprak aşınmasındaki rolünü ve dağların oluşumu üstüne etkilerini oldukça ayrıntılı bir biçimde incelemiş, maden yataklarının sulu çözeltilerle taşınan madenlerin çökmesiyle oluştuğu yolunda doğru bir yargıya varmıştır.

Derin bir gözlem ve araştırmanın ürünü olan bütün bu yapıtlarıyla Agricola, eski çağlardan gelen bilgi dağarcığının, özellikle de Aristoteles ve Plinius gibi klasik çağ yazarlarınca sunulan bilgilerin bir yana bırakılmasında ve bilimsel araştırma dönemine geçilmesinde ilk adımları atmıştır.

İnsan sorunları

● **YAPITLAR:** *Bermannus sive, de re metallica*, 1530, ("Bermannus ya da Metaller Üstüne"); *De ortu et causis subterraneorum*, 1546, ("Yeraltı Oluşumlarının Yeri ve Nedenleri"); *De natura eorum quae effluunt ex terra*, 1546, ("Yeraltından Sızan Madenlerin Yapısı Üstüne"); *De natura fossilium* 1546, ("Fosillerin Yapısı Üstüne"); *De veteribus et novis metallis*, 1546, ("Eski ve Yeni Metaller Üstüne"); *Rerum metallicorum interpretatio*, 1548, ("Madensel Şeylerin Açıklaması"); *De animatibus uberraneis*, 1546, ("Yeraltı Canlıları Üstüne"); *De re metallica*, 1556, ("Metaller Üstüne").

● **KAYNAKLAR:** F.D. Adams, *The Birth and Development of the Geological Sciences*, 1938; Doğu Almanya Bilimler Akademisi, *Georgius Agricola, 1494-1555*, zu seinem 400 Todestag 21 November, 1955; H. Hartmann, *Georg Agricola, 1494-1555*, 1953; W.B. Persons, *Engineers and Engineering in the Renaissance*, 1939.

● **BAKINIZ:** ALBERTUS MAGNUS, BIRINGUCCIO.

AGRICOLA, Rudolf

(1443-1485)

Alman bilge. Skolastik felsefeye güçlü bir eleştiriyi karşı çıkarak Hümânizm anlayışına yeni bir biçim kazandırmıştır.

Ailesi ve çocukluk yılları konusunda yeterli bilgi yoktur. Kaflo'da doğduğu, Heidelberg'de öldüğü bili-

niyor. Kimi kaynaklar gerçek adının Rolf Huysmann olduğunu yazar. İlk öğrenimini Saint-Agnes'te yapmış, filozof Kampis'li Thomas'ın yanında bir süre kalarak ilk felsefe bilgilerini ondan edinmiştir.

Agricola bilgi edinmek, değişik ülkelerin kültür varlıklarını yerinde görmek, tanımak amacıyla Fransa, İtalya gibi ülkeleri gezmiş, çağının ünlü bilgeleriyle, ozanlarıyla, yazarlarıyla tanışmış, onların düşüncelerinden yararlanmıştı: Ferrara'da bulunduğu yıllarda bilge Gaza'lı Theodoros, Humanist Guarini, Strozzi gibi ozanlarla yakın ilişkiler kurmuş, onların düzenledikleri bilim-sanat toplantılarına katılmıştır. Bu süre içinde Yunanca ve Latince öğrenerek İlk Çağ'ın şiir ve felsefesini kendi dillerinden tanıma olanağı bulmuştur. Bizans'tan İtalya'ya göçen bilgele- rin öğretmenlikle görevli bulundukları kurumlarda ders vermiştir. Bu arada resim, şiir, müzik dallarında da çalışmış, çağına göre başarılı ürünler vermiştir. İki yıl kaldığı Ferrara'da konuşma gücünün yüksekliği, düşünme yeteneğinin verimliliği ile ün salmış, çevresinde toplananları etkilemiş, ünlü yapıtı *De Inventione Dialectica*'yı yazmıştır. ("Diyalektik Buluş Üstüne"). Daha sonra Worms'a, Heidelberg'e gitmiş, papaz olarak görevli bulunduğu süre içinde, kendi görüşlerini dile getiren dersler vermiştir. Aristoteles'in o dönemde bilinen yapıtlarını Almanca'ya çevire- rek Aristotelesci görüşün daha geniş bir alana yayılmasına, yorumlanmasına, benimsenmesine yardımcı olmuş, Hümânizm akımının Almanya'da gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu yıllarda İbrani diliyle, tanrıbilimle ilgilenmiş, sağır ve dilsizleri konuşturma yöntemlerini araştırmıştır.

Felsefeye insan sorunlarıyla girmiş, insanın düşün- en, yargıda bulunan, seçen, inanan bir varlık olarak taşıdığı değerler üzerinde durmuş, bu değerlerin önemini dile getirmişti. Düşüncelerinin insan konusunda yoğunlaşması, özgür istenç, düşünme özgürlüğü gibi sorunları işlemesi ve bu sorunlara getirdiği yeni yorumlar, o dönemde Avrupa'da yeni gelişmeye başlayan Hümânizm'in öncülerinden biri sayılmasına yol açmıştır.

Düşünme yönteminde başlıca dayanak diyalektiktir. Bu yöntem, kişiye söyleyiş kolaylığı, düşünme tutarlılığı, inandırma gücü kazandırır. Bu anlayışla yola çıkan Agricola, İlk Çağ'ın ünlü retorikçilerini, özellikle Cicero'yu incelemiş, onun geliştirdiği retorik yöntemini daha da genişleterek, tanıtmıştır. İlk bakışta oldukça çekici görünen düşüncelerinde, düş- lere kapılırcasına bir soyutlaşma sezilirse de, insan özünün taşıdığı yüksek değerlere olan inancı, bu değerleri içeren sorunlara karşılaştırmalı bir yöntemle çözüm arayan tutumu, mantık kurallarından ayrılmayan çalışma biçimi, görüşlerindeki uyumu dile getirir. En ilginç yapıtı sayılan *De Inventione Dialectica*'da kendisine ün kazandıran düşüncelerini sağlam bir temele oturtur.

Agricola'ya göre, insan bir değerler bütünüdür. Bu değerlerin başında saygı, bağımsızlık, özgürlük, eşitlik gelir. İnsanı anlamak bu değerleri kavramaya bağlıdır. Ancak, böyle bir anlamamanın yolu da diyalektikten geçer.

Eğitim-öğretim konusunda, yalnızca soyut kavramlara dayanan bilgilerin, kavramlar arasında kurulan bağlantının yararlı olmayacağı görüşünü ortaya

atarak gelenekçi anlayışa karşı çıktı. Eğitim-öğretim biraz da retoriğe dayanmalı, açıklama, inandırma, tutarlı olma olanağı sağlanmalı, verilen bilgide çelişki-den kaçınılmalı, düşünme ilerlemeye, yaratıcı gücü geliştirmeye yardımcı olmalıdır. Bu nedenle gözlemin etkisine, inandırıcı gücüne önem verilmeli, yalnız kavramlara dayanan bir yöntemle bağlanılmamalıdır.

Agricola, Orta Çağ geleneğini sürdüren Aristoteles’ci düşünürlerden ayrılır. Mantık konusunda Aristoteles’e bağlılığı retorikle olan ilişkisinden kaynaklanır. Kanıtama ve kanıtlar arasında karşılaştırmalı bağlantılar kurma, Agricola’ya göre retorikğin etkili, tutarlı, inandırıcı olmasını sağlar. Bu nedenle mantık ve retorik yan yana yürümelidir.

Yunan-Latin İlk Çağ’ına bağlı kalması, yalnız düşünme yönteminde değil, yazış biçiminde de kendini gösterir. Yunan-Latin bilgeleri gibi, Agricola da düşüncelerini şiir, düzyazı türünde sergiler. Kendinden sonra gelen Rodolphus Linguis, Antonius, Liber, Alexander Heguius, Erasmus gibi Hümanistler’e ışık tutmuş, bir düşünme ortamı sağlamıştır. Bu nedenle Rönesans’la gelişmeye başlayan düşüncelerin öncüsü sayılır.

Agricola’nın, gerek çağında, gerek sonraki yüzyıllarda etkisi daha çok İlk Çağ Yunan-Latin felsefesine, sanatına karşı uyandırdığı ilgide görülür. Özellikle Alman düşüncesinde İlk Çağ felsefesine yönelmeyi, İlk Çağ uygarlığını özgün kaynaklarından tanımayı düzenli bir akım olarak başlatan odur.

● **YAPITLAR:** *De Inventione Dialectica*, ty, (“Diyalektik Baluş Üstüne”); *Commentaria in Boethium*, ty, (“Boethius’un Yorumu”); *De Quatuor Monarchiis*, ty, (“Dört Monark Üstüne”).

● **KAYNAKLAR:** M. Adam, *Vitae Germanae Philosophorum*, 1615; A. Bossert, *De Rod. Agricola Frisio*, 1865; H. Schmidt, *Philosophisches Wörterbuch*, 1978; J.P. Tressling, *Vita et Morita pod Agricola Gromingoe*, 1830.

AGRIPPA, Cornelius Heinrich (1486-1535)

Alman Bilge. Kabalacılık’la Yeni-Platonculuk’u uzlaştıırıp, bunlarla Hristiyan inançları arasında bağ kurmaya çalışmıştır.

Köln’de doğdu. Kimi kaynaklara göre Lyon’da, kimilerine göre de Grenoble’da öldü. Yaşamı serüvenlerle doludur. Katıldığı 7 Yıl Savaşları’nda gösterdiği yararlılıktan dolayı kendisine şövalye nişanı verildi. Bir süre sonra askerlikten ayrıldı. Tıp öğrenimi görerek doktor oldu, bir yandan da simya deneyleri yaptı. Fransa ve İspanya’ya giderek gizli bir dernek kurmaya çalıştı. Başarı sağlayamayınca Dol’e geçti. İbranicce öğretmenliği yaptığı sırada dinsizlikle suçlandı. Pavia’ya (İtalya) giderek yıldızların devimleriyle insanların yazgıları arasındaki ilişki üzerine konferanslar verdi. Burada büyücülükle suçlanınca Torino’ya sığındı. 1518’de dostlarının yardımıyla değişik görevler üstlendi. Halkın yerleşmiş geleneklerine aykırı düşünceleri büyücülükle suçlanmasına yol

açtığından Pavia’da da çok kalamadı. Yeniden gezilere başladı ve sırasıyla Köln, Cenevre, Freiburg ve Lyon’a gitti.

1524’te Kral I. François’nın annesi Louise de Savoie’nin başdoktoru oldu. O sırada Fransa’ya karşı savaş açan Bourbon Kralı’nın başarısını önceden yıldızlara bakıp haber veriş büyük ilgi uyandırdı. Kimi İngiliz, İtalyan ve Alman soyluları ülkelerine çağırılırsa da Agrippa, Hollanda’ya giderek İmparator V. Charles’in tarihçiliğini üstlendi. Anvers’te yayımlanan bir yapıtı nedeniyle yakalanıp Brüksel’e getirildi ve bir yıl tutuklu kaldı. Çıkınca Köln’e ve Lyon’a gitti. Yaşamının son yıllarında I. François’nın annesiyle ilgili bir yazısı yüzünden uzun süre tutuklu kaldı. Bağlı konusundaki çalışmalarının yanlış anlaşılmasından dolayı yaşamı boyunca suçlanan Agrippa, bağıştı tanrıbilimden ayırarak bağımsız bir bilim durumuna getirmek istemiştir.

Agrippa’ya göre bilginin doğa, vahiy ve vahiye bulunan gizli anlam gibi üç kaynağı vardır. Doğa, kabalacılık adı verilen, evrenin ve insan soyunun yaratılışını, öteki varlık türleriyle insan arasındaki bağlantıyı konu edinen felsefenin kaynağıdır. Vahiy ise *Tevrat* ve *İncil* gibi kutsal kitaplarda bulunan tanrısal bildirilerdir. Bu kurallarda iki anlam vardır: Biri herkesin kavrayabileceği “doğal anlam”, öteki ise ancak seçkin kurulların anlayabileceği “gizli anlam”. İşte bağı, bu üç kaynağın tümüne dayanarak, doğanın gizli anlamlarını bulup evreni açıklamak amacıyla onları egemenliği altına alır. Bağının Tanrı’yu ve özü bütünüyle kavratma yeteneği vardır. Bu yüce bilgiye ancak tüm kişisel ilişkilerden ve dünya bağlarından sıyrılmakla ulaşılır. Bağının en yüce amacı olan bu duruma ulaşmak çeşitli araçların incelenmesini gerektirir.

De Occulta Philosophia (“Gizli Felsefe”) adlı yapıtında belirttiğine göre evreni oluşturan üç küre ve ona izdüşen üç bağı vardır:

1- Ögesel ve Fiziksel Küre: Fizik bağı, öğeleri ve bunların nasıl kullanılacağını araştırır.

2- Göksel Küre: Göksel bağı, yıldızlararası olayları ve geleceği inceler.

3- Kavranabilir Küre: Dinsel bağı, ruhları inceleyip egemenliği altına almaya çalışır.

Agrippa’nın gökbilimle ilgili görüşlerinin kaynağı Aristoteles’tir. Ruh ve meleklerle ilgili düşünceleri de kabalacılıktan etkilenmiştir.

Evreni oluşturan iki tür öğe vardır: Ateş ile hava. Ateş, biri “göksel” öteki de birincinin gölgesi “yersel” olmak üzere iki türdür. İkinci önemli öğe ise, ince olduğu için gövdeden ruha sokulur ve dıştaki olayları düş biçiminde insana aktarır. Bu iki öğe, başta tutkular olmak üzere, her şeyi açıklayabilir. Tutkular ikiye ayrılır. Ruha bağlı olmayan duyuusal tutkular ve mıknaatısın çekim gücü gibi insanın kavrayamayacağı gizli nitelikler. Bunlar, Tanrı tarafından insana verilmiştir.

Madde ile ruh birbirinden ayrı özlerdir. Gövdesel olmayan ruhsal olanla ilişkisi söz konusu değildir. Bu nedenle, ruhun özdeğ doğrudan doğruya dirilik vereceği düşünülemez. Ruh töz olması nedeniyle kendi kendine devinir. Her insanın ruhu, evrensel ruhun bir bölümüdür. Kendi ruhunun yasalarını kavrayabilen kişi evrenin ruhunu da kavramış olur,

Bilginin üç kaynağı

böylece dünya için daha iyi şeyler yapabilir.

Evensel ruh her maddede değişik ölçüde vardır. Bu nedenle alışımı, ruhu çok olan nesnelerden az olanlara aktarabilir. Bu yöntemle her maddeyi başka bir nesneye, örneğin altına dönüştürme olanağı vardır.

Yaşamının son yıllarında yazdığı *De Incertitudine et Sanitate Scientiarum* adlı yapıtında daha önce söylediklerinin büyük bir bölümünü yadsıdı. 'Bütün sorunların tek çözüm yolu bulunduğunu, bunun da Tanrı'dan kaynaklandığını ileri sürdü.

- **YAPITLAR:** *De Occulta Philosophia*, 1527, ("Gizli Felsefe"); *De Incertitudine et Sanitate Scientiarum*, 1527, ("Bilimlerin Kesinsizlik ve Boşluğu"); *De Triplici Ratione Cognoscendi Deum*, 1550, ("Tanrı'yı Tanımanın Üçlü Kuralı"); *De Feminei Sexus Procellentia*, 1550, ("Kadınların Yararlılıkları Üzerine").
- **KAYNAKLAR:** A. Daguet, *Cornelius Agrippa*, 1856; C. Sigwart, *Agrippa von Nettesheim: Kleine Schriften*, 1889.

AGRİPPA (2. yy)

Yunanlı düşünür. Aenesidemus Okulu'nun ilkelerini yeniden düzenleyen kuşkuculardandır.

Doğum ve ölüm yılları, öğrenimi, ailesi, oturduğu yer konusunda kesin bilgi yoktur. Günümüze kalan birkaç kısa yazısı, duyu verilerinin bile göreceliğini ileri sürerek genel geçerlik taşımadıklarını savunan Kuşkucu Akademia'ya (İÖ 1.yy-İS 2.yy) girdiğini ve Pyrrhon'u yeniden yorumlamaya çalışanlar arasına katıldığını gösterir. Bu yorumcu bilgelerin başında gelen Agrippa, Yeni-Pyrrhoncu kuşkuculuğun ilkelerini, içeriklerine dayanarak, belirledi. Yeniden yorumlayarak düzenlediği bu ilkeleri beş ana bölüm altında topladı:

A) Çelişiklik: Her bilgenin düşüncesi değişik olup ötekilerle çatıştığından, içlerinden birini seçmek olanaksızdır.

B) Sonsuz Gerileme: Her tanıt bir genel ilkeden yola çıkar, bu ilkenin tanıtı da başka bir ilkeden... Bu sonsuza dek geri gider, böylece çıkmazdan kurtulu namaz.

C) Görecelik: Algı ve yargıların öznel bir niteliği vardır. Olması gerektiği gibi, nesnel bir niteliği yoktur.

D) Varsayım: Her tanıt belli bir ilkeye dayanır. Bu ilke ise bir varsayımdır, tanı 'anmamıştır, doğru bir görünendir.

E) Kısır Döngü: Herhangi bir ilkeyi tanımlamak için getirilen tanıtın başka bir tanıtı dayanması gerekir. Çünkü tanımlar değişiktir.

Agrippa bu *Tropos*'larla (Kanıt) ilk ilkelerin göreceli olduğunu ve onlar için salt bir ölçütün gerektiğini ileri sürdüğü gibi bunun olanak dışı olduğunu da gösterdi. Ayrıca yargı ve algının öznel olduğunu savunarak, bu nedenle metafizik sorunların çözülemeyeceğini öne sürdü. Böylece okulun görüşü-

ne köklü bir nitelik kazandırarak Yeni-Pyrrhonculuk'a güç verdi. Ayrıca Eski-Pyrrhonculuk'un katı ilkelerine açık bir anlam getirdi. Bu yeni yorumlara dayanan çalışmaları yüzünden Agrippa, kimi felsefe tarihçilerince, Pyrrhonculuk'un ikinci kurucusu sayılır.

Ortaya attığı kanıtlarla salt kavranabilir bilginin değil, tüm edimsel ve olabilir bilgilerin de tutarsızlığını anlatmaya çalıştı. Bu yüzden bilgi konusunda birtakım değişmez kuralların bulunduğunu ileri sürerleri güç duruma düşürdü.

Agrippa, ileri sürdüğü eleştirici görüşleriyle, kendinden sonra gelen ve bilginin birtakım varsayımlara, kurallara dayandığını savunan bilgeleri etkilemiştir.

- **KAYNAKLAR:** Diogenes Laertius, *Lives of Eminent Philosophers*, 1925; Sextus Empiricus, *Philosophical Works*, 1955-1961.
- **BAKINIZ:** AENESIDEMOS, PYRRHON.

AGUINALDO, Emilio (1869-1964)

Filipinli siyasi önder. Ülkesinin bağımsızlığı için İspanya ve ABD'ye karşı savaşmıştır.

22 Mart 1869'da Filipinler'de Cavite bölgesinde doğdu; 6 Şubat 1964'te Manila'da öldü. Çinli ve Tagalog karışımı bir aileden geliyordu. Manila'da eğitim gördükten sonra, 1890'da Cavite bölgesi belediye başkanı oldu. Bu bölgede, İspanyol sömürge yönetimine karşı savaşın önderi durumuna geldi. 1897'de, bağımsızlık hareketi önderleri, İspanyol yönetimince sürgüne gönderildi. 1898'de ABD, İspanya'ya savaş açarak Filipinler'i işgal etti. Bu olay üzerine, Hong Kong ve Singapur'daki ABD elçileriyle görüşen Aguinaldo, ABD ile işbirliği yaparak İspanyol yönetimine karşı savaşmak istedi. Filipinler'e döndükten sonra İspanyollar'ın yerini ABD'nin aldığını görerek bağımsız Filipin Cumhuriyeti'ni kurdu. Filipin Cumhuriyeti'nin devlet başkanı olarak üç yıl boyunca ABD ile savaştı. 1901'de yenildi ve ABD ile anlaşmaya zorlandı.

1935'e değin siyasal yaşamda etkin bir rol oynamadı. 1935'te Filipinler, ABD vesayeti altında özerk bir yapıya kavuştu. Aguinaldo, devlet başkanlığı için adaylığını koydu ama seçilemedi. 1941'de Japonya, Filipinler'i işgal edince, Japonya'nın yanındaydı. 1945'te ABD, Filipinler'i Japonya'dan geri aldıktan sonra işbirlikçilik suçuyla tutuklandı. Daha sonra genel aften yararlandı.

1950'de, devlet başkanına danışmanlık görevi yapan Devlet Konseyi'ne seçildi. Yaşamının son yıllarında bağımsızlık mücadelesine katılmış yaşlı savaşçılara yardım kurumunun başkanlığını yaptı.

- **BAKINIZ:** QUEZON, RIZAL.

AĞA HAN III (1877-1957)

İsmaililer'in dini önderi. Hindistan'daki Müslüman azınlığın politik hakları için çalışmıştır.

Asıl adı Sultan Sir Muhammed Şah olan III. Ağa Han Karaçi'de doğdu. İsviçre'de öldü. II. Ağa Han'ın tek oğludur. Sekiz yaşında babasının yerine imam oldu. Hindistan, Orta Asya, İran, Suriye ve Doğu Afrika'da yaşayan İsmaililer'in dini önderi durumuna geldi. İran hükümdarları soyundan gelen annesinin etkisiyle, İslam kültürünün yanı sıra Batı kültürü de aldı. Gençlik yıllarını genellikle Fransa'da geçirdi. Bunun politik bir nedeni de vardı. Değişik coğrafi bölgelere yayılmış olan müritlerinin herhangi bir koluyla yakın ilişkiye girmek istemiyordu.

1902'de kral naibinin danışma meclisi üyeliğine seçildi. Bundan sonra kırk yıl boyunca Hindistan'daki Müslüman azınlığın dini ve politik önderi oldu.

Ağa Han 1906'da İngiliz vali Lord Minto'ya Müslüman azınlığın isteklerini anlatmak üzere bir heyet gönderdi. Lord Minto, hükümetinin yapacağı her reformda Müslümanlar'ın çıkarlarının gözetileceğine söz verdi. 1909 reformlarıyla Müslümanlar'a kendi temsilcilerini seçme hakkı tanındı.

1906'da Ağa Han'ın girişimleriyle Tüm Hindistan Müslümanları Birliği kuruldu. Ağa Han birliğin ilk başkanı seçildi ve 1913'e değin bu görevini sürdürdü. Hint Müslümanları'nın politik çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurulmuş olan birlik, ilk toplantısında Müslüman azınlığın İngiliz Devleti'ne bağlılığını bildirdi.

Ağa Han, I. Dünya Savaşı başlayınca, Müttefik ordularını destekledi. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini yanlış buluyordu; çünkü İslam dininin ve Müslümanlar'ın tehdit edilmediğini, Osmanlı Devleti için de bir tehdidin söz konusu olmadığını, ayrıca Almanya ve Avusturya'nın dostluklarına güvenilemeyeceğini düşünüyordu. Yine de barış görüşmeleri başlayınca, Osmanlı Devleti'ne karşı sert davranılması için aracılık etti.

20. yy başlarında Hint Ulusal Kongresi önderliğinde sürdürülen bağımsızlık mücadelesi güç kazanmaya başlamıştı. Kongre önderleri, tüm Hindistan halkının İngilizler'e karşı ortak mücadelesini savunuyordu. Kongre içinde çok küçük oranda temsil edilen Müslümanlar ve öbür azınlıklar, bağımsızlık ilan edildiğinde doğabilecek Hint baskısından korkuyor ve ayrılıkçı politikalar güdüyorlardı. Ağa Han, 1930-1932 arasında Londra'da Hindistan'ın siyasi geleceğinin saptanması için toplanan Yuvarlak Masa Konferansları'na Müslümanlar'ın temsilcisi olarak katıldı. Daha sonra tüm Hindistan delegasyonunun başkanı seçildi. Anayasa tartışmaları sırasında diplomatik becerilerini kullanarak azınlıkları tek bir görüş altında topladı.

1932'de Cenevre'de toplanan Dünya Silahsızlanma Konferansı'nda Hindistan'ı temsil etti; aynı yıl Milletler Cemiyeti'ne Hindistan delegesi olarak katıldı. 1937'de Milletler Cemiyeti'ne başkan seçildi. Ağa

Han, ülkesindeki kadınların toplumsal durumlarının düzeltilmesi için çaba gösterdi; peçe takılmasını yasakladı. Büyük servetiyle bankalar kurdu, düşük faizli kredi vererek ticareti ve iş hayatını canlandırmaya çalıştı. Hindistan, Doğu Afrika ve Ortadoğu'da yerel hükümetlerle de işbirliği yaparak okullar, hastaneler kurdurdu.

Ağa Han, imam olarak görevlerini yalnızca dini öğretileri yaymakla sınırlı tutmamış, İsmaililer'in toplumsal ve ekonomik kalkınmasıyla da yakından ilgilenmiştir.

• **YAPITLAR:** *The Memoirs of Ağa Han: World Enough and Time*, 1954; *India in Transition: A Study in Political Evolution*, 1918, ("Geçiş Sürecinde Hindistan: Siyasal Evrim Üzerine Bir İnceleme").

• **BAKINIZ:** CİNNAH, M.GANDİ.

AĞA HÜSEYİN PAŞA (1776-1849)

Osmanlı veziri ve yeniçeri ağası. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında büyük katkısı olmuştur.

Edirne'de doğdu. Rusçuk'tan geldiği söylenen Hacı Mustafa'nın oğludur. Bender'de orduya girerek 9. Yeniçeri Bölüğü'ne yazıldı. 1789'da İstanbul'a geldi. 1807-1812 Rus Savaşı'nda gösterdiği başarılar sonucu zağarcıbaşılığa yükseldi. Bu arada Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmayı tasarlayan II. Mahmud, Sadrazam Silahdar Ali Paşa'nın önerisiyle Ağa Hüseyin Paşa'ya Yeniçeri Ocağı'nda önemli görevler verdi. Padişahın amacı, yeniçerilerin içine soktuğu adamları aracılığıyla, ocağın kapatılması sırasında çıkabilecek karışıklıkları denetlemektir. Ağa Hüseyin Paşa, 1822'de kul kâhyalığına, 1823'te de yeniçeri ağalığına yükseldi. Yeniçeri ağalığı sırasında, ocakta tehlikeli gördüğü kişileri ya başka yerlere sürgün etti ya da ortadan kaldırdı. Bu hizmetlerinden ötürü aynı yıl vezirliğe yükseldi. Ancak, yeniçeriler arasında çok düşman kazanmıştı. Can güvenliğinin kalmayışı ve yeniçerilerin ayaklanma olasılığı karşısında yeniçeri ağalığından alındı. İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakası muhafızlığı ile İzmit ve Bursa Sancağı mutasarrıflığına atandı. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla son bulan ayaklanma sırasında devlete büyük yararlıklar gösterdi. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adıyla kurulan yeni düzenli orduda komutanlık görevi aldı. 1827'de bu görevi Husrev Paşa'ya bırakarak yeniden mutasarrıflık ve muhafızlık görevine döndü. Aynı yıl Edirne valiliğine atandı.

1828-1829 Rus Savaşı'nda, Şumnu ve Balkanlar'ın savunmasıyla görevlendirildi. Ağa Hüseyin Paşa, Şumnu'yu çok iyi savunmakla birlikte Ruslar'ın Aşağı Tuna'daki siperleri ele geçirmelerini engelleyemedi. Komutayı Sadrazam Mehmed Reşid Paşa'ya bırakıp Rusçuk Muhafızlığı'na çekildi. Burada da başarılı olamadı. Savaş sonrası ikinci kez Edirne valiliğine getirildi. 1832'de Osmanlılar'a karşı ayaklanan Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Suriye'ye göndermesi üze-

rine, Ağa Hüseyin Paşa Mısır Ordusu karşısında oluşturulan askeri güçlerin komutanlığına getirildi. Temmuz 1832'de Beylan'da İbrahim Paşa'nın ordusuna yenildi ve görevden alındı. Sırbistan Prensi Miloş Obrenoviç ile iyi ilişkileri olduğundan, 1833'te Vidin muhafızlığına atandı. Bir yıl sonra geri çağırıldı. 1846'da ikinci kez Vidin muhafızı oldu. Ölümüne değin bu görevde kaldı.

Okur-yazar olmayan Ağa Hüseyin Paşa bilime ve tekniğe karşı büyük bir ilgi duyuyordu. Yenilik yanlısıydı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına katkısının yanı sıra yönetsel görevlerle bulunduğu yerlerde bayındırlık alanında hizmetleri olmuştur.

● BAKINIZ: MAHMUD II.

AĞAKAY, Mehmet Ali (1893-1965)

Türk dilbilimci, sözlük yazarı. Türkçe sözcük ve deyimlerin derlenmesinde önemli çalışmalar yapmıştır.

Girit'te doğdu. İlköğrenimini Hanya'da, ortaöğrenimini İzmir'de yaptı. Askeri Tıbbiye'de okumaya başladı, ancak Balkan Savaşı'nın patlak vermesi üzerine hekim yardımcısı olarak orduya katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda da görev yaptıktan sonra, Askeri Tıbbiye'ye dönerek 1917 yılında bitirdi. Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı İstiklal Madalyası aldı. Savaşın sonra çeşitli yerlerde doktorluk yaptı. 1936 yılında Türk Dil Kurumu'na girdi ve Terim Kolu'nda çalıştı. 1937-1946 arası Gaziantep milletvekilliği yaptı. 1941 yılında TDK Sözlük Kolu başkanlığına getirildi. Bu görevi 1962'ye değin sürdürdü. TDK Onur Üyesi olan Ağakay 1965'te Ankara'da öldü.

Ağakay'ın 1936 yılında, dil konusunda yazdığı birkaç yazının Atatürk'ün dikkatini çekmesi üzerine TDK'ya alınması, ömrünün son gününe değin sürecek titiz bir çalışmanın başlangıcı oldu. İlk baskısı 1945'te yapılan, daha sonra her baskıda biraz daha olgunlaştırarak genişlettiği *Türkçe Sözlük* en önemli çalışmalarından biridir. Ağakay bu sözlükle "Dil Devrimi"nin başlamasından on üç yıl sonra, daha önceki sözlüklerde bulunmayan binlerce deyim, yeni sözcük ve terimi ilk kez topladı. Sözlük düzenleme yöntemlerine yenilikler getirdi. 1962 yılında yayımlanan *Fransızca-Türkçe Sözlük*, alanındaki boşluğu dolduran önemli bir yapıt sayılmaktadır.

● YAPITLAR: *Kelime Yapma Yolları*, 1943; *Türkçe Sözlük*, 1945; *Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü*, 1958; *Fransızca-Türkçe Sözlük*, 1962.

AĞA MUHAMMED HAN (1742-1797)

Kaçar aşiretinin başkanı. İran'da Kaçar hanedanını kurmuştur.

Hazar Denizi'nin güneyinde yaşayan bir Türk aşireti olan Kaçarlar'ın başkanı Muhammed Hasan Han'ın oğludur. Çocukluğunda, İran'da Safevi egemenliğine son vererek Afşar hanedanını kuran Nadir Şah'ın oğlu tarafından hadım ettirilmiştir. Nadir Şah'ın hükümdarlığı döneminde Afşarlar'la Kaçarlar arasında kanlı savaşlar oldu. 1747'de Nadir Şah'ın öldürülmesi üzerine İran bir karışıklık dönemine girdi. Egemenlik, 1750'de Şiraz'da hüküm süren Kerim Han Zende'ye geçti. Onun 1779'da ölümünden sonra, halefleri taht kavgasına başladılar. Bu kargaşalıktan yararlanan Ağa Muhammed Han, 1779'da Tahran'a gelerek şahlığını ilan etti ve İran'da Kaçar hanedanını kurdu.

Uzun süre Zendler'le mücadele etti. Zend hanedanının son temsilcisi Şehzade Lutf Ali Han'ı işkenceyle öldürttü. Daha sonra, Azerbaycan üzerine yürüyerek, Afşarlar'ın elindeki bu yöreyi egemenliği altına aldı. Türkmenler üzerine de bir sefer düzenleyerek Kuzeydoğu İran'da düzeni sağladı. Nadir Şah'ın ölümünden sonra başlayan saltanat kavgaları sırasında Rusya, İran'dan toprak istemişti. Bunun üzerine Gürcistan'a bir sefer düzenleyen Ağa Muhammed Han, bu ülkeyi de topraklarına kattı. Rus Ordusu, Çariçe II. Katerina'nın ölümü üzerine, savaşmaktan vazgeçerek geri çekilince, Ağa Muhammed Han Horasan'a girdi. Meşhed'de hüküm süren Nadir Şah'ın torunu Şahruh Mirza'yı yakalattıktan sonra Horasan yöresini tümüyle ele geçirdi.

1797'de Karabağ'ın merkezi Şuşa'yı kuşattı. Kale alındıktan sonra idama mahkûm ettiği iki uşağı tarafından yatağında öldürüldü. Çocuğu olmadığı için yerine yeğeni Feth Ali Şah geçti.

Döneminde İran'da düzen sağlandı. Tahran'ı başkent yaparak önemli bir merkez durumuna getirdi. Kaçarlar, Pehleviler'in yönetimi ele geçirdiği 1924'e değin İran'a egemen oldular.

AĞAOĞLU, Adalet (1929)

Türk roman, öykü ve oyun yazarı. Romanın biçimsel sorunlarına çözüm arayan, Türk toplumunun güncel sorunlarını ele alan ürünler vermiştir.

Ankara'nın Nallıhan ilçesinde doğdu. Ankara Kız Lisesi'nden sonra girdiği Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1950'de bitirdi. 1951 yılında girdiği Ankara Radyosu'nda dramaturgluk ve Radyo Tiyatrosu müdürlüğü, TRT'nin kurulmasından sonra da program uzmanlığı ve daire başkanlığı yaptı. 1970 yılında

bu kurumdan ayrıldı. Daha önce yayımlanmış üç oyununu içeren *Üç Oyun* adlı yapıtla 1974 TDK Oyun Ödülü'nü, *Yüksek Gerilim* ile 1975 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı aldı. *Bir Düşün Gecesi* adlı romanı ise yazara 1979 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü, 1980 Madaralı Roman Ödülü'nü ve 1980 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazandırdı.

Daha ortaöğreniminde tiyatro ile ilgilenmeye başlayan Ağaoglu, başlangıçta yoğun bir biçimde tiyatro oyunları yazmakla uğraştı. Sevim Uzgören'le birlikte yazdığı ilk oyunu *Bir Oyun Yazalım* 1953'te sahnelendi. Çoğu 1960'larda yazılan ve oynanan oyunlarında ağırlıklı aile-birey ilişkilerini, toplumsal baskıların kişiler üzerindeki olumsuz etkilerini ele aldı. 1973'te yayımlanan *Ölmeye Yatmak* adlı romanı Ağaoglu'nun yeni bir alandaki çalışmalarının habercisi oldu. Bu romanında, Cumhuriyet döneminin egemen dünya görüşünün belirli toplumsal katmanlardaki bireylere etkisinde görülen çelişki ve tutarsızlıkları konu edindi. Daha sonraki öykü ve romanlarında toplumsal çalkantılarla dolu bir dönemin, özellikle aydınlar katında yarattığı özgün sorunlarla hesaplaştı. *Fikrimin İnce Gülü* adlı romanında ise, Almanya'da çalışan bir işçinin özlem, beklenti ve umutlarının yaşanan gerçeklik karşısında unufak oluşunu, uzun bir memleketle dönüş yolculuğu çerçevesinde anlattı.

Adalet Ağaoglu roman ve öykülerinde gelişim ve değişim öğelerine verdiği önemle dikkat çekti. Ayrıntılara, sık sık kullandığı geri dönüşlere başvurması değişik kurgusunun önde gelen özelliklerindendir.

- **YAPITLAR:** Roman: *Ölmeye Yatmak*, 1973; *Fikrimin İnce Gülü*, 1976; *Bir Düşün Gecesi*, 1979; *Yaz Sonu*, 1981; *Oyun: Bir Oyun Yazalım* (Sevim Uzgören'le), 1953; *Evcilik Oyunu*, 1964; *Çatıdaki Çatlak*, *Sınırlarda*, 1969; *Tombala*, 1967; *Kendini Yazan Şarkı*, 1977; *Öykü: Yüksek Gerilim*, 1974; *Sessizliğin İlk Sesi*, 1978; *Hadî Gidelim*, 1982.

AĞAOĞLU, Ahmed (1869-1939)

Türk düşünce ve siyaset adamı. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçülük hareketi içinde önemli rol oynamış, İttihat ve Terakki Partisi Genel Merkez üyeliğinde bulunmuştur.

Azerbaycan'ın Şuşa Kenti'nde doğdu, İstanbul'da öldü. İlk ve ortaöğrenimini Şuşa'daki Rus okulunda tamamladı. Aynı yıllarda Farsça ve Arapça öğrendi. 1888'de Petersburg'da Politeknik Enstitüsü'ne girdi. Sağlığının bozulması nedeniyle buradaki öğrenimini tamamlayamadı. Daha sonra Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi'nde tarih ve filoloji bölümüne girdi, aynı zamanda Hukuk Fakültesi'nde dersleri izledi. 1890'da İttihat ve Terakki'nin önderlerinden Ahmet Rıza ile tanıştı. *La Nouvelle Revue* ve *Revue Blue* adlı dergilerde Doğu'ya ilişkin makaleler yazdı. Bir yandan da Tiflis'te çıkan *Kafkas* gazetesine yazılar gönderdi. 1892'de Londra'da toplanan Şarkıyatçılar Kongresi'ne "Şii Mezhebinin Doğuşu ve Ge-

lişmesine Dair" adlı bir tebliğ sundu.

Paris'teki eğitimini tamamladıktan sonra 1894'te Kafkasya'ya döndü; Tiflis ve Bakü'de Hüzeyinzade Ali (Turan), Ali Merdan Topçubaşı, Hasan Bey Zerdani ve Şahtahlı Mehmedağa ile birlikte "Milli Uyanış Hareketi"nde çalıştı. *Kapsi* ve *Şarki Rus* gazetelerine yazılar yazarak Türkler'in Rusya'daki öteki milliyetlerle eşit haklara sahip olmaları doğrultusundaki görüşlerini dile getirdi. 1905'te yörede egemenlik kurmaya çalışan Ermeniler'e karşı mücadele etmek amacıyla Fedai adlı gizli bir örgüt kurdu.

Aynı yıl Rusya'da bir tür meşrutî yönetim getiren 1905 Devrimi oldu. Petersburg'da, Rusya'daki çeşitli milliyetlerin temsilcilerinin katıldığı bir kongre toplandı. Ahmed Ağaoglu, bu kongrede Kafkasya delegesi olarak yer aldı.

Yeni yönetimin tanıdığı bazı özgürlüklerden yararlanan Azerbaycan aydınları Türkçe gazete ve dergi çıkartmak, okul ve dernek gibi kültür kurumları kurmak konusunda girişimlerde bulundular. Ahmed Ağaoglu, Hasan Bey Zerdani ile *Hayat* adlı bir gazete çıkardı. Daha sonra *İrşad* gazetesiyse *Terakki* ve *Füyuzat* adlı dergileri yayımladı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909'da İstanbul'a gitti. Maarif müfettişliği ve Süleymaniye Kütüphanesi müdürlüğü yaptı. Bir süre *Hikmet* ve *Sebilürreşad* ve Fransızca çıkan *Jeune Turc* gazetelerine yazılar yazdı. Daha sonra *Tercüman-ı Hakikat*'in başyazarı oldu. 1909'da Darülfünun'da Rusça ve Türk-Moğoltarihi öğretmenliğine atandı. 1908'de Türk Derneği, 1912'de de Türk Ocağı adlı derneklerin kurucuları arasında yer aldı. Bu dernekler Türkler'in ulusal bilincini geliştirmeyi amaçlıyordu. 1912'de Afyonkarahisar milletvekili olarak Osmanlı Meclisi Mebusanı'na girdi. Aynı yıl İttihat ve Terakki Partisi Genel Merkez üyesi oldu.

1917 Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'da bağımsız bir devlet kurmak için çalışan Türkler'i destekledi. 1918'de Azerbaycan'a giren Osmanlı Ordusu'na danışman oldu. 1919'da İstanbul'a döndükten sonra, İngilizler tarafından İttihat Terakki Partisi ileri gelenleriyle birlikte Malta'ya sürüldü. 1921'de sürgünden döndükten sonra Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Daha sonra Ankara'da Matbuat umum müdürlüğü yaptı ve *Hakimiyet-i Milliye*'nin başyazarı oldu. 1923'te II. ve 1927'de III. dönem TBMM'de Kars milletvekili olarak bulundu. Bu arada, Ankara Hukuk Mektebi'nde Hukuk-ı Esasiye okuttu. 1930'da Serbest Fırka'nın kurucuları arasında yer aldı. Parti kapatıldıktan sonra İstanbul Darülfünunu'nda Hukuk Tarihi profesörlüğü yapmaya başladı. 1933'te *Akım* gazetesini kurdu ve İnönü yönetimini kınayan yazılar yazdı. Bu nedenle gazetesi kapatıldı. 1933'te de üniversiteden emekli oldu. Yaşamının bundan sonraki döneminde çeşitli yayın organlarına yazılar yazdı, kitaplar yayımladı.

Ağaoglu, Rusça olarak yazdığı ve *İslamîlikta Kadın* adını taşıyan kitabında, İslamiyet'in kadın haklarını bütün öteki dinlerden daha fazla koruduğunu, ama daha sonra batıl inançlar ve bunlara dayanan yorumlar yüzünden kadının toplumda ve ailede geri plana itildiğini ileri sürdü. Bu durumun İslam toplumlarını çöküntüye götüren temel nedenlerden biri olduğunu savundu. Ağaoglu'na göre, Osmanlı İmparatorluğu içindeki ulusların yavaş yavaş bağımsızlık-

larını kazanmalarıyla, dünyada bağımsız kalan tek İslam devleti de tutsak olma tehlikesiyle karşı karşıya gelmişti. İmparatorluğun kurucusu olan Türk ulusunu ayakta tutabilmenin, hem içerdeki bağnaz dindarlara, hem de dış düşmanlara karşı korumanın tek yolu Türk milliyetçiliğini uyandırmaktı. Bu yol bağımsızlığın ve Batı uygarlığının kapısını açacak, böylece başka ülkelerde tutsak yaşayan Türk ulusları için de bir umut doğacaktı.

Ağaoğlu, Malta'da yazdığı *Üç Medeniyet* adlı kitabında bu konudaki görüşlerini daha sistemli bir biçimde dile getirdi. Dünyanın üç uygarlık arasında bölündüğünü, bunların Buda-Brahma, İslam ve Avrupa uygarlıkları olduğunu belirterek, Avrupa uygarlığının her alanda öteki uygarlıkları geçip egemen duruma geldiğini ifade etti. Öteki uygarlıkları savunanları eleştirerek, eskiyi korumanın ölüm demek olacağını ve Türk-İslam toplumlarının ancak Avrupa uygarlığını benimsemekle varlıklarını sürdürebileceklerini savundu.

● **YAPITLAR:** *Şii Mezhebi ve Menbaları*, 1892; *İslam ve Ahund*, 1900; *İslamîlikta Kadın*, 1901 (Türkçe çevirisi, 1959); *Üç Medeniyet*, 1927 (yeni harflerle, 1972); *Türk Teşkilat-ı Esasiyesi*, 1925-1929; *Hindistan ve İngiltere* 1927-1928; *Türk Hukuk Tarihi*, 1931-1933; *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, 1936; *Devlet ve Fert*, 1936; *Ben Neyim*, 1936; *İran ve İnkılabı*, 1941; *Gönülsüz Olmaz*, 1942; *İhtilal mi, İnkılap mı*, 1942; *Serbest Fırka Hatıraları*, 1950.

● **KAYNAKLAR:** S. Ağaoğlu, *Babamdan Hatıralar*, 1939; S. Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, 1958; Y. Akçura, *Türk Yılı*, 1928; H.Z. Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1966.

● **BAKINIZ:** AKÇURA, H.A.TURAN, ZİYA GÖ-KALP.

AĞAOĞLU, Samet (1909-1982)

Türk yazar ve siyaset adamı. Demokrat Parti hükümetlerinde bakanlık yapmıştır.

Kafkasya'da, Karabağ'da doğdu. İstanbul'da öldü. Tanınmış düşün ve siyaset adamı Ahmed Ağaoğlu'nun oğludur. Ortaöğrenimini İstanbul'da yaptıktan sonra, 1929'da Ankara Lisesi'ni, 1932'de Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi ve doktora yapmak üzere Fransa'ya gitti. 1933'te yurda dönüp, çeşitli bakanlıklarda çalıştı. 1946'da Ticaret Bakanlığı iç ticaret genel müdürü iken siyasete atıldı. II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesine rastlayan bu günlerde Türkiye, 1924'teki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile 1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkası deneylerinden sonra üçüncü kez çok partili sisteme açılıyordu.

Samet Ağaoğlu, tek partili dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı gelişen muhalefeti örgütleyen Demokrat Parti'ye girdi. Ocak 1947'de toplanan Demokrat Parti I. Genel Kongresi'nde, Genel Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi.

Bu kongrede "Hürriyet Misakı" adı verilen bir

belge hazırlandı. İktidardan "yasalardaki Anayasa'ya aykırı ve antidemokratik hükümlerin tasfiyesi; yeni, demokratik ve güvenceli bir seçim yasaasının hazırlanması; parti başkanlığı ile devlet başkanlığının tek kişide toplanmaması; yönetimin yansızlığının sağlanması" isteniyor, bu kabul edilmezse Samet Ağaoğlu ile bir grup arkadaşının önerileri doğrultusunda, Demokrat Parti milletvekillerinin meclisi terkederek, mücadeleyi halkın içinde sürdüreceklenden söz ediliyordu. Bu belge ile halka, biçimsel de olsa, siyasal yaşamda ilk kez etkin bir rol veriliyordu.

Demokrat Parti, Mayıs 1950'de ilk kez tek dereceli yapılan seçimleri ezici bir çoğunlukla kazandı. Manisa milletvekili olarak meclise giren Samet Ağaoğlu, I. Menderes Hükümeti'nde devlet bakanı ve başbakan yardımcısı oldu. II. Menderes Hükümeti'nde de bu görevini sürdüren Ağaoğlu, beş ay çalışma bakanlığı da yaptı.

1954 seçimlerinde yeniden Manisa milletvekili seçilerek III. Menderes Hükümeti'nde işletmeler bakanı, IV. Menderes Hükümeti'nde de sanayi bakanı oldu.

1957 seçimlerinde yine Manisa milletvekili olarak meclise giren Ağaoğlu, V. ve son Menderes Hükümeti'nde önce sanayi sonra da devlet bakanı olarak görev aldı. Eylül 1958'de hükümetten ayrıldı. 27 Mayıs 1960'ta ordunun yönetime el koymasına değin milletvekilliği yaptı. Yassıada'da diğer Demokrat Partililer'le birlikte yargılanarak, ömür boyu hapse mahkûm edildi. Ekim 1964 affında, kamu haklarından yoksun olarak, serbest bırakıldı. Daha sonra siyasetle dolaylı bir biçimde ilgilendi. Bundan sonraki yaşamını, anılarını ve siyasi yazılarını kitap haline getirmekle geçirdi.

Güçlü bir yazar olan ve ilk öyküleri 1935'te *Varlık* ve *Yücel* dergilerinde çıkan Samet Ağaoğlu, bu yapıtlarında genellikle toplumdan kopmuş insanları konu alır. Kişilerinin ortak çizgisi, suça, cinayete eğilimli, kuşkulu, bunalımlı özellikler göstermeledir.

● **YAPITLAR:** *Öykü: Strasburg Hatıraları*, 1945; *Zürriyet*, 1950; *Öğretmen Gafur*, 1953; *Büyük Aile* 1957; *Hücredeki Adam*, 1964; *Katırın Ölümü*, 1965, *Anı: Babamdan Hatıralar*, 1939; *Babamın Arkadaşları*, 1958; *Aşına Yüzler*, 1965; *Arkadaşım Menderes*, 1968; *Marmara'da Bir Ada*, 1972; *İlk Köşe*, 1980; *İnceleme: Kuvayı Milliye Rubu*, 1944; *İki Parti Arasındaki Farklar*, 1947; *Sovyet Rusya İmparatorluğu*, 1967; *Küçük Sanat Meseleleri-Türkiye'de ve Başka Yerlerde*, 1939; *Türkiye'de Suçlu Çocuklar* (Tezer Taşkıran ile.), 1947; *Türkiye'de İş Hukuku* (Selahattin Hüdaioğlu ile), 1939.

● **BAKINIZ:** MENDERES.

AĞRALI, Ali Fuad (1878-1957)

Türk siyaset adamı. Tek parti döneminde on yılı aşkın bir süre maliye bakanlığı yapmıştır.

Midilli'nin Ağra Köyü'nde doğdu. İzmir'de öldü. Babası Defterdar İbrahim Edhem Bey'dir. 1903'te Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Aynı yıl Maliye Nezare-

ti'nde göreve başladı. Kısa zamanda yükselerek çeşitli illerde defterdarlık yaptı. 1908'de Hukuk Mektebi'ni bitirdi. 1909'da Türkiye'nin ilk hukuk doktoru oldu. 1917'de Posta-Telgraf Nezareti'nin, 1918'de Bahriye Nezareti'nin muhasebe müdürlüğünü yaptı. Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'ya geçerek İzmir-Akhisar cephesinde mücadeleye katıldı. 1923'te Lozan Konferansı'na katılan Türk heyetinin saymanlığını yaptı. Aynı yıl İstanbul milletvekili olarak meclise girdi. 1924'te kurulan Divan-ı Muhâsebat (Sayıştay) başkanlığına getirildi. 1934'e değin bu görevi sürdürdü. Ekim 1934'te kısa bir süre bayındırlık bakanı oldu. Kasım 1934'ten başlayarak on yılı aşkın bir süre, İsmet İnönü, Celal Bayar, Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinde maliye bakanlığı yaptı. Bakanlığı döneminde mali sorunların çözülmesi, Dü-yün-ı Umumiye'nin tasfiyesi, demiryollarının milileştirilmesi, Türk parasının güçlendirilmesi konularında önemli katkıları oldu.

1923'ten başlayarak sürrekli milletvekili olan Fuad Ağralı, 1946'da CHP içindeki görüş ayrılıkları nedeniyle milletvekilliğinden ve siyasi hayattan ayrıldı.

Fransızca, Farsça ve Arapça bilen Fuad Ağralı, 14 yaşındayken İbnü'l -Cevzi'nin *Tulfetü'l-Ezkiyâ fi Tercemeti Kitâbü'l-Ezkiyâ* adlı kitabını Arapça'dan Türkçe'ye çevirmiştir.

AHDÎ [Bağdadlı]

(? -1593)

Osmanlı tezkere yazarı, şair. Tezkeresi Bağdad yöresi ile İran'da yetişen şairleri de kapsamı bakımından önemlidir.

Bağdad'da doğdu, aynı yerde öldü. Babası genellikle Farsça şiirler yazan Mevlânâ Şemsi'dir. Ahdî, şair olarak birçok tezkereye geçmiştir. Âşık Çelebi ve Riyazi, tezkerelerinde, adının Mehdi; Beyanî ve Âli ise, Ahmed olduğunu yazarlar. Riyazi'nin Bağdad'da Ahdî ile görüşmüş olması göz önüne alınırsa Mehdi adının doğru olması gerekir. Âşık Çelebi, 'onun önce Mehdi'yi mahlas edindiğini, fakat Bağdad şairlerinden birinin de bu mahlası aldığını görerek, Ahdî'ye çevirdiğini yazar.

Ahdî, tezkeresine babası gibi şair olan iki kardeşini ve amcasını da almıştır. Bireylerinin çoğu şair olan kültürlü bir aileden geldiği anlaşılmaktadır.

Ahdî, tezkeresinde verdiği bilgilere göre, yaşamının en güzel on yılını (1553-1563) Anadolu'da özellikle İstanbul'da geçirmiştir. Başkentte ve Edirne'de pek çok şairle tanışmış, onlardan dostluk ve yakınlık görmüştür.

Gülşen-i Şu'arâ (Şairlerin Gülbahçesi) tamlamasının karşılığı olan 1563'te yazdığı şairler tezkeresi, Latîfi tezkeresine zeyldir. Şehzade Selim'e (II. Selim) sunduğu tezkeresini üç bölüme ayırmıştır. 1. bölüm padişah ve şehzade şairleri içine alır; 2. bölüm bilgin şairleri; 3. bölüm dönemin isim yapmış şairlerini kapsar.

Ahdî, daha sonra yapıtını yeniden gözden geçirmiş ve 1593 yılına kadar topladığı şairleri de ekleyerek bölüm sayısını dörde çıkarmıştır. Tezkerede toplam 370 şair bulunmaktadır. Yapıtına aldığı şairleri yakından tanıyarak ya da sorup araştırarak yan tutmadan yazmaya özen göstermiştir. Tezkeresi, Bağdad yöresi ile İran'da yetişen Türk şairlerini de içermesi ve yeni bilgiler vermesi bakımından önem taşır.

Elimizde bulunan çoğu Türkçe, birkaçı da Farsça olan şiirleri bir divançe oluşturacak kadardır. Türkçe kadar, Farsça'yı da iyi bilen Ahdî, Türkçe şiirlerinde aruzu çok rahat kullanmıştır. Konuşma dilinden ve deyimlerden yararlanması yapıtlarına canlılık vermiştir. Şiirlerinde Fuzulî'nin etkisi açıkça görülür.

• **YAPITLAR:** *Gülşen-i Şu'arâ* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, No: 2604; Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, No: 1303; Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü Eki, No: 107).

• **KAYNAKLAR:** S.N. Ergun, *Türk Şairleri*, I. cilt; A.S. Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1973; H. Maziçoğlu, "Ahdî-i Bağdâdî ve Şiirleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1978-79, 1981.

• **BAKINIZ:** AŞIK ÇELEBİ, LATİFİ.

AHICO, Ahmadu (1924)

Kamerunlu siyaset adamı. Kamerun Federal Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanıdır.

Kuzey Kamerun'da, Garoua'da doğdu. Babası Kuzey Afrika'da yaşayan Müslüman Fulaniler'in başkanıydı. Ortaokulu Yaunde'de bitirdikten sonra, öğrenimini sürdüremedi ve postanede radyo operatörü olarak çalışmaya başladı.

Kamerun, II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler'in vesayeti altına girdi; doğuda kalan büyük bölge Fransız yönetimine, batıdaki küçük bir bölge de İngiliz yönetimine verildi.

1947'de Fransız bölgesinde bir meclis kuruldu. Ahico, 1947 ve 1952'de iki kez bu meclise seçildi. 1953-1956 arasında, Fransa ve Fransa'ya bağımlı ülkelerin temsilcilerinin katıldığı Union Française Meclisi'nde ülkesini temsil etti. Kamerun 1957'de Fransız yönetimi altında özerk bir statüye kavuştu. Kamerun Demokrat Partisi Başkanı Andre Marie Mbida başbakan oldu. 1956'da Demokrat Parti'ye giren ve kuzey bölgesi temsilcileri arasında etkisi büyük olan Ahico da, başbakan yardımcısı ve içişleri bakanı oldu. 1958'de Kamerun Birlik Partisi adıyla yeni bir parti kurdu. Aynı yıl Mbida'nın istifası üzerine başbakan oldu. Partisi, Kuzey Kamerun'un Müslüman halkının oylarını topluyordu. Bu yıllarda Kamerun Halkları Birliği örgütü Kamerun'un bağımsızlığını kazanması ve Fransızlar'ın çekilmesi için silahlı mücadele veriyordu. Ahico, Fransız askeri güçleriyle işbirliği yaparak direnişi bastırmaya çalıştı. Teslim olanların affedileceğini duyurmasına karşın, direnişçilerin çoğu teslim olmadı ve silahlı eylemler

yıllarca sürdü.

Ahico'nun programı, özekliğin uygulanmasını, tam bağımsızlık için bir takvim yapılmasını, İngiliz Kamerunu'yla birleşme ve Fransa ile işbirliğini hedefliyordu. 1960'ta Fransız Kamerunu'na bağımsızlık verildi. Bir yıl sonra da İngiliz Kamerunu'nda yapılan halkoylamasıyla, bu bölgenin güney kesimi bağımsız Kamerun'la birleşti ve Kamerun Federal Cumhuriyeti kuruldu. Bağımsızlıktan kısa bir süre sonra yapılan seçimlerde Ahico ilk cumhurbaşkanı seçildi. 1962'de Kamerun Halkları Birliği başta olmak üzere dört muhalefet partisi başkanını tutuklattı. Kamerun Birlik Partisi, Doğu Kamerun'un tek partisi durumuna geldi. 1966'da Birlik Partisi ile batıdaki Kamerun Ulusal Demokratik Partisi birleşti; Ahico, Kamerun Ulusal Birliği adını alan yeni partinin kurucusu ve başkanı oldu. 1980'de yapılan seçimlerde beşinci kez cumhurbaşkanı seçildi. 1982'de görevinden istifa etti.

Kamerun, bağımsızlıktan sonra Fransa ile bir askeri yardım antlaşması imzaladı. Fransa bu antlaşmaya göre, 1964'e kadar askerlerini Kamerun'da tuttu ve uzun zaman askeri uzman ve danışman gönderdi. Ahico, ekonomik alanda devletin yanı sıra yerli ve yabancı özel girişime de yer veren bir program uyguladı. Bağımsızlıktan sonra madenler, elektrik santralleri, karayolları ile demiryollarının çoğu, posta ve telgraf hizmetleri, tarım deneme istasyonları ve toprakların bir bölümü devletleştirildi. Buna karşılık tarım, sanayi, dış ticaret ve bankacılık alanlarında devlet, yabancı sermayenin ortağı olarak karma şirketlere katıldı.

Ahico, Doğu ve Batı ile iyi ilişkilere dayanan bir dış politika izlemiş, Afrika Birliği Örgütü'nün kuruluşunu desteklemiştir.

- **KAYNAKLAR:** V.R. Johnson, *The Cameroon Federation: Political Integration in a Fragmentary Society*, 1970; V.T. Le Vine, *The Cameroons: From Mandate to Independence*, 1964; C.E. Velch, *Dream of Unity: Pan Africanism and Political Unification in West Africa*, 1966.

AHÎ [Benli Hasan]

(? - 1517)

Osmanlı Divan şairi. Divan şiirinde Anadolu Türkçesi'ni kullanarak 16-17. yy şairlerine öncülük etmiştir.

Niğbolu'da doğdu, Karaferye'de öldü. Seydi Hoca adlı bir tüccarın oğludur. Babasının ölümünden sonra bir süre ticaretle uğraştı. İstanbul'a gelip medrese öğrenimi gördü. İlimiye mesleğine girdi.

Şeyhi'nin *Hüsrev ü Şirin* adlı mesnevisinden esinlenerek *Hikâyet-i Şirin ü Perviz ve Rivâyet-i Gülgün u Şebdiz* adlı bir nazire yazmaya başladı. Yazdıklarını gösterdiği Nakşibendi şeyhi Mahmud Çelebi'nin etkisiyle mesneviyi yarıda bıraktı. Söylentiye göre I.Selim'in bu mesneviden hoşlanması üzerine Bursa'da Bayezid Medresesi müderrisliğine atandı. Kazasker Zeyrekzade, bu görevin ününe uygun olmadığını söyleyince, görevi kabul etmedi. Uzun süre mülazemette kaldı. Kandırıldığını anlayan Ahî,

Ahmed Paşa ile Necati'nin 'eğri' redifli gazellerine bir nazire yazarak, padişahın zalim, etrafındakilerin iki yüzlü olduklarını anlatmaktan çekinmedi. Buna kızan padişah, Ahî'yi Karaferye Medresesi'ne gönderdi. Şair Hâveri'nin kız kardeşi ile evlenen Ahî, kısa bir süre sonra orada öldü.

Divan'ı tam değildir. *Divan*'da bulunmayan bazı şiirlerine çeşitli şiir mecmualarında rastlanmaktadır. *Hikâyet-i Şirin ü Perviz ve Rivâyet-i Gülgün u Şebdiz* adlı, Latifi tezkeresine göre, yazıldığı devirde bile nüshası pek bulunmayan mesnevinin bazı beyitleri *Hüsün ü Dil*'de de yer almaktadır. *Hüsün ü Dil*, kişilerin sembollerle belirtildiği alegorik bir yapıttır. Lamii Çelebi'nin İranlı şair Fettah-ı Nişaburi'den çevirdiği *Hüsün ü Dil*'e naziredir. Bir bölümü manzum, bir bölümü mensur olan yapıt, Ahî'nin ölümü ile yarım kalmıştır.

Az konuşan, içine kapanık kişiliğinden ötürü "dilsiz danışmend" adı da verilen Ahî'nin divan şiirinde önemli bir yeri vardır. Şiirlerinde ve nesirlerinde Türkçe'yi iyi kullandığı, yabancı tamlamaları en aza indirdiği görülür.

16-18. yy arasında yetişen birçok şair onun gazellerine nazireler yazmıştır. Bâkî gibi büyük bir şair de bunlar arasındadır. Bazı gazelleri bestelenmiştir.

- **YAPITLAR:** *Divan; Hikâyet-i Şirin ü Perviz ve Rivâyet-i Gülgün u Şebdiz; Hüsün ü Dil*, (ö.s.), Çaylak Tefvîk (yay.), 1870.

- **KAYNAKLAR:** S.N Ergun, *Türk Şairleri*, I, (ty), Latifi, *Tezker-i Latifi*, 1896; A.N.Tarlan, *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri*, IV, 1949; F.K.Timurtaş, "Türk Edebiyatında Husrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Hikâyesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IX, 1959.

AHÎ AHMED ÇELEBİ

(? -1523)

Osmanlı hekim. Böbrekte ve diğer organlarda oluşan taşların etiyolojik açıklamasını yaptı.

II. Mehmed ve II. Bayezid dönemi hekimlerinden Şirvanlı ya da Tebrizli Mevlana Kemal'in oğludur. Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmiyor. Yalnız, 1463 yılına doğru babasının İstanbul'a gelip hekimliğe başladığı sıralar Ahî Ahmed'in 28 yaşında olması, 1435'te doğduğuna bir kanıt olabilir.

Hekimliği babasından, ayrıca devrin ünlü hekimleri Kutbeddin ve Altunizade'den öğrendi. Fatih Darüşşifâ'sında hekimlik yaparken II. Bayezid'in güvenini kazanıp önce padişahın yemeklerini denetledi, sonra hekimbaşılığa atandı. 1523'te Hac'dan dönerken Mısır'da ölen Ahî Ahmed Çelebi, Çorlu, Hayrabolu, Edirne ve Şile'deki köylerinin gelirini Medine'ye ve İstanbul'da yaptırdığı kendi adını taşıyan camiye vakfetti.

Ahî Çelebi, Türkçe yazdığı ve on bölüm halinde düzenlediği *Risale-i Hasadü'l-Külye ve'l-Mesane* adlı kitabında sidik torbası ve böbrek taşlarının oluşum nedenlerini, 16. yy'da geçerli olan "hılt" teorisine dayanarak açıklamaya çalışır. Ahî Çelebi'ye göre, bu

taşların oluşumundan, vücuttaki kan, safra, irin ve balgam gibi dört suyuktan biri sorumludur. Suyuk dengesinin bozulmasına yol açarak taş oluşumunu hazırlayan en önemli etken olarak da beslenme bozukluğunu gösterir.

Ahî Çelebi ayrıca, İbn Sina'nın *el-Kanun fi't-Tib* adlı kitabına İbnü'n-Nefis'in yazdığı *Mucez el-Kanun* adlı şerhi Türkçe'ye çevirmiş, çevirinin önsözünde Arapça ve Farsça tıp kitaplarının yanında Türkçe tıp kitaplarının azlığını belirterek, Türkçe bilim dilinin gelişmesi gereğini vurgulamıştır.

● **YAPITLAR:** *Risale-i Hasadü'l-Kübye ve'l-Mesane*, (ö.s.), 1948.

● **KAYNAKLAR:** A.A. Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (4.bas). 1982; S.Buluç, "İbnü'n-Nefis'in İbn Sina'nın Kanunu'na yazdığı şerh, Mucez el-Kanun'un Ahmed b.Kemal tarafından Türkçe çevirisi", *Doğumunun 1000. Yıldönümü Milletlerarası İbn Sina Kongresi*, 1980; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1893.

● **BAKINIZ:** İBN SİNA, İBNÜNNEFİS.

AHMATOVA, Anna

(1889-1966)

SSCB'li şair. "Akmeizm" akımı temsilcilerindendir.

23 Haziran 1889'da Odesa'da doğdu. Asıl adı Anna Andreyevna Gorenko olan Ahmatova bir gemi mühendisinin kızıydı. Çocukluğunu Çarskoye Selo'da ve Petersburg'da geçirdi. Kiev'de Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Şiir yazmaya on bir yaşında başlamıştır. 1910 yılında, ünlü bir şair ve Akmeist okulunun kurucusu olan Gumilyov'la evlendi. Eşiyle İtalya, Fransa ve Almanya'yı gezdi. 1946'dan sonra yazın anlayışından ötürü baskılar ve engellerle karşılaştı; ancak ölümünden sonra, kendi ülkesinde, Rus edebiyatının en büyük kadın şairi olarak değerlendirildi. 1964 yılında İtalya'da Etna Taormina Ödülü'nü kazandı. 5 Mart 1966'da Moskova'da öldü.

Ahmatova'nın şiire başladığı dönem modernist bir akım olan akmeizmle bağlantılıdır. Akmeizm, simbolist şiirin kapalılığına karşı bir akım olarak tanımlanır. İlk kitabı *Veçer* ("Akşam") ve bunu izleyen yapıtları aşkla ilgili şiirleri içerir. Candan bir konuşma tonu, duygulu bir içtenlik, biçimlerin açıklığı ve doğallığı Ahmatova'nın kısa, lirik şiirlerinin kendine özgü çizgileridir. Bunun yanı sıra şiirlerinde halk şarkılarının ve özellikle Puşkin'in lirik şiirleri gibi klasik Rus şiirinin etkisi sezilir.

Ahmatova, I.Dünya Savaşı yıllarında ve 1917 devrimi sırasında yurtseverlik temasını da şiirinde işler. Kişisel duygular dışına çıkarak toplumla ilgili şiirler yazdığı bu dönemde de "devrimci şairler"le arasında üslup farklılığı belirgindir. 1912'den 1922'ye değin birçok şiir kitabı yayımlanan şair, 1946'dan sonra şiirlerindeki erotik, gizemci ve kötümser öğeler ileri sürülerek yoğun eleştirilere konu olmuş, "Sovyet Yazarlar Birliği"yle ilişkisi kesilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında şair savaş ve barış konularına yönelir.

Savaş zamanının acıları, heyecanları şiirlerinde yansır.

Anna Ahmatova bugün klasik anlamda parlak, incelmış ve yetkin bir şiirsel biçim ustası sayılmaktadır. Şairin ayrıca Doğu Avrupa dillerinden şiir çevirileri ve şiir üzerine incelemeleri vardır. Ahmatova'nın şiirlerinin birçok yabancı dile çevrilmesi ülkesi dışın-da da tanınmasını sağlamıştır.

● **YAPITLAR:** *Veçer*, 1912, ("Akşam"); *Anno Domini MCMXI*, 1921; *İva*, 1940; *İz şeşti knig*, 1940, ("Altı Kitaptan"); *Stihotvoreniya*, 1958, ("Şiirler"); *Stihotvoreniya (1909-1950)*, 1961.

AHMED I

(1590-1617)

Osmanlı padişahı. Tahta çıkan padişahın kardeş ve yeğenlerini öldürmesi geleneğini kaldırdı. Saltanatı İran, Avusturya savaşları ve Celali ayaklanmalarını bastırmakla geçmiştir.

18 Nisan 1590'da Manisa'da doğdu, 22 Kasım 1617'de İstanbul'da öldü. Babası III. Mehmed, annesi Handan Sultan'dı. 1603'te babasının ölümü üzerine tahta geçti. Kardeşi Şehzade Mustafa'yı öldürtmeyerek Bayezid zamanında başlayıp, II. Mehmed [Fatih] zamanında yasalaşan kardeş öldürme geleneğini kaldırarak, hanedanın en yaşlısının tahta çıkması kuralını getirdi. I. Ahmed ilk iş olarak, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde devlet yönetimini olumsuz yönde etkileyen büyükannesi Safiye Sultan'ı yandaşlarıyla birlikte Bayezid'daki Eskisaray'a gönderdi. Tahta geçtiğinde doğuda İran'la, batıda Avusturya'yla savaş sürüyordu. Cigalazâde Sinan Paşa'yı doğu ordusunun, Sadrazam Yavuz Ali Paşa'yı da batı ordusunun başına getirdi. 1604'te doğu cephesine hareket eden Cigalazâde, 1605'te Selmas'ta İran ordusuna yenildi.

Öte yandan, Yavuz Ali Paşa'nın Belgrad'da ölümü üzerine sadrazamlığa getirilen Lala Mehmed Paşa Budin Seferi'ne çıktı. Avusturyalılar'ın çekilmesi üzerine Peşte'ye girdikten sonra Vaç (Waitzen) Kalesi'ni ele geçirdi. Estergon Kalesi'ni de kuşattı ama, başarılı olamayınca geri döndü. Yeniden sefere çıkan Lala Mehmed Paşa 1605'te Estergon Kalesi'ni fethetti. Sadrazamın üst üste gelen bu başarılarını kıskanan Kaptan-ı Derya Derviş Paşa, padişahı kıskırtınca I. Ahmed, Lala Mehmed Paşa'yı Avusturya sorununu kesin çözüme kavuşturmadan İran seferiyle görevlendirdi. Lala Mehmed Paşa, yeni görevine başlayamadan öldü. 1606'da onun yerine sadrazamlığa atadığı Derviş Mehmed Paşa'yı, bir takım entrikalara karıştığı için beş ay sonra idam ettirdi. Yerine, Kuyucu Murad Paşa'yı getirdi. Kuyucu Murad Paşa ilk iş olarak Lala Mehmed Paşa zamanında olgunlaşan barış görüşmelerine başladı. Kasım 1606'da Zitvatorok'da yapılan antlaşmada, Avusturya'nın I.Süleyman [Kanuni] döneminden beri Osmanlılar'a verdiği verginin kaldırılması, Osmanlı padişahı ile Avusturya imparatorunun birbirlerine eşit davranmaları kararlaştırıldı. O zamana değin Avusturyalılar'a her iste-

diklerini kabul ettiren Osmanlılar, bu antlaşma ile üstünlüklerini yitirdi. Osmanlılar'ın böyle bir anlaşmaya yanaşmasının asıl nedeni, Anadolu'da giderek yaygınlaşan Celali ayaklanmalarıydı.

Celaliler'e karşı en sert önlemler, I. Ahmed zamanında alındı. Sadrazam Kuyucu Murad Paşa, en güçlü Celaliler'den, Kuzey Suriye'deki Canbulatoğulları üzerine yürüdü. Buyruğu altında yaklaşık 35.000 kişilik askeri bulunan ve kendi adına para bastırıp hutbe okutan Canbulatoğlu Ali Paşa'yı, 1607'de Oruç Ovası'nda bozguna uğrattı. Kış Haleb'te geçiren Kuyucu Murad Paşa, 1608'de Kalenderoğlu'na bağlı güçleri Göksun yaylasında dağıttıktan sonra Anadolu'daki öbür Celaliler'i de öldürerek İstanbul'a döndü. I. Ahmed, büyük güven duyduğu Kuyucu Murad Paşa'yı ilerlemiş yaşına karşın İran seferine komutan atadı. Kuyucu, İran şahı ile görüşüp bir antlaşma yapmaya hazırlanırken Diyarbakır'da öldü.

I. Ahmed zamanında donanma güçlendirildi. Kaptan-ı Derya Halil Paşa, Akdeniz'de güvenliği bozan Maltalı ve Floransalı korsanlara karşı saldırılar düzenledi. Öküz Mehmed Paşa'nın kaptan-ı deryalıği sırasında, Floransa gemilerinin Osmanlı donanmasını bozguna uğratması üzerine I. Ahmed, 1614'te kaptan-ı deryalığe yeniden Halil Paşa'yı getirdi. Halil Paşa, Malta ve Trablus'daki ayaklanmaları bastırarak, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki güvenliğini sağladı.

Öte yandan, İran'la yapılan anlaşma ancak üç yıl sürdü. Anlaşmanın gereklerini yerine getirmeyen İranlılar gönderilen Osmanlı elçisini de alıkoydular. I. Ahmed, 1614'te Nasuh Paşa'nın yerine sadrazamlığa atadığı Öküz Mehmed Paşa'yı İran seferine gönderdi. Ancak Mehmed Paşa'nın 1616'da Revan'da bozguna uğraması üzerine yerine Kaptan-ı Derya Halil Paşa'yı getirdi. Sadrazam Halil Paşa, Eflâk ve Boğdan beylerinin yardımıyla Lehistan üzerine bir sefer düzenlediysen de 1617'de Dinyester Irmağı üzerindeki Bussa'da bir antlaşma yapıldı. Ardından İran üzerine bir sefer düzenlendi. Ancak uzun zamandır hasta olan I. Ahmed, İran sorununun çözüldüğünü göremeden öldü.

I. Ahmed, sanatsever bir padişahı. "Ahmed Han" ve "Bahti" mahlasıyla şiirler yazdı. İstanbul'da, bulunduğu semte adını veren Sultanahmed Camisi ile külliyesini yaptırdı. I. Ahmed zamanında Fransa, İngiltere ve Venedik kapitülasyonları yenilendi. Hollanda ile de bu konuda bir antlaşma yapıldı. I. Ahmed, otorite boşluklarından yararlanan eyalet ve sancak beylerinin yasa dışı davranışlarını engellemek için, o zamana değin geçerli olan hükümleri düzene sokarak, 1609'da bir adaletname yayımladı.

- BAKINIZ: İBRAHİM, MEHMED III, MEHMED PAŞA [Lala], MURAD IV, MURAD PAŞA [Kuyucu], OSMAN II, SINAN PAŞA [Ciğalazâde].

AHMED II (1643-1695)

Osmanlı padişahı. Saltanatı sırasında, Avusturya, Venedik ve Lehistan savaşları sürdürülmüştür.

25 Şubat 1643'te İstanbul'da doğdu, 6 Şubat 1695'te Edirne'de öldü. Sultan İbrahim'in oğludur. İyi bir öğrenim göremedi. 1648'de babasının öldürülmesi üzerine tahta çıkan ağabeyi IV. Mehmed'in yaklaşık kırk yıl ve öbür kardeşi II. Süleyman'ın da dört yıl süren saltanatları süresince sarayda kapalı tutuldu. Haziran 1691'de, kardeşi II. Süleyman'ın yerine Edirne'de tahta çıktığında, devlet büyük sorunlarla karşı karşıyaydı. Batı'da, II. Viyana kuşatmasını izleyen savaşlar sürüyordu.

Macaristan'da Avusturya'ya doğru ilerleyen ordu, Sadrazam Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'nın Ağustos 1691'de Sırankamen'de şehit düşmesi üzerine, Belgrad'a çekilmek zorunda kalmıştı. Avusturya ordusu ise, fazla kayıp verdiğinden, ardından da Tuna'da Osmanlı donanmasına yenik düştüğünden Osmanlı ordusunu izleyemedi.

1692 İlkbaharı'nda Sadrazam Hacı Ali Paşa sefere çıktıysa da Belgrad Kalesi'ni onarttıktan sonra savaşmadan geri döndü. Aynı yıl Venedikliler'in Girit'teki Hanya Kalesi'ni ele geçirmek için yaptıkları saldırı, Kandiye Muhafızı Mehmed Paşa'nın karşı koymasıyla püskürtüldü.

Yeni sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa 1693 İlkbaharı'nda Erdel seferine çıktı.

Sadrazam, Belgrad Kalesi'ni onarttıktan sonra geri döndü. Bozoklu Mustafa Paşa, Kızlarağası Nezir Paşa'nın padişahı kıskırtması sonucu avcılıkla vakit geçirip devlet işlerini ihmal ettiği gerekçesiyle, 1694 Martı'nda görevden uzaklaştırıldı. Onunu yerine sadrazamlığa getirilen Sürmeli Ali Paşa zamanında Venedikliler, Dalmaçya'daki Gabella Kalesi'ni ele geçirdiler. Sürmeli Ali Paşa, 1694 Ağustos'u'nda Avusturya seferine çıkıp Macaristan'da Varadin Kalesi'ni kuşattıysa da başarılı olamayarak bir ay sonra Belgrad'a döndü.

II. Ahmed devrinde ülke içinde de huzursuzluklar sürüyordu. Irak ve Hicaz'daki karışıklıkların yanı sıra, Suriye'de Sürhanoğulları ile Dürzi Manoğulları devlete karşı başkaldırmışlardı. Bunları bastırmak için zaman zaman askeri güç gönderildi. Öte yandan, Trablus ve Cezayir donanmalarının Tunus'a saldırımları nedeniyle, bu bölgede de karışıklıklar çıktı. Bu olayların üstesinden gelemeyen II. Ahmed, yaklaşık dört yıl süren başarısız bir saltanattan sonra Edirne'de öldü.

17. yy başından beri haftada iki kez toplanan divan, II. Ahmed zamanında, eskiden olduğu gibi dört kez toplanmaya başladı. Döneminde, bazı eyaletlerdeki miri topraklar, köylüyü faizcilerin elinden kurtarmak için, babadan oğula geçmemek koşuluyla işleyenlere dağıtıldı.

- BAKINIZ: SÜLEYMAN II.

Mevduat Hesap Sayısı
2.828.290

Yapı Kredi Büyük Bankadır.

Ülkemizde tam 50 banka var... Hizmet için yarışıyorlar... Genç bankalar, yabancı bankalar, eski, köklü bankalar var... Bir bankada hesap açılması, açılan hesapların fazla olması, o bankaya duyulan sevgi ve güveni ifade ediyor.

Başarı kanıtlanmış büyük bir bankada hesap açılması ise daha kolay oluyor.

Hele bu banka 1944 yılından beri; her dönemde, çağdaş bankacılığın öncülüğünü yapmışsa...

Halkımızın ev, para ve meslek sahibi olmasına yardım etmiş, sanat, kültür ve sporumuzun yanında olmuştusa... İştirakleriyle ülke ekonomisine büyük destek vermiş, yaşantımıza girmişse... Hele bu banka üstün ekonomik bir güç ise... Hele bu banka Yapı Kredi ise... Halkın sevgi ve güvenini kazanmış büyük bankalar, büyük hizmetler vermekle yükümlüdür. Yapı Kredi kurulduğu günden bugüne; her dönemde, büyük ve öncü hizmetler vermiştir.

Günümüzün en büyük hizmeti Tele-İşlem'dir. Tele-İşlem elektronik bankacılığın Türkiye'deki adıdır. Ve Türkiye'de yalnız Yapı Kredi'de Tele-İşlem uygulanır.

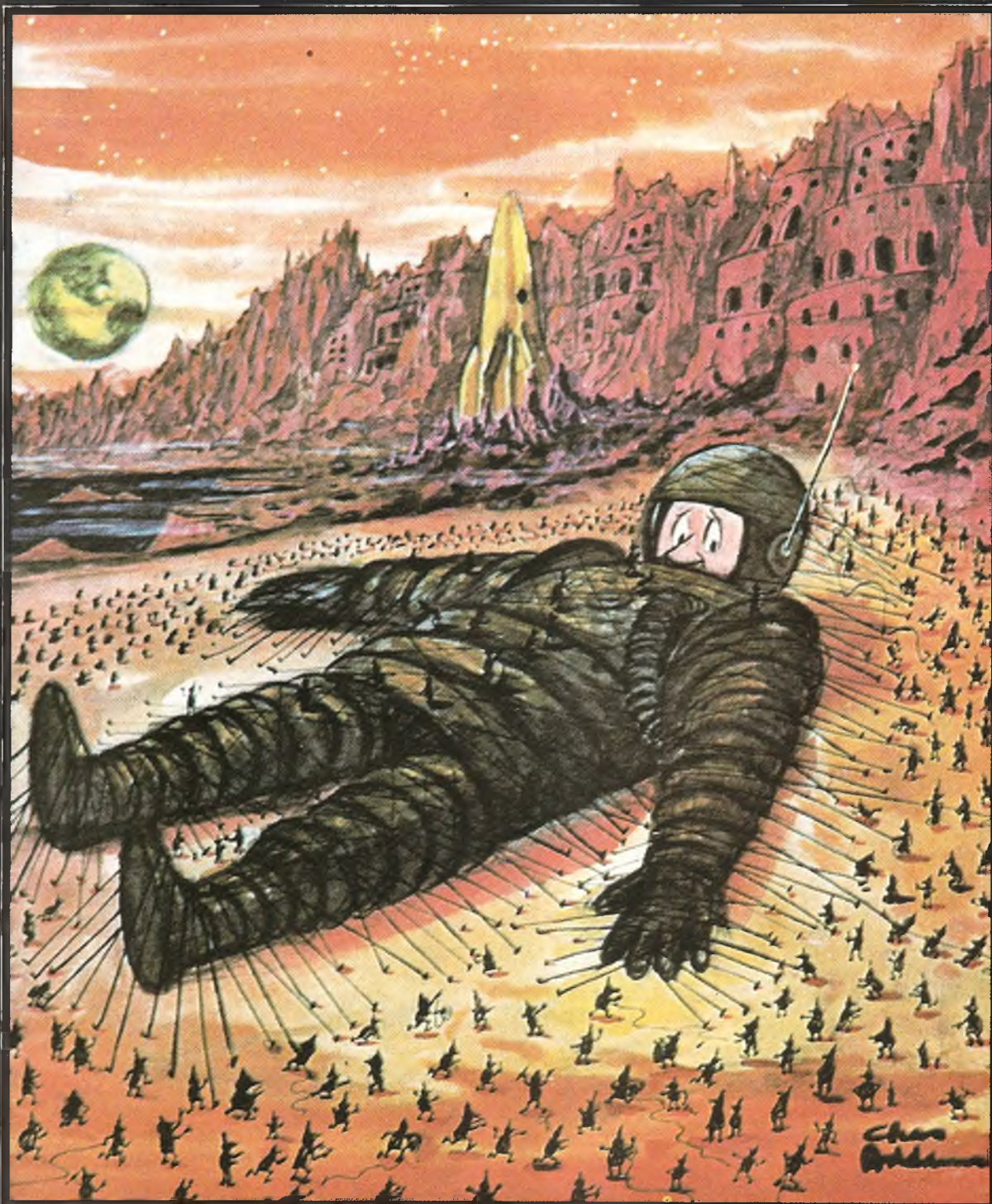
Bugün Yapı Kredi'de tam 2.828.290 adet mevduat hesabı var...

50 banka arasında sadece 2 banka daha bu rakama erişebilmiş... Yapı Kredi'de hesap sayısının çoğalması son derece doğaldır.

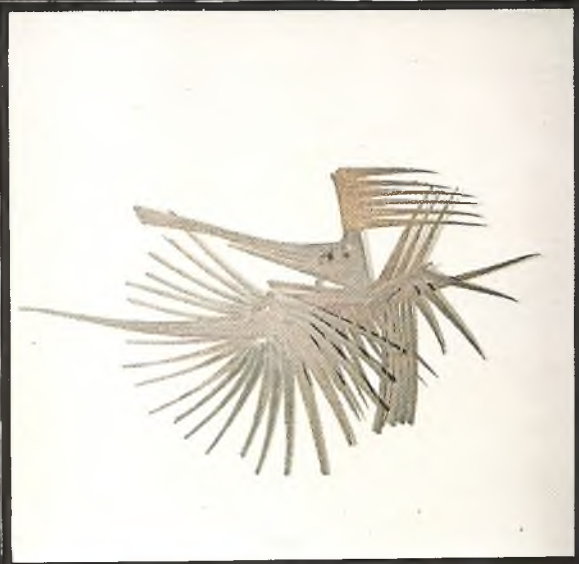
Yapı Kredi'li olmak büyük kazançtır.

YAPI KREDİ
"hizmette sınır yoktur"

Resim 7
ADDAMS
(Black Maria, 1960)

Resim 8-9
KUZGUN ACAR
(Demir Kompozisyonlar)

Resim 10
KUZGUN ACAR
Mask

Resim 11
KUZGUN ACAR
(Palyaço, Mengü Ertel Koleksiyonu)

Resim 12
Sultanahmet Camii (İstanbul)

Resim 13

Ahmed I Albümü'nden bir minyatür. 47 cm. (İstanbul Topkapı Sarayı)